

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

PEER TO PEER DOBROVOLNICTVÍ SENIORŮ V KONTEXTU
CELOŽIVOTNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Magisterská diplomová práce

Studijní program: Andragogika

Autor: Bc. Jitka Holíková

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Veselský, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou prací na téma Peer to peer dobrovolnictví seniorů v kontextu celoživotního vzdělávání, vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 20. 6. 2024

Podpis

Poděkování:

Děkuji vedoucímu své diplomové práce Mgr. Pavlu Veselskému, Ph.D. za jeho trpělivé odborné vedení, lidskost, cenné rady a vřelý přístup. Dále bych chtěla poděkovat všem seniorkám – participantkám mého šetření za jejich sdílení, životní moudrost a nadšení. Kéž bych byla jednou jako ony. V neposlední řadě děkuji svým dětem Mie a Maxovi za trpělivost, s jakou mě provází již několik let v době mých studií, kterými si plním nesplněné sny z mládí. Doufám a věřím, že si své touhy po poznání budou plnit v průběhu celého svého života navzdory tomu, že poznali z příkladu své matky, jak náročné to někdy může být.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Bc. Jitka Holíková</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Studijní program:	<i>Andragogika</i>
Vedoucí práce:	<i>Mgr. Pavel Veselský, Ph.D.</i>
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Peer to peer dobrovolnictví seniorů v kontextu celoživotního vzdělávání
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá přínosem peer to peer dobrovolnické činnosti seniorů v kontextu celoživotního vzdělávání. Prostřednictvím konkrétního případu již aktuálně zapojených seniorů – dobrovolníků je podrobně popsána jejich individuální zkušenost s danou aktivitou. Východiskem práce je popis současného demografického stavu České republiky v kontextu stárnutí populace a ochoty seniorů k dobrovolnictví v našich sociálních podmínkách. Na základě uvedení příkladů úspěšně fungující dobré praxe a následného výzkumného šetření mezi již aktivními seniory – dobrovolníky, byl stanoven cíl práce: zjistit, jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání. Výzkumné šetření bylo realizováno prostřednictvím kvalitativního výzkumu formou polostrukturovaných rozhovorů se seniory – aktivními dobrovolníky, animátory v síti seniorských klubů. Získaná data jsou zpracována pomocí interpretativní fenomenologické analýzy (IPA). Tento analytický nástroj nám poskytuje interpretaci osobních zkušeností participantů s určitým jevem a toho, jaký jim jejich nositel přisuzuje význam.
Klíčová slova:	Senioři, dobrovolnictví, peer to peer, celoživotní vzdělávání

Title of Thesis:	Peer to peer volunteering of seniors in the context of lifelong learning
Annotation:	The thesis deals with the benefits of peer to peer volunteering of seniors in the context of lifelong learning. Through the specific case of currently involved senior volunteers, their individual experience with the activity is described in detail. The starting point of the thesis is a description of the current demographic situation in the Czech Republic in the context of the ageing population and the willingness of seniors to volunteer in our social conditions. On the basis of examples of successful good practice and a subsequent research survey among already active senior volunteers, the aim of the thesis was set: to find out what is the personal experience of seniors with peer to peer volunteering in the context of lifelong learning. The research investigation was carried out through qualitative research in the form of semi-structured interviews with seniors - active volunteers, animators of senior clubs. The collected data are processed using Interpretative Phenomenological Analysis (IPA). This analytical tool provides us with an interpretation of the participants' personal experiences with a certain phenomenon and the meaning that the bearer attributes to them.
Keywords:	Seniors, volunteering, peer to peer, lifelong learning
Názvy příloh vázaných v práci:	Příloha 1 Ukázka analýzy dat - počáteční poznámky a komentáře Příloha 2 Informovaný souhlas
Počet literatury a zdrojů:	47
Rozsah práce:	111 s. (176 711 znaků s mezerami)

Obsah

Úvod.....	8
1 Senioři jako demografická skupina	10
1.1 Stárnutí populace a demografická panika.....	11
1.2 Senior a třetí věk.....	15
1.3 Senioři jako nevyužitý potenciál společnosti	17
2 Dobrovolnictví seniorů	19
2.1 Specifika dobrovolnictví seniorů	21
2.2 Podpora dobrovolnictví seniorů v národních dokumentech	23
2.3 Příklady dobrovolnictví seniorů v České republice.....	25
3 Peer to peer dobrovolnictví aneb senioři sobě.....	31
3.1 Peer to peer dobrovolnictví v kontextu celoživotního vzdělávání..	31
3.2 Příklad dobré praxe – dánský model	34
3.3 Příklad dobré praxe – rakouský model.....	38
4 Metodologie výzkumu	42
4.1 Výzkumný cíl a výzkumná otázka	43
4.2 Design výzkumu	44
4.3 Vymezení výzkumného souboru.....	45
4.4 Metoda zpracování a analýza dat.....	47
4.5 Etický rozměr výzkumného šetření	58
4.6 Interpretace výsledků	59
5 Diskuze.....	88
Závěr	96
Literatura a zdroje	99

Seznam grafů, obrázků a tabulek	105
Seznam příloh.....	106

Úvod

Díky prodlužující se průměrné délce života narůstá v populaci v posledních letech počet jedinců v seniorním věku. Z hlediska distribuce populace zaujímají senioři stále vyšší procento obyvatelstva. Společně s tímto fenoménem se objevuje mj. pojem demografická panika, který blíže popisují v textu této práce, a který staví seniory do pozice negativně vnímané sociální skupiny. Nabízí se otázka, jak optimálně využít potenciál této rostoucí demografické skupiny po skončení produktivní fáze jejich života. V kontextu takzvaného třetího věku se profiluje množství aktivních jednotlivců, jejichž přínos pro společnost může být ještě významný. Jednou z možných strategií je využití dobrovolnictví a v našich podmínkách ne tolik běžné peer to peer dobrovolnické aktivity, konkrétně vzdělávání seniorů seniory.

Téma diplomové práce jsem si nevybrala náhodně, ale z důvodu osobní angažovanosti v problematice vzdělávání seniorů seniory. Profesně jsem se několik let pohybovala v NNO, zabývající se peer to peer dobrovolnictvím seniorů. V této skupině jsem viděla nevyužitý potenciál, který by si zasloužil vlastní zpracování, neboť literatura, zabývající se touto tematikou v našem prostředí prakticky neexistuje.

Cílem předložené diplomové práce je zjistit, jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání. Výzkumné šetření proběhlo mezi aktivními peer to peer seniory – dobrovolníky. Pro naplnění cíle byl zvolen kvalitativní design s využitím metody polostrukturovaných rozhovorů. Byla formulována jedna hlavní výzkumná otázka: „Jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání?“. Interpretace výsledků detailně popisuje osobní zkušenost participantů s daným fenoménem, zpracovaným dle metodologie IPA. Studium odborné literatury

přispělo ke vzniku teoretické části práce a realizované rozhovory pomohly naplnit cíl v její empirické části.

Práce je členěna do pěti kapitol. Teoretická část zahrnuje první tři kapitoly a zaměřuje se na popis a definici pojmů. Představuje seniory jako demografickou skupinu v kontextu stárnutí společnosti a poukazuje na dosud nevyužívaný potenciál této kohorty. Dále se zabývá specifiky dobrovolnictví seniorů včetně uvedení dobrých příkladů z praxe současného seniorského dobrovolnictví. Třetí kapitola se věnuje peer to peer dobrovolnictví seniorů, které není v našich podmínkách dosud často realizováno, nicméně se již profilují organizace, které s tímto fenoménem velmi dobře pracují. Metodologická část se věnuje popisu postupu výzkumného šetření pomocí metodologie IPA a je zakončena interpretací výsledků a následnou diskuzí.

Jsem si vědoma, že předložená diplomová práce pracovala jen s velmi malým a specifickým výzkumným vzorkem, který nám v souvislosti s IPA sice poskytl možnost proniknout hluboko do zkušeností jednotlivých participantů, nicméně výsledky výzkumného šetření nelze považovat za univerzální a obecně platné. Přesto věřím alespoň v dílčí přínos k této dosud ne velmi probádané, zato velmi aktuální problematice, zasluhující si vzhledem k současnému demografickému trendu ve společnosti, naši pozornost.

„Dobrovolníci nejsou placeni, ne proto, že jsou bezcenní, ale proto, že jsou k nezaplacení.“ (Mahátma Gándhí)

1 Senioři jako demografická skupina

Demografický trend ve společnosti v posledních letech je výmluvný – díky prodlužující se průměrné délce života narůstá v populaci počet jedinců v seniorním věku. Z hlediska distribuce populace zaujímají senioři stále vyšší procento obyvatelstva. Potvrzují to i tvrdá data. Seniorů v Česku přibývá i přes vyšší úmrtnost. Dle ČSÚ v průběhu let 2012 - 2021 vzrostl v České republice počet seniorů, respektive osob 65letých a starších, o více než 400 tisíc z 1,70 milionu k 1. 1. 2012 na 2,17 milionu k 31. 12. 2021. To odpovídalo nárůstu o 27 %. Souběžně s tím se postupně zvyšovalo i zastoupení seniorské složky v populaci jako celku (Statistika a my, 2022, online).

Kromě vzrůstajícího počtu seniorů však také roste jejich význam a vliv v naší sociální realitě. Je patrné, že současná pozice seniorů ve společnosti se dynamicky mění. Životní styl současných seniorů se výrazně odlišuje od tradičních představ o stáří. Proměněná sociální a ekonomická situace spolu s demografickými změnami vyžadují nový pohled na jejich život. Senioři se stávají stále důležitější populační skupinou, která má své vlastní úkoly a ambice ve společnosti. To potvrzují i Krystoň a Selecký (2021, s. 9): *„Senioři už dnes, a v budoucnosti s pravděpodobností rovnající se jistotě, představují populační skupinu s reálnými úkoly a stále, oprávněně, rostoucími ambicemi jak v sociálním, tak v hospodářském, politickém a kulturním životě společnosti“.*

Následky výše uvedených demografických změn budou mít dopady v mnoha oblastech. Dle Tomczyka (2015, s. 8) jsou to mimo jiné dopady v oblasti kultury (účast seniorů na kulturním životě a s tím spojená finanční dostupnost kultury), v hodnotovém žebříčku (změna ve stereotypním

a pejorativním přístupem k otázce stárnutí), v etice (zahájení diskuse o smrti či eutanázii), v pohledu na lokální prostředí (intenzivní zakládání a podpora středisek zaměřených na seniory) či ve zdravotnictví (systematické prodlužování délky života, a to zejména života ve zdraví). Zásadní dopady se ale týkají zejména oblasti ekonomiky (prodlužování produktivního věku, zavádění age managementu ve firmách, důchodová reforma, služby směřované k cílové skupině seniorů), politiky (stále stoupající zájem politiků o nejstarší sociální skupinu, realizace vládních analýz a tvorba zpráv reflektujících témata situace seniorů) a pro naše účely nejvýznamnější oblast vzdělávání (intenzivní zakládání nových vzdělávacích institucí zaměřených na seniory, vzdělávací programy pro seniory atd.).

Kromě toho, že ve výše uvedených případech senioři figurují jako příjemci služeb, mohou společnosti také mnohé nabídnout. Zejména svůj čas po ukončení produktivní fáze života a svoje dlouholeté profesní a životní zkušenosti. Zatímco se v současnosti tento potenciál jeví jako poměrně nevyužitý, v budoucnosti by se mohl stát jedním z nosných pilířů fungující společnosti, nejen v oblasti celoživotního vzdělávání. Tato diplomová práce má ambici přiblížit již nyní dobře fungující praxi aktivního zapojení seniorů do oblasti celoživotního vzdělávání, a to prostřednictvím dobrovolnictví, a napomoci tím jeho dalšímu šíření a rozvoji.

1.1 Stárnutí populace a demografická panika

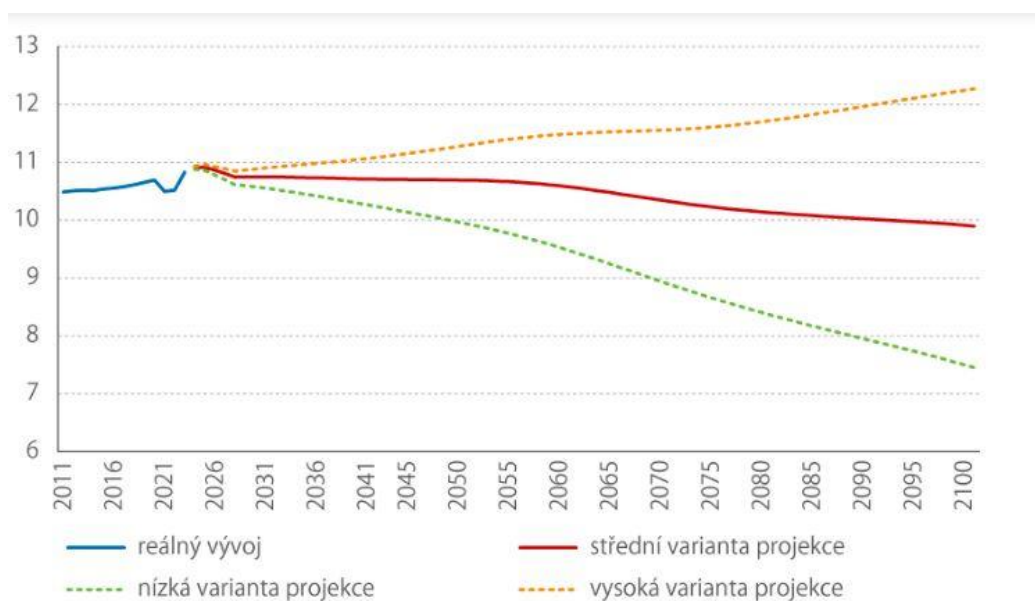
Ačkoli je stárnutí populace celosvětovým trendem a aktuální velkou politickou výzvou pro vlády většiny zemí světa, zaměřím se v této práci na demografický vývoj v České republice.

Nová projekce obyvatelstva České republiky pokrývající období let 2023 - 2100 ukazuje, že základním rysem demografického vývoje bude výrazné stárnutí obyvatelstva. Trvalým rysem populačního vývoje v příštích třiceti pěti letech bude nárůst počtu obyvatel ve věku 65 a více let. Počet

seniorů, který na počátku letošního roku činil 2,2 milionu, se do konce 50. let vyšplhá na tři a čtvrt milionu. Posilovat bude i váha seniorů v populaci, a to ze současných 20 % na přibližně 30 % v polovině století (Statistika a my, 2023, online).

Přestože celkový počet obyvatel by se do poloviny století nemusel nijak razantně snížit, významné změny dozná věkové složení populace. Již v polovině století bude v produktivním věku o 700 tisíc osob méně. Obyvatel ve věku 65 a více let v populaci Česka přibývá dlouhodobě. Poslední meziroční nárůst o 1,8 % v roce 2022 navýšil počet seniorů na 2,21 milionu k 1. 1. 2023 (na prahu projekce). Další zvyšování početnosti seniorské populace by mělo nepřetržitě trvat až do konce 50. let, s největší intenzitou růstu (cca 2%) na přelomu 30. a 40. let. V té době se budou přes věkovou hranici 65 let přesouvat osoby narozené v 70. letech 20. století. V lokálním maximu na počátku 60. let by počet seniorů měl dosahovat 3,25 milionu, tedy být o 1,04 milionu vyšší (o 47 %) než na prahu projekce (Statistika a my, 2024, online).

Graf 1: Projektovaný vývoj počtu obyvatel Česka k 1. 1. (mil.)

(Zdroj: ČSÚ, 2024, Statistika a my, online)

Na základě výše uvedených dat vzniká nespočet otázek, kterými se zabývají odborníci napříč všemi obory. Takové množství seniorů v populaci nikdy dříve v historii lidstva nebylo, nelze tedy přesně predikovat následky tohoto vývoje. Negativní hlasy zmiňují pojem demografická panika (respektive panika z demografie), který začal získávat pozornost v odborných a veřejných diskusích v průběhu 21. století, právě v souvislosti s obavami týkajícími se poklesu porodnosti a stárnutí populace.

Vlastní pojem demografická panika je odvozen z pojmu morální panika, který odkazuje k označování vybraných skupin, osob nebo podmínek jako hrozby pro společenské hodnoty a zájmy (Cohen, 2010, s. 4). Obecně demografická panika pramení z předpokladu, že blahobyt národa, ať už je vyjádřený a měřený pokrokem, technologiemi, kulturou či bohatstvím, je přímo závislý na věkovém složení populace (Bytheway, 1995, s. 36). Rétorika demografické paniky typicky hovoří o „nevyhnutelném“ zbrzdění či přímo zastavení ekonomického i sociálního vývoje a „automatickém“ zchudnutí všech stárnoucích společností pouze na základě jejich populačního stárnutí (Vidovičová, 2008, s. 27).

Dle Vidovičové (2008, s. 30) je nejviditelnější a nejvýraznější oblastí, ve které se demografická panika realizuje, mediální diskurs. Ten je zásadní pro její vznik a sociální reprodukci, protože média (re) konstruují sociální realitu a definují veřejný zájem. Využívají k tomu i čistě technické prostředky, např. výběr témat, jazyk, či práci s titulkem jako reklamou na článek: „*Státu chybí peníze na penze*“, „*ČR v roce 2050: Důchodci pomřou hladý*“, „*Stárnutí sníží životní úroveň všech*“ atd.

Z výše uvedeného vyplývá, že stárnutí populace je spojeno spíše s negativními konotacemi a pesimistickými výhledy. Jen málo hlasů se ozývá na obhajobu seniorské populace s dosud skrytým, neobjeveným a zejména nevyužitým potenciálem pro společnost.

Stárnutí populace přináší nejen pro Českou republiku, ale i pro další evropské země řadu výzev, které nejsou nepřekonatelné, ale vyžadují od tvůrců politik, ale i od celé komunity jiný způsob uvažování a podporu seniorní populace. Také v rámci mediálního diskurzu je nutné zastavit rozdmýchávající paniku z demografie. Je potřeba významně rozšířit příležitosti starších lidí k tomu, aby se mohli spolupodílet na rozhodování o chodu společnosti. Jak konstatuje Walker (2021, s. 36): *„je prokázáno, že jejich (seniorů) přímé zapojení do tvorby politik zdaleka nebývá pravidlem, ale dochází k němu jen výjimečně, nejčastěji prostřednictvím poradních orgánů (Rady seniorů) na lokální úrovni.“*

Walker tak potvrzuje všeobecnou strnulost a nepružnost systému v tom, jak (ne)řešit demografickou otázku a zejména, jak (ne)využít nezměrný potenciál, který tato skupina obyvatelstva může nabídnout. Konstatuje, že aktivní stárnutí nelze redukovat jen na prodlužování délky pracovního života. Mezi jeho předpoklady pro prosazení aktivního stárnutí v Evropě patří zejména nezbytnost prosazování optimistického paradigmatu stárnutí, vnímání starší osoby jako nositele změny a držitele sociálních a ekonomických práv. Je třeba vnímat život jako celek a klást velký důraz na celoživotní aktivní stárnutí (2021, s. 39).

Z realizovaného výzkumu Vidovičové (2008, str. 36) však vyplývá, že česká veřejnost vidí dnešní společnost jako nadměrně starou a její další stárnutí nese velmi nelibě. Podléhá tedy česká veřejnost panice z demografie? Všechny indicie se zdají vést k tomu, že ano.

Jak se s tímto postojem veřejnosti vyrovnat, naznačil již Walker, realizace samotná je však na obyvatelstvu každé země a na jejím politickém vedení. Například ukotvením využití seniorského potenciálu ve společnosti v některých legislativních dokumentech nebo podporou seniorů v aktivním stárnutí a s ním souvisejícím přínosem pro celou společnost. V oblasti

vzdělávání by to mohlo být například významnější využití seniorského dobrovolnictví.

1.2 Senior a třetí věk

Dosud jsem se ve svém textu zaobírala seniorskou populací jako takovou. V následující kapitole blíže definuji pojem senior a pro naše účely také specifikuji pojem „třetí věk“, což je cílová kategorie mého výzkumného šetření. Rozlišení mezi pojmem "senior" a kategorií "třetí věk" je důležité pro zajištění přesnosti a relevantnosti výzkumného rámce. Zatímco "senior" označuje obecnou skupinu osob ve vyšším věku, "třetí věk" se zaměřuje na konkrétní fázi stárnutí, kde jsou jedinci často aktivní a mají určitou míru nezávislosti.

Definice seniora může být různá v závislosti na kontextu a cílové skupině, a také se může lišit v různých regionech a kulturách. Pojem „senior“ je používán především pro svoji emocionální neutralitu, nahrazuje oficiálně používaný pojem důchodce a označuje člověka v celém období sénia (Špatenková, Smékalová, 2015, s. 48).

Seniora můžeme definovat dle věku, který je dále možno rozdělit následovně:

- 1) **Chronologický věk** – představuje kalendářní věk odpovídající skutečně prožitému času bez ohledu na stav organismu. Tento kalendářní věk je údaj, který začíná narozením, je tedy dimenzí kvantity a je vhodný jen jako informativní údaj (Kryštoň a Selecký, 2021, s. 44).

Světová zdravotnická organizace (WHO) uvádí např. následující periodizaci stáří:

- 60 – 74 let, rané stáří;
- 75 – 89 let, vlastní stáří;
- 90+ dlouhověkost (Veteška, 2017, s. 42).

- 2) **Biologický věk** – je důsledkem geneticky řízeného programu, působení venkovního prostředí a způsobu života a přítomnosti chorob a úrazů;
- 3) **Funkční věk** – odpovídá funkčnímu potenciálu člověka, je daný souhrnem biologických, psychologických a sociálních charakteristik, přičemž toto hledisko se spojuje zejména se státní politikou, např. s vymezením odchodu do důchodu;
- 4) **Psychologický věk** – je důsledkem funkčních změn v průběhu stárnutí, individuálních osobnostních črtů a subjektivního věku;
- 5) **Sociální věk** – zahrnuje přítomnost, resp. nepřítomnost životního programu a do jisté míry závisí na ukončení pracovního poměru a odráží se i ve změně životního stylu (Krystoň a Selecký, 2021, s. 45).

Jak již jsem uvedla v úvodu této kapitoly, cílovou skupinou mého výzkumného šetření jsou senioři, které můžeme zařadit do kategorie, označené pojmem „třetí věk“. Ten definuje Mühlpachr (2009, s. 20) jako nezávislý život ve stáří, na rozdíl od tzv. „čtvrtého věku“, kdy je jedinec odkázaný na druhé při zajišťování svých základních potřeb. Jedná se tedy o tu část života po ukončení jeho produktivní fáze, kterou jedinec obvykle kvituje jako čas aktivního odpočinku a má pozitivní konotaci, jak potvrzují i Špaténková a Smékalová (2015, s. 54): *„Třetí věk může být novou, a to pozitivně pojímanou identitou pro seniory v důchodu, implikuje nové chápání povahy a potenciálu tohoto životního období. Koncept třetího věku představuje tuto fázi života jako období příležitostí a možností ke vzdělávání“*.

V souvislosti s kategorií „třetí věk“ můžeme tedy hovořit o tzv. aktivním stárnutí, jako o konceptu, který neodkazuje primárně k fyzické aktivitě, ale spíše k zajištění možnosti participovat na dění ve společnosti ve všech fázích života. Není nutné se ve vyšším věku vzdávat aktivit, kterým se člověk dříve věnoval a rád by se jim věnoval i nadále, například

(sebe)vzdělávání nebo zapojení se do pracovního procesu (Špatenková a Smékalová, 2015, s. 12). Toto konstatování pouze podtrhuje hypotézu, že jedinec, dosáhnuvší určitého chronologického věku, kterým ukončil svůj produktivní život, nemusí kompletně rezignovat, ale může nadále rozvíjet svůj potenciál, což může přinést prospěch nejen jemu samotnému, ale také jeho bezprostřednímu okolí.

V této kapitole jsem definovala pojem senior a vymezila kategorii třetí věk, ve kterém se nacházejí participantů výzkumného šetření této diplomové práce. Dále se budu věnovat úvaze nad možností využití potenciálu tak velké skupiny, jakou senioři jsou (a budou) pro společnost.

1.3 Senioři jako nevyužitý potenciál společnosti

V souvislosti s rostoucím věkem dožití a zdokonalováním zdravotnických služeb se stále více seniorů rozhoduje prodloužit svou dobu zaměstnanosti a tím rozšířit svou produktivní fázi života, buď dobrovolně, nebo nuceně. Dobrovolně pracující jedinci mohou tento krok učinit z důvodu potřeby sociální interakce či z prosté lásky ke své práci, zatímco druhá skupina je k tomuto rozhodnutí přinucena z ekonomických důvodů. Je nepopíratelným faktem, že se také zvyšuje trend age managementu ve firmách, který reflektuje potřebu adaptovat pracovní prostředí na stárnoucí pracovní sílu. To může zahrnovat opatření, jako jsou zkrácené pracovní úvazky, poskytování více dnů dovolené a podobně. Stále je tu ale velké množství seniorů, kteří svoji pracovní kariéru ukončí a zůstávají pro společnost nevyužití.

Jednou z možností, jak by se senioři mohli společensky angažovat je seniorské dobrovolnictví, které u nás nemá takovou tradici, jako v jiných evropských zemích. Zatímco veřejně prospěšné dobrovolnictví ve vyšším věku je například v Nizozemsku běžné, především v zemích střední

a východní Evropy je zcela výjimečné, a to hlavně pro absenci historických zkušeností. Walker (2021, s. 132) konstatuje, že jednou z překážek bránících rozvoji dobrovolnictví by mohla být práce na plný úvazek. Teoreticky lze vytvořit možnost, aby si lidé ve vyšším věku mohli snížit pracovní úvazek, ve volném čase vykonávat veřejně prospěšné dobrovolnické práce a pobírat částečnou penzi.

Stát si uvědomuje, že se v mnoha ohledech v seniorské populaci skrývá nevyužitý potenciál. Dobrovolnická centra ve velkých městech však hlásí nedostatek dobrovolníků vyššího věku, o které je velký zájem u seniorů, kteří pomoc potřebují. Ministerstvo vnitra dokonce chce proto oslovovat více lidí, včetně seniorů a přivést je tak k dobrovolnické činnosti. Chystá k tomu novou koncepci a chce zřídit Radu dobrovolnictví nebo zajistit větší podporu dobrovolnických center (iRozhlas, 2024, online).

I když si stát začíná všimnout potenciálu seniorů, který mu uniká, dosud nemá potřebné nástroje na to, jak ho využít. V praxi se však již vyskytují a fungují dobré příklady uplatnění seniorů, často přejímané ze zahraničí a v našich podmínkách realizované převážně nestátními neziskovými organizacemi. Dva příklady dobré praxe blíže představím na jiném místě této práce.

Tato kapitola se věnovala problematice nevyužitého potenciálu seniorů (například) k dobrovolnické činnosti. Zároveň otevřela dvě otázky – jaký je důvod nízkého zájmu o dobrovolnictví seniorů u nás oproti některým jiným evropským zemím a to, zda může být důvodem tohoto nezájmu práce na plný úvazek v seniorním věku? Tyto otázky se přímo netýkají cíle této diplomové práce, nicméně v rámci uskutečňovaného výzkumu se částečně zabývám i touto problematikou.

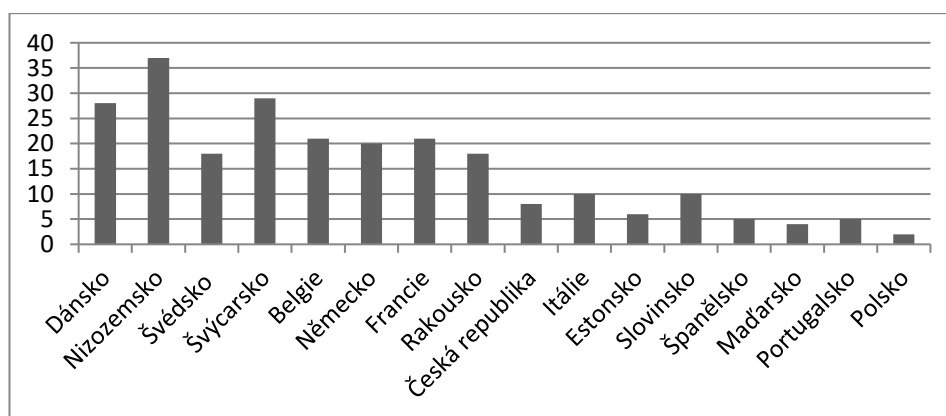
2 Dobrovolnictví seniorů

Problematika dobrovolnictví je velmi široká a byla již mnohokrát odborně zpracována. V kontextu této diplomové práce se proto nebudu podrobně věnovat rozboru dobrovolnictví jako takového, ale zaměřím se čistě na dobrovolnictví seniorů a podrobněji potom na problematiku dobrovolnictví „seniorů pro seniory“, což je naopak téma, které není v našich podmínkách dle (ne) dohledaných zdrojů dosud dostatečně zpracováno.

V úvodu bych ráda uvedla obecnou definici dobrovolnictví dle Tošnera a Sozanské (2006, s. 32): „Dobrovolnictví můžeme definovat jako nepovinnou činnost, která spočívá ve výkonu veřejně prospěšné aktivity k dosahování veřejného blaha. Je vykonávána dobrovolníkem ze svobodné vůle ve volném čase a bez nároku na odměnu. Dobrovolníci mohou být registrováni v rámci organizací nebo příslušnou činnost vykonávají samostatně bez formálního vztahu k nějaké instituci“.

Ačkoli máme v České republice poměrně velký dobrovolnický potenciál: „počet dobrovolníků se v nejrůznějších organizacích jako jsou sociální a zdravotní služby, muzea, knihovny, střediska volného času a další, blíží pomalu ke dvěma milionům“ (Tošner, 2014, online), dobrovolnictví seniorů u nás nemá příliš vybudovanou tradici a v rámci Evropy se tak pohybujeme spíše v nižších číslech, viz graf níže:

Graf 2: Procento osob ve věku 65+, které udávají, že provozují dobrovolnictví, ve vybraných evropských zemích

(Zdroj: Walker, 2021, s. 171, vlastní zpracování)

Jaké jsou příčiny tohoto trendu? Dle Dryákové a Kassla (2022, s. 25) za to snad může fakt, že část starší generace má z minulého režimu pojem dobrovolnictví spojený s účastí na brigádách či akcích Z, které však byly spíše ne-dobrovolné. Dobrovolnictví je tak stále určitou skupinou veřejnosti chápáno jako něco, co mělo odejít spolu se socialistickým zřízením.

Důvody mohou být však i zcela pragmatické, například ekonomické, být dobrovolníkem totiž pro seniora nemusí být vždy zcela jednoduché: *„Je třeba podotknout, že angažovat se zejména dlouhodobě v dobrovolnických činnostech předpokládá na straně dobrovolníka úsilí, čas, někdy i finanční náklady. V dobrovolnictví jde vždy o sociální vztahy a interakce, proto klade nárok na emocionální angažovanost.“* (Matulayová, Jurníčková, Doležel et al., 2016, s. 6).

Že je třeba dobrovolnictví (nejen) seniorů podporovat a kultivovat si uvědomuje i stát, který ve své Strategii spolupráce veřejné správy s nestátními neziskovými organizacemi na léta 2021-2030 (vláda.gov.cz, 2020, online) uvádí, že dobrovolnictví působí jako prevence sociálního vyloučení a dalších sociopatogenních jevů, jejichž následné řešení vyžaduje daleko vyšší ekonomické náklady. V rámci dobrovolnické infrastruktury, přístupu odpovědných subjektů veřejné správy na národní, regionální i lokální úrovni, kvality managementu dobrovolnictví i v rámci propagace a široké osvěty je nutné realizovat řadu opatření, která jsou nezbytná pro další rozvoj dobrovolnictví. Prostředky vložené do dobrovolnictví se prostřednictvím činnosti dobrovolníků následně vrací zpět. Proto se investice do dobrovolnictví na všech úrovních vyplatí a je nutné dobrovolnictví ze všech úrovní podporovat.

Nabízí se tedy otázka, jak podporovat něco, co u nás nemá velkou tradici a vlastně v současné době ani systematicky nefunguje. Odpovědí by mohlo být poučit se z několika případů dobré praxe, které uvádím na jiném místě této práce.

2.1 Specifika dobrovolnictví seniorů

V posledních letech se v České republice intenzivně rozvíjejí iniciativy zaměřené na integraci seniorů do života místních komunit. Senioři jsou aktivně zapojováni do činností různých organizací, zejména neziskových a obecních (rozpočtových a příspěvkových organizací). Zajišťují například bezpečnost dětí na přechodech pro chodce, stávají se „náhradními prarodiči“ a podílejí se na organizačním a technickém zabezpečení kulturních, sportovních a společenských akcí pořádaných obcemi či jinými institucemi. Jsou také zváni, aby ve školách, knihovnách a kulturních centrech přednášeli o svých životních zkušenostech, úspěších a hodnotných projektech. Tyto aktivity, zaměřené na podporu veřejného zájmu, mají význam nejen pro samotné seniory, ale také pro rozvoj místní komunity v duchu demokratických a kulturních hodnot.

Jak konstatuje Veteška (2017, s. 86): *„tento druh seniorského dobrovolnictví představuje platformu, která přispívá k boji proti násilí, předsudkům, netoleranci a xenofobii“*. Což jde ruku v ruce proti boji s demografickou panikou, šířící se zejména mediálním prostorem.

Je zde však přítomna i další dimenze seniorského dobrovolnictví. Nejedná se primárně o prospěšnost pro společnost, ale zejména pro seniora samotného. Dle Bertla (2018, s. 149) jsou lidé, kteří byli celoživotně zvyklí se vzdělávat, připravovat se na výkon určitých činností, průběžně se seznamovat se změnou zákonů, předpisů či pracovních postupů, ve vyšším věku postaveni do situace, kdy jim tato intelektová činnost – jako seniorům v poproduktivním věku – přirozeně chybí. A právě v této chvíli jsou postaveni před otázkou: co dál?

Prokazatelné jsou také pozitivní vlivy na zdraví a celkové prospívání seniorů (well – being) v případě jejich sociální participace. Je dokázáno, že činnosti jako dobrovolnictví či vzdělávání ve vyšším věku zvyšují jejich

naději dožití. Lze tedy předpokládat, že zvyšování míry participace, zejména u starších lidí s chronickými chorobami, zlepší jejich zdraví a funkční stav (Walker, 2021, s. 153).

Z průzkumů realizovaných mezi samotnými seniory – dobrovolníky vyplývá, že dobrovolnictví je pro ně zejména zdrojem sociálních kontaktů a možností, jak najít svoji užitečnost. *„V dobrovolnické činnosti je podporuje pocit ocenění, uvědomují si, že jejich přítomnost něco znamená, dostává se jim uznání na veřejnosti i soukromě, mají dobrý pocit ze zvládnutí předložených úkolů, pocit sounáležitosti a týmové práce. Podílejí se na řešení problémů a chodu organizace, uvědomují si, že jejich činnost má podstatné pozitivní výsledky a v neposlední řadě jsou uspokojovány jejich osobní potřeby.“* (Petrová Kafková, 2013, s. 134).

To, co se jeví jako (pro společnost) největším potenciálem v rámci dobrovolnictví seniorů, je jejich časová flexibilita. Oproti jiným věkovým kategoriím tato skupina disponuje velkým množstvím času, který si může dovolit věnovat dobrovolnictví. Avšak časová flexibilita není jejich jedinou výhodou. Další jsou například trpělivost, důvěryhodnost, spolehlivost či klidnější a vyrovnanější povaha (Rochester, Hutchinson, 2002, s. 22 – 23).

O významu dobrovolnictví v životě starých lidí se zmiňuje také Jaro Křivohlavý. Podle něj by měl stárnoucí člověk předávat kulturní i společenské dědictví, které přijal od svých předků, zase dál. K tomuto předávání řadí autor také dobrovolnictví starších lidí. Dobrovolná smysluplná činnost pro druhé, kterou si člověk sám volí, mu přináší pocity spokojenosti a štěstí. Křivohlavý uvádí jako příklad Kanadu, kde je dokonce 78% dobrovolnické práce vykonáváno penzisty. Chtějí tak využít své, během života získané, dovednosti a zkušenosti pro pomoc a dobro ostatních (2011, s. 68).

V této kapitole jsem uvedla některá specifika dobrovolnictví seniorů, a to jak v kontextu přínosu pro společnost, tak pro samotné seniory. Je nutno

konstatovat, že odborná literatura zabývající se tímto fenoménem, v ČR prakticky neexistuje. Předloženou diplomovou prací si kladu za cíl upozornit na potenciál, který se skrývá v dosud nedostatečně prozkoumané oblasti, jakou dobrovolnictví seniorů, respektive peer to peer dobrovolnictví seniorů, bezesporu je.

2.2 Podpora dobrovolnictví seniorů v národních dokumentech

Jak již bylo uvedeno výše, stát ve svých strategických dokumentech se zapojením seniorů do dobrovolnických aktivit počítá. Konkrétně to dokazuje zejména národní dokument, vydaný Ministerstvem práce a sociálních věcí pod názvem Strategický rámec přípravy na stárnutí společnosti 2021 - 2025.

Strategický rámec přípravy na stárnutí společnosti se ve svém obsahu zabývá mj. otázkami, které jsem pojmenovala v předešlých kapitolách, zejména demografickým vývojem v České republice, přípravou státu na stárnutí společnosti, osvětu a medializaci tématu stárnutí a otázku celoživotního učení, trhu práce a aktivní stárnutí. K této oblasti se v dokumentu uvádí: *„Aktivní stárnutí může být prevencí nejen sociální izolace, ale také zhoršujícího se zdravotního stavu. Slovo „aktivní“ by mělo znamenat zejména přetrvávající participaci na společenském, ekonomickém, kulturním, duchovním i občanském dění. Důležitou roli zde hraje také dobrovolnictví. V současnosti se aktivity seniorů formují skrze seniorská hnutí, kluby seniorů či řadu zájmových organizací a občanských sdružení.“*(Mpsv.cz, 2021, online).

V rámci Desatera přípravy na stárnutí společnosti dokument navrhuje v části „Podpora rodiny a mezilidské vztahy“, zahrnout do nově připravované Koncepce rozvoje dobrovolnictví v ČR podporu rodiny, mezigeneračního dialogu a pozitivního stárnutí a revizi legislativy týkající se dobrovolnictví (resp. dobrovolnické služby) na základě potřeb a poznatků z praxe (např. zjednodušením administrativy), jasné definování a uzákonění benefitů pro dobrovolnickou činnost a společně s dalšími opatřeními

koncepte tak umožnit další rozvoj dobrovolnictví v ČR (Mpsv.cz, 2021, online).

Dobrovolnictví seniorů je v praktické rovině rozvíjeno, jak si přiblížíme později, zejména díky nestátním neziskovým organizacím. Jejich činnost stát aktivně podporuje prostřednictvím vypisování dotačních programů ze státního rozpočtu, jak se uvádí mj. ve Strategii spolupráce veřejné správy s nestátními neziskovými organizacemi na léta 2021-2030, což je další aktuálně platný strategický dokument státu (Vláda.gov.cz, 2020, online).

Zajímavým a inovativním počinem se může pochlubit od roku 2023 Jihomoravský kraj, který zřídil tzv. Komisi seniorů s podtitulem „politika se seniory“. Za projektem stojí Národní centrum pro rodinu, a chce tak upozornit na potenciál seniorů, jako nevyužitý dar, který chce tímto pozvednout. V prohlášení o projektu se mj. uvádí, že: *„V Česku převažuje seniorská politika v pojetí pro seniory, která seniorům pomáhá nebo organizuje pro ně volnočasové aktivity. Naopak, v zahraničí se snaží o politiku se seniory, která využívá potenciálu seniorů a pomáhá jim udržet si vitalitu, zdravého sebevědomí a duševního zdraví při práci pro společnost, přesněji pro vlastní obec“* (Rodiny.cz, 2023, online). Pilotní projekt se inspiroval v Německu a Jihomoravský kraj se tak stal v Česku průkopníkem tohoto pojetí seniorské politiky.

V praxi jde o to, že senioři jsou vyzýváni ke spolupráci a ke spolurozhodování záležitostí v místních komunitách. V rámci této dobrovolnické aktivity senioři přináší vlastní řešení problémů v obci i v mezigeneračním dialogu a jsou v kontaktu s vedením obce v oblastech: sociální, kulturní, vzdělávací, urbanismu, dopravy, sportu, zdravotní péče a práce s občany. To je velmi dobrá zpráva pro budoucí řešitele politik, jak z hlediska předcházení paniky z demografie, tak z hlediska vyslechnutí „hlasu a názoru“ těch, kteří tvoří a do budoucna budou tvořit stále početnější skupinu populace.

2.3 Příklady dobrovolnictví seniorů v České republice

Díky výše zmíněné podpoře státu v oblasti dotačních programů poskytovaných zejména nestátním neziskovým organizacím, mohou již mnoho let úspěšně fungovat některé zavedené organizace, věnující se dobrovolnictví seniorů a pro seniory. Ráda bych zde uvedla alespoň některé z nich.

Mezigenerační a dobrovolnické centrum Totem, z.s., Plzeň

Centrum Totem realizuje své programy v plzeňském regionu již od roku 1999 a od samotného začátku své činnosti se zabývá dobrovolnictvím. I když v současné době je záběr činností tohoto centra mnohem širší, dobrovolnictví patří mezi jednu z nejkompexnějších. V oblasti dobrovolnictví nabízí tyto aktivity:

- Management dobrovolnictví pro podporu regionu – příprava a vysílání dobrovolníků do 55 sociálních, zdravotnických a vzdělávacích institucí v Plzeňském kraji;
- Dobrovolnický klub Klíč – skupina více než 90 dobrovolníků, která formou dobrovolnického zabezpečení jednorázových akcí podporuje NNO v plzeňském regionu včetně TOTEMu;
- Evropský sbor solidarity – vysílání a přijímání dobrovolníků do 30 let v rámci států EU;
- Dobrovolnická podpora provozního zabezpečení Mezigeneračního a dobrovolnického centra TOTEM, z.s.

Zejména se ale tento spolek může pochlubit mnoha unikátními seniorskými dobrovolnickými aktivitami:

- Dobrovolnický klub Letokruhy – skupina seniorských dobrovolníků ve věkovém rozmezí 57 – 88 let;
- Senioři – lektoři a vedoucí kurzu a klubu pro klienty TOTEMu;

- Dobrovolnická podpora chodu TOTEMu a zabezpečení jednorázových akcí v regionu;
- SOUSEDÉ plus® (Zeitbank 55+) – projekt komunitních mezigeneračních klubů, spolků pracujících na principu sousedské výpomoci, který je implementován do regionu ČR z Rakouska;
- Senioři seniorům – cyklus kulturních hudebních či tanečních vystoupení, díky kterým seniorské soubory přináší radost a kulturní zážitek především do pobytových zařízení soc. péče.;
- Pohádkové čtecí babičky či dědečkové – čtení seniorek a seniorů v mateřských školách (Totemplzen.cz, 2024, online).

Letokruh, z.ú., Praha

S dobrovolnictvím seniorů mají dobré zkušenosti také v neziskové organizaci Letokruh v Praze. Senioři zde čtou pohádky dětem v mateřských školách. *„Myšlenka Letokruhu je, že když aktivní senior je aktivní – tím pádem do toho patří i ta dobrovolnická činnost, tak se tím vlastně oddaluje věk, kdy on se stává příjemcem péče“* (iRozhlas, 2024, online).

Letokruh se zabývá dlouhodobě seniorským dobrovolnictvím a to zejména v těchto oblastech:

- Program Společník seniora je příležitostí, jak zlepšit psychickou pohodu seniorů, kteří trpí samotou. Dobrovolníci nabízejí svůj volný čas, společnost, zábavu. To jim dodává pocit užitečnosti a respekt. Oběma stranám pak radost do života;
- Program pohádková babička a dědeček - čtení pohádek dětem ve školách;
- Ekologické aktivity;
- Průvodcování s výkladem;
- Trénink paměti;

- Program učení se seniorem - dobrovolníci, kteří rádi předají své znalosti z různých oborů mladé generaci, mohou doučovat děti. Buď ve škole nebo i individuálně;
- Pomoc v knihovnách;
- Hraní na hudební nástroj;
- Pomoc v útulku;
- Pečení sladkostí, aj. (Letokruh.eu, 2024, online).

Letokruh se v rámci své činnosti podílí na podpoře principu rovnosti a nediskriminace seniorů ve společnosti, vytváří podmínky pro aktivní stárnutí a hledá formy participace seniorů na dění v občanské společnosti s využitím příkladů dobré praxe seniorských dobrovolníků, to vše prostřednictvím projektu Senioři seniorům. V rámci tohoto projektu probíhaly nebo probíhají následující aktivity:

- Zapojování seniorů do dobrovolnických aktivit, spolupráce se stávajícími a novými přijímajícími organizacemi;
- Vzdělávání a proškolení dobrovolníků – základní, rozvojové i aktivizačně-motivační;
- Příprava a zapojení seniorů influencerů – cílem této inovativní aktivity je podporovat/motivovat dobrovolníky, aby byli nad rámec vlastní dobrovolnické činnosti schopni a ochotni participovat a aktivně ovlivňovat dění ve své komunitě;
- Veřejné diskusní platformy pro laickou i odbornou veřejnost – sběr podnětů pro aktivní seniorský život a zapojení seniorů do společnosti, přinášení komunitních témat týkajících se běžného života – architektura, doprava, volnočasová prostranství, jejich stav, gastronomie atd.;
- SeniorHUB – prostor pro setkávání, navazování vztahů, inspiraci, předávání zkušeností a vzdělávání primárně seniorů;

- Program Dobroklub;
- Prezentace dobrovolnictví a projektových aktivit na akcích pro veřejnost – např. na sousedských setkáních, komunitních akcích apod.;
- Akcelerátor nápadů pro seniorské dobrovolnictví – za účasti různorodých společenských skupin (Letokruh.eu, 2024, online).

Pracovníci letokruhu si pro své inspirace jezdí pro změnu do Norska, kde má dobrovolnictví oblibu a silné zakořenění. Téměř 22 % dobrovolníků je zde ve věku 67+ (Letokruh.eu, 2024, online).

Mezi námi, o.p.s., Praha

Obecně prospěšná společnost Mezi námi šíří zejména myšlenku mezigeneračního setkávání a funguje v Praze od roku 2013. Hlavní myšlenkou je propojování nejstarší a nejmladší generace prostřednictvím dobrovolnických aktivit. Mezi námi se podílelo na rozvoji dobrovolnictví seniorů například prostřednictvím projektu „Dobrovolnictví seniorů v mezigeneračních programech“. V rámci dotačního programu Ministerstva vnitra České republiky “Rozvoj dobrovolnické služby v roce 2023” se zaměřili na zvyšování podílu dobrovolníků v mezigeneračních aktivitách.

V rámci své činnosti se Mezi námi zabývá například těmito aktivitami:

- Program POVÍDEJ - konkrétní skupiny dětí dochází ze škol, školek za babičkami, dědečky do blízkého seniorského zařízení. Snahou je, aby seniorské zařízení navštěvovaly stejné děti. Účelem je navázání užších vazeb a snazší možnosti vzniku případných nových přátelství. Do programu POVÍDEJ jsou zapojena školská a seniorská zařízení z celé České republiky;

- Program PŘEČTI - Senioři, kteří chodí pravidelně jednou týdně číst dětem pohádky do mateřské školy, se stávají pohádkovými čtecími babičkami a dědečky. Právě díky pravidelnosti se zde otevírá prostor pro vznik mezigeneračních vazeb, dialogu a přátelství. V rámci tohoto programu vznikl také Klub pohádkových čtecích babiček a dědečků, jehož členové se mohou účastnit rozličných vzdělávacích aktivit zaměřených na mezigenerační komunikaci, psychologii, rodinnou problematiku a osobní rozvoj;
- Program DÍLNY – možnost vyzkoušet si rozmanité výtvarné a rukodělné aktivity vhodné pro všechny generace v příjemné společnosti seniorů dobrovolníků;
- Program ONLINE - vznikl v reakci na pandemická opatření, kdy došlo k sociální izolaci seniorů a omezení mezigeneračních setkání. Program je určen zejména pro seniory žijících ve své vlastní domácnosti či v seniorském zařízení, kteří se chtějí stát novými členy Mezi námi. Podporujeme tak prevenci proti pocitu sociálního vyloučení, osamocení a izolace od okolního světa.
Zahrnuje online setkávání, videopozdravy od dětí a seniorů, online semináře a vzdělávání v oblasti počítačové gramotnosti a kybernetické bezpečnosti aj.;
- Program POMÁHEJ – aktivace společenského zapojení seniorů. Senioři se stávají užitečnými pomocníky – babičkami a dědečky, kteří pravidelně docházejí jako vítané síly do mateřských či základních škol (Mezi-nami.cz, 2024, online).

TROJLÍSTEK sblížení tří generací[®], Brno

Jedná se o projekt Centra pro rodinu a sociální péči Brno na podporu sladování péče o rodinu a zaměstnání. Původním cílem projektu bylo

aplikovat zkušenosti ze zahraničí na české prostředí. Myšlenku nabídky „náhradních babiček“ do rodin převzalo Centrum pro rodinu ze zkušeností rakouské služby Oma-Dienst, která vznikla ve Vídni již v roce 1973. Ve velké míře se to českému modelu podařilo. Rozdíl v české a rakouské službě je však především v zapojení účastníků do služby. V českých poměrech převládá zájem rodin, zatímco v Rakousku převládá zájem „náhradních babiček“.

Jedinečnost projektu spočívá v důrazu na mezigenerační provázanost. Upozorňuje na potřebnost a důležitost kontaktu dětí a třetí generace a podporuje skloubení rodinného a profesního života. Umožňuje návrat matek resp. otců ve stejné situaci na trh práce a ženám zralého věku smysluplně využít volný čas a životní zkušenosti. Náhradní babičky mohou zastoupit vlastní babičku, která již nežije, bydlí daleko, nebo se s vnoučaty nestýká ze zdravotních či jiných důvodů.

Služba Trojlístek se vyznačuje propracovaností, individuálním přístupem a osobní angažovaností proškoleného pracovníka služby zaručující vysoký standard. Pro „náhradní babičky“ a „trojlístkové“ rodiny jsou pořádány v průběhu roku také vzdělávací a volnočasové akce (CRSP.cz, 2024, online).

Jak je z výčtu patrné, organizace zabývající se dobrovolnictvím seniorů se specializují v nejvyšší míře na tzv. mezigenerační dobrovolnictví, tedy na model senior – dobrovolník ve spojení s jinou skupinou, typicky dětskou (náhradní babička, čtení ve školkách, rukodělné činnosti aj.). Dobrovolnictví seniorů pro seniory (peer to peer), které je v našich podmínkách zatím spíše ojedinělé a kterého se zejména týká tato diplomová práce, podrobněji popisují v následující kapitole.

3 Peer to peer dobrovolnictví aneb senioři sobě

V podmínkách České republiky jsou senioři stále vnímání spíše jako objekty pomoci, takže většina dobrovolnických aktivit je směřována „pro seniory“. Dobrovolnictví „od“ seniorů se nicméně nesměle rozvíjí, jak je patrné u některých organizací, uvedených v předchozí kapitole. Dobrovolnictví seniorů pro seniory je ale zatím spíše ojedinělým jevem, hodným rozvoje a následování.

Rochester a Hutchinson (2002, s. 22-23) přitom popisují, že senioři mají přirozený předpoklad pro práci s lidmi svého věku, protože jsou si věkově blízko, mohou sdílet společná témata a jsou schopni lépe chápat jejich potřeby.

Vlastní výraz peer to peer je založen na myšlence vzdělávání rovného rovným, kdy vzdělávající se i vzdělavatelé jsou přibližně ve stejném věku. Peer to peer vzdělávání je metodika, která se používá napříč všemi vzdělávacími aktivitami. Výraz "peer vzdělávání" tedy znamená výchovné působení mezi vrstevníky navzájem. Východiskem vrstevnického vzdělávání je filosofie, že se jedinec přirozeně ztotožní s někým, kdo je mu blízký z hlediska sociálního zázemí, věku, role, zájmů a životní orientace, a který jej proto v jeho názorech a postojích má schopnost ovlivňovat (Rvp.cz, 2023, online).

3.1 Peer to peer dobrovolnictví v kontextu celoživotního vzdělávání

Dobrovolnictví v kontextu vzdělávání představuje specifickou kategorii dobrovolnické činnosti, která není mezi seniory příliš rozšířená. V kombinaci s peer to peer dobrovolnictvím, tedy vzděláváním seniorů seniory, se tak zabýváme tématikou, jež v našich podmínkách dosud nebyla podrobněji zpracována. Tento nedostatek znalostí je jedním z důvodů vzniku

předkládané diplomové práce, ve které se zaměřím na zjištění osobních zkušeností seniorů-dobrovolníků s tímto typem dobrovolnictví. Nejprve si však definujeme pojem celoživotní vzdělávání, kterého se týká také moje výzkumné šetření.

Celoživotní vzdělávání vzniklo jako reakce na hekticky se měnící historické a společenské požadavky moderní společnosti, kterým musí jedinec v průběhu celého svého života čelit (Beneš, 2014, s. 13).

Dle Šeráka se celoživotní vzdělávání postupem času a změnami ve společnosti stalo nutností a nikdy nekončícím procesem a myšlenka celoživotního učení se tak stává neodmyslitelnou součástí každodenního života lidí, stává se realitou a základním elementem života celé společnosti (Šerák, 2009, s. 13). Celoživotní vzdělávání se tak netýká pouze části populace, která je ekonomicky aktivní, ale i seniorní části obyvatelstva, pro kterou již není nezbytnou „nutností“ ve smyslu obstát v konkurenčním pracovním prostředí, ale smysluplným a dobrovolným trávením volného času. To také potvrzují Rabušic a Rabušicová (2008, s. 27-28), kteří uvádějí, že vzdělávání není nijak omezeno na určitou fázi lidského života. Celoživotní vzdělávání představuje příležitost pro všechny bez ohledu na věk, zájem nebo postavení. Charakteristickým znakem je, že tato edukace neprobíhá pouze ve škole, ale jedná se o všechny formy vzdělávání. Tedy i volnočasového, respektive zájmového vzdělávání dospělých, které je také hlavním zdrojem zájmu mého výzkumného šetření.

Zájmové vzdělávání dospělých umožňuje vzdělávání na základě individuálních potřeb a zájmů jedince, je významným prostředkem pro kultivaci osobnosti a seberealizaci ve volném čase. Oblast zájmového vzdělávání dospělých je velice široká a různorodá, což odpovídá rozmanitosti lidských zájmů. Cílem vzdělávacích aktivit není tedy pouze

zvyšování kvalifikace a konkurenceschopnosti člověka, ale také možnost osobního rozvoje a seberealizace (Bočková, 2002, s. 17-18).

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha (msmt.gov.cz, s. 54, online) představuje zájmové vzdělávání jako „*souhrn výchovně vzdělávacích, poznávacích, rekreačních a dalších systematických, ale i jednorázových činností a aktivit, směřujících k účelnému a efektivnímu naplnění volného času a umožňujících získat vědomosti a dovednosti mimo organizovanou školní výuku.*“ Sem můžeme zařadit i kluby seniorů, ve kterých probíhalo mé výzkumné šetření. Konkrétně jsem se zaměřila na síť KLAS® (Kluby aktivních seniorů) v Jihomoravském kraji, které jsou specifické tím, že jsou vedeny seniory – dobrovolníky, probíhá zde tedy peer to peer dobrovolnická činnost, obohacena o vzdělávací prvek. Podrobněji tyto kluby představím v kapitole Příklad dobré praxe – rakouský model.

Na základě dosavadních zkušeností z praxe se zdá, že peer to peer metodika funguje zvláště dobře u starších dospělých, kteří mají specifické potřeby, jako je například delší čas na zpracování informací. Tyto potřeby lépe chápou jejich vrstevníci. Vzdělávání seniorů seniory by tak mohlo v budoucnu představovat jednu z možností využití potenciálu seniorů a současně jejich aktivní zapojení do dobrovolnických činností. To, jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v rámci celoživotního, respektive zájmového vzdělávání, je cílem výzkumného šetření této diplomové práce. V následujících dvou kapitolách stručně představím dva příklady dobré praxe seniorského peer to peer dobrovolnictví v kontextu celoživotního vzdělávání, které již v tuto chvíli úspěšně fungují v České republice. Oba jsou převzaté ze zahraničí – z Dánska a z Rakouska. První projekt pod názvem „Lektørem“ v našich podmínkách provozuje pražské Centrum Elpida, o.p.s., a druhý projekt funguje v Brně pod názvem KLAS®, Klub aktivních seniorů, díky organizaci

Spokojený senior, z.s. V této organizaci probíhalo také mnou realizované výzkumné šetření se seniory – aktivními dobrovolníky.

3.2 Příklad dobré praxe – dánský model

Centrum Elpida, o.p.s. má dvacetiletou tradici. Je v současné době největším vzdělávacím a kulturním centrem pro seniory svého druhu v ČR. Jedním z cílů Centra Elpida je nabízet seniorům vzdělávání, volnočasové aktivity, účast na společenském životě a motivovat je k aktivnímu životu. Mezi své nesčetné projekty zařadila Elpida počin zaměřený na dobrovolnictví seniorů v oblasti vzdělávání s názvem Lektørem. Inspirace přišla z Dánska, kde existuje síť takzvaných Center aktivit pro seniory 60+, které nabízí volnočasové a vzdělávací aktivity komunitního charakteru. Centra aktivit mají v Dánsku dlouhou tradici a těší se velké návštěvnosti, mimo jiné díky benefitům, které společnosti přináší. Udržují starší spoluobčany v seniorském věku dlouho aktivní a zapojené do místní komunity. Docházející senioři se účastní různých aktivit a tráví zde svůj volný čas.

Pro Dánsko je charakteristická silná občanská angažovanost, propojenost a spolupráce veřejného sektoru, samospráv a státu, která se odráží ve vysoké míře dobrovolnictví napříč celou společností. Od školních let po seniorský věk jsou Dánové zvyklí se angažovat v rámci různých spolků, klubů, asociací a komunit. Podle průzkumu z roku 2021 je v průměru 40 % Dánů dobrovolně zapojeno v různých sférách života.

Dánské inspirace jsou založeny právě na myšlence maximálního zapojení seniorů do procesu fungování komunitního centra a zvýšení jejich podílu na vzniku programu. Mohou se stát lektory, mentory, facilitátory nebo jinak dobrovolně pomáhat v zázemí organizace. Cílem je empowerment seniorů i zpevnění stávající komunity klientů. To jsou rovněž cíle, ke kterým Elpida směřuje. Na rozdíl od České republiky je ovšem v Dánsku

dobrovolnictví přirozenou součástí společnosti. Je bráno daleko více jako samozřejmost a provází jedince ve všech jeho životních etapách, zejména pak v seniorském věku, kdy má člověk zpravidla více prostoru.

Do pilotního projektu Lektørem v organizaci Elpida bylo zapojeno více než 50 seniorů. Hlavním cílem byla implementace a ověření možností využití vybraných prvků a principů dánského modelu vzdělávacího centra pro seniory v českém prostředí, zejména v poloze účasti aktivních seniorů na tvorbě programu pro své vrstevníky. Celý projekt pilotáže včetně příprav a závěrečného vyhodnocení proběhl od dubna 2022 do března 2024. V rámci projektu Elpida zorganizovala náborové akce pod označením Být či nebýt Lektørem, které měly za cíl seznámit seniory v Elpidě s projektem, přiblížit jim jeho vznik a smysl, proč je dobré se zapojit. Seniorům byla nabídnuta možnost stát se lektorem – dobrovolníkem dalšího vzdělávání seniorů. Pro tyto účely byl vytvořen Manuál pro lektora dobrovolníka a Desatero lektora dobrovolníka. V nabídce kurzů vedených seniory se objevily např. jazykové kurzy a cvičení, přednášky, vycházky, exkurze, besedy, workshopy, dílny, cvičení venku, komunitní akce nebo například online meditace.

Pro zájemce z řad dobrovolníků Dánského modelu se také uspořádal vzdělávací kurz v rámci etablované lektorské akademie Senior Friendly Teacher (Sefte). Reakce byly velmi kladné – dobrovolníci ocenili možnost vlastního odborného vzdělání v oblasti lektorování.

Z vyhodnocení pilotáže projektu vyplývá, že nejčastějším typem dobrovolníka je žena ve věku 65–75 let, vysokoškolačka, která se nechce smířit s tím, že by po odchodu do důchodu už nic nedělala. Má pocit, že by mohla dál předávat své zkušenosti z povolání, které dlouho vykonávala, má strach z odloučení, samoty, “nového” způsobu života a chce být stále potřebná, spojuje dobrovolnictví v Elpidě ještě například s docházením na Univerzitu třetího věku. Další kategorií je aktivní klientka Elpidy různého

vzdělání, která každý den někde je, navštěvuje kluby, spolky a jiné seniorské organizace, je extrovertní a nebojí se před lidmi mluvit, její hlavní motivací je najít podobně smýšlející lidi, nechce jen chodit do lekcí a poslouchat, to je pro ni nuda, má vyšší sebevědomí, má dobré organizační schopnosti. Třetí kategorií je tzv. fanoušek Elpidy, je mu 80 až 90 let, do Elpidy chodí mnoho let a rád o tom mluví, vnímá Elpidu často jako druhou rodinu, jeho motivací je vrátit něco Elpidě i jejím zaměstnancům, je silně vázán na kontakt s koordinátorem a často vyžaduje více schůzek, v Elpidě je dennodenně, v rámci Dánského modelu musí vyjít ze své komfortní zóny, ale chce to udělat pro instituci (Elpidu) - je to svým způsobem hrdina, vyžaduje větší podporu i přípravu, ale výsledek je nejvíce emotivní. Poslední kategorií je osoba, která má vztah k dobrovolnictví, chce vrátit něco společnosti, protože má pocit, že jí to dluží, její motivací je cítit se potřebná.

Zajímavé jsou některé výsledky pilotního projektu Dánského modelu: Celkem se za dobu 17 měsíců pilotování Dánského modelu (listopad 2022 - březen 2024) uskutečnilo 240 akcí zrealizovaných seniorskými lektory dobrovolníky, které rozšířily portfolio programu Centra Elpidy. Jenom v 7 případech za celou dobu došlo ke zrušení akce a to buď kvůli malé účasti, nezájmu anebo ze zdravotních důvodů lektora dobrovolníka. Celkem 34 akcí proběhlo online – šlo o meditace a relaxace jedné lektorky a online anglickou konverzaci jiného lektora. Akce byly dlouhé buď 45, 60, 90, 120, 150 a výjimečně 300 minut. Většina trvala 60 minut. V součtu bylo u všech akcí dohromady zaevidováno celkem 1418 účastníků. V průměru na akci přišlo 6 účastníků. Největšímu počtu účastníků se těšily exkurze a vycházky, kam dorazilo na jednu akci až ke 30 účastníkům. Nejméně navštěvované akce bylo cvičení a besedy.

Výrazně nejčastějším formátem dobrovolnických akcí bylo cvičení (93 akcí) - zpravidla uvnitř v tělocvičně, ale i venku nebo spojené s vycházkou;

a přednášky (71 akcí). Celkem častým formátem byly dílny (24 akcí) a besedy (19 akcí). Méně častým pak byly komunitní akce (9 akcí), vycházky (8 akcí), exkurze (8 akcí), konverzace (6 akcí), workshopy (4 akce), sdílení zkušeností (3 akce) nebo autorské čtení (1 akce).

Závěr, který vyplývá z tohoto projektu v kontextu se seniorským peer to peer dobrovolnictvím, je ten, že myšlenka dobrovolnictví v rámci Dánského modelu seniory neláká. Na co slyší a co je motivuje, je spíše to, že dělají něco pro sebe, co je udržuje aktivní. V porovnání s dánskými centry aktivit, které tým navštívil, bylo vynaložené úsilí koordinátorů zapojených do Dánského modelu v Elpidě větší a to z toho důvodu, že motivovat seniory pro dobrovolnickou činnost v Čechách je jiné než v Dánsku, kde je dobrovolnictví "kulturní normou". Při celkovém hodnocení dopadů a efektů aktivit Dánského modelu v Elpidě dospěl tým k tomu, že pilotování vedlo k prohloubení vztahů s klienty a k propojení zaměstnanců se seniory jakožto partnery, což vedlo ke skomunitňování centra. Dopadem pro zapojené lektory dobrovolníky je vyšší sebevědomí.

Elpida sama konstatuje, že: *„dobrovolnická práce a zapojení do dobrovolnické komunity má pro seniory obrovské přínosy. Je efektivním nástrojem v prevenci osamělosti, která se dle řady výzkumů považuje za jeden z největších „zabijáků“ (nejen) seniorů v dnešní době. Je proto potřeba vyvíjet systematickou advokační činnost směrem k státní správě a samosprávám pro získání potřebné legislativně-právní, finanční a legitimizující podpory na rozvíjení seniorských dobrovolnických aktivit, komunit a center. Ruku v ruce s tím je žádoucí věnovat se osvětě směrem k veřejnosti, přinášet příklady dobré praxe a nabízet seniorům možnosti zapojení.“*(Centrum Elpida, 2024, online).

V rámci České republiky se jedná o ojedinělý projekt, kdy senioři aktivně participují v oblasti celoživotního vzdělávání dalších seniorů – svých vrstevníků. Centrum Elpida vytvořila k této své aktivitě rozsáhlý

metodologický materiál, který má sloužit dalším zájemcům, kteří by se touto dosud tak opomíjenou aktivitou chtěli zabývat. Jedná se o nejrozsáhlejší metodický materiál svého druhu vůbec.

3.3 Příklad dobré praxe – rakouský model

Jako další příklad dobré praxe uvádím brněnskou NNO Spokojený senior – KLAS, z.s. a její projekt KLAS® – Klub aktivních seniorů, který je díky svému jedinečnému know-how dokonce chráněn ochrannou známkou. Ihned v počátku musím upozornit na skutečnost, že v tomto projektu jsem byla osobně zaangażovaná, vzhledem k tomu, že jsem v organizaci Spokojený senior – KLAS, z.s. pracovala v letech 2017–2022 na pozici Koordinátor aktivit pro seniory. Tuto skutečnost považuji za důležitou zmínit zejména s ohledem na to, že výzkum probíhal právě mezi seniory z této organizace a zejména pak proto, že získaná data byla zpracována pomocí interpretativní fenomenologické analýzy (IPA), ve které hraje zapojení výzkumníka a jeho reflexe významnou roli, což bude blíže rozpracováno v metodologické části práce.

Aktivizační program KLAS® našel inspiraci v rakouském vzdělávacím programu LIMA (Kvalita života ve stáří), podle vzoru studie SimA® (Samostatnost ve stáří, kterou vedl prof. Dr. Wolf D. Oswald z univerzity Erlangen – Nürnberg (Dialogakademie.de, 2024, online). V České republice se KLAS® rozšířil v roce 2008 a rozvíjí a realizuje se dodnes. Jedná se o organizovanou vzdělávací aktivitu, která není nahodilá, ale má propracovaná pravidla a kluby jsou vedeny proškoleným animátorem – seniorem, který tuto práci vykonává jako dobrovolnickou činnost. V současnosti existuje v celém Jihomoravském kraji síť těchto klubů, přičemž jen ve městě Brně jich je 8 a mimo Brno 12 (obce Blansko 2x, Boskovice, Česká, Holasice, Kobylnice, Lelekovice, Slavkov u Brna, Střelice, Velké Opatovice a Znojmo). Zejména rozšíření klubů KLAS® do menších obcí

v okolí Brna je samo o sobě významným počinem ve vzdělávání seniorů ve venkovských oblastech, které v tomto směru stále zaostávají za většími městy, jak o tom píše ve své bakalářské práci Vzdělávání seniorů ve venkovských oblastech (se zaměřením na Jihomoravský kraj) (Holíková, 2021, online).

V čem tedy spočívá unikátnost aktivizačního programu KLAS®? Zejména se jedná o aktivitu peer to peer dobrovolnictví seniorů v kontextu celoživotního vzdělávání, což je hlavním obsahem této práce. Senioři dobrovolníci vzdělávají další seniory. K tomu, aby tuto činnost mohli vykonávat, sami prošli vstupním školením, zakončeným závěrečnou zkouškou a udělením certifikátu tzv. „Animátora klubu seniorů“. Na základě toho mohou vytvářet program dle dané koncepce aktivizačního programu KLAS®, ale také mají k dispozici pravidelné supervize, podporu od organizátora (Spokojený senior, z.s.) ve formě poskytnutí prostor k setkávání, spotřební materiál, tisk dokumentů atd.. Dále během celého roku probíhají pravidelné kurzy pro animátory, aby mohli navyšovat své kompetence, které pak předávají dále ve svých klubech. V nepravidelných intervalech probíhají také setkání animátorů, kteří sdílejí vlastní zkušenosti mezi sebou. Animátoři mají též k dispozici tištěný metodický materiál ZRNKO.

Již tato systematická práce se seniory – dobrovolníky ve vzdělávání je poměrně unikátní, neboť klade samozřejmě specifické požadavky na vzdělavatele těchto seniorů. V rámci přípravných kurzů jsou jim vysvětlována zejména pravidla práce se seniorní skupinou, její specifika a rizika. V některých případech se jedná o osoby, které během svého produktivního života pracovali jako pedagogové, ale pouze s dětmi, takže cílová skupina seniorů je pro ně v mnoha ohledech nová, někteří animátoři

neměli během života žádnou zkušenost s vedením lidí a celý vstupní vzdělávací blok je pro mě něčím zcela novým.

Hlavní jedinečnost programu KLAS[®] však spočívá zejména v náplni setkání jako takových. Každá schůzka klubu seniorů KLAS[®] má svá pevně daná pravidla, aby splňovala vzdělávací prvek, což je hlavní cíl celé aktivity. Každé setkání obsahuje čtyři vzájemně propojené části zaměřené na určité téma. Jedná se o trénink paměti, psychomotorický trénink, nácvik kompetencí (informační a vzdělávací část) a psychohygienu (na závěr setkání). Schůzky doplňují vycházky a výtvarná činnost. V praxi to tedy vypadá většinou tak, že 2 x v měsíci se uskuteční setkání v klubovně v délce 120 minut, 1 x v měsíci se koná výtvarná činnost a 1 x v měsíci je vycházka.

Know-how KLAS[®] je založeno na systematické metodické a vzdělávací podpoře programu setkávání seniorů KLAS[®]. Každé tematické setkání je dvouhodinové a je rozčleněné do čtyř hlavních bloků:

- 1) **Kompetenční trénink** – jedná se o nejobsáhlejší část setkání, přičemž časová dotace je na rozhodnutí animátora, který také program připravuje. V tomto bloku si připraví pro ostatní informační a vzdělávací program na určité konkrétní téma. Vítané jsou ale i příspěvky ostatních účastníků. Během programu probíhá interakce všech přítomných, kteří vstupují se svými dotazy nebo doplňují své zkušenosti.
- 2) **Trénink paměti** – předem připravené techniky trénování paměti, buď k doplňování na papír, nebo různé slovní hry atd., často souvisí s obsahem informativní části (Př.: téma: zámky na Jižní Moravě, úkol: vypište co nejvíce zámků, které znáte nebo které si pamatujete z přednášky).
- 3) **Trénink motoriky** – jakákoli forma procvičení těla nebo některé jeho části.

- 4) Trénink psychohygieny** – na závěr setkání vymyslí animátor jakoukoli formu zklidnění, může se jednat o muzikoterapii, psaní, zpěv, tak, aby účastník odcházel uvolněný (Spokojenysenior-klas.cz, 2024, online).

Program pomáhá udržovat seniory v jejich samostatnosti a soběstačnosti, slouží k hledání odpovědí na jejich otázky, pro účastníky je zdrojem vzájemného obohacení. Senioři nejsou omezeni věkem, jejich fyzická a psychická zdatnost je potřebná jen v míře běžných komunikačních dovedností a projevů pro začlenění do skupiny ostatních seniorů. Role animátora má v celém procesu, jak je patrné, zásadní roli. Jak tuto roli senioři zvládají, jaké jsou jejich zkušenosti, radosti, strasti, vzpomínky na začátky s touto činností, to je náplní metodologické části této práce.

V předchozích kapitolách jsem definovala principy peer to peer dobrovolnictví v kontextu celoživotního vzdělávání a uvedla dva fungující příklady dobré praxe, fungující v Praze a v Brně. Zatímco dánský model byl pilotním projektem, který je však zakončen obsáhlou a informačně bohatou závěrečnou zprávou, rakouský model, fungující v Brně již několik let, se stal zdrojem výzkumného šetření realizovaného v rámci této diplomové práce. Samotný průběh šetření je detailně popsán v kapitole Metodologie výzkumu.

4 Metodologie výzkumu

Následující kapitola obsahuje podrobný popis použité metodologie výzkumu. Je zde formulován jak výzkumný cíl, tak výzkumná otázka a současně je představen zvolený design výzkumu. Postupně představím výzkumný soubor, metodu sběru dat a jejich následnou analýzu a interpretaci výsledků.

Jak jsem již uvedla v předchozí kapitole, v tématice se cítím silně osobně angažována, neboť jsem měla možnost se několik let profesně pohybovat mezi participanty mého výzkumu. Tato moje osobní zkušenost je blíže popsána v části „Reflexe výzkumníkovy zkušenosti s tématem výzkumu“.

Jako výzkumná metoda byla použita interpretativní fenomenologická analýza (IPA), v jejíž perspektivě výzkumník *„fenomenologicky prozkoumává zkušenost konkrétního člověka z jeho perspektivy a zároveň si uvědomuje, že v tomto porozumění hraje ústřední roli také výzkumníkova zkušenost a jeho pohled na svět, stejně jako interakce mezi ním a participantem“* (Smith, 2004, s. 44).

Vzhledem k tomu, že jsem se s většinou participantů znala již mnohem dříve, než proběhlo výzkumné šetření, podařilo se mi s nimi navázat natolik intimní atmosféru během rozhovorů, že jejich výpovědi byly autentické a troufám si tvrdit, že nehrané. Zároveň moje dobrá orientace v problematice mi pomohla přiblížit se k „duši“ participantů a získat jejich důvěru, neboť jsem měla osobní zkušenost s tématy, která řeší.

„Výzkumník otevřeně přiznává, že jeho osobní přesvědčení, postoje a interpretace jsou nezbytné k tomu, aby vůbec mohl porozumět žité zkušenosti jiného člověka. Výzkumníkovy prekoncepce nejsou tedy v IPA vnímány jako něco, co by mělo být eliminováno či usměrněno, jsou naopak nezbytné k tomu, aby byl vůbec schopen zformulovat, jaký význam pro participanta jeho zkušenost má“ (Fade, 2004, s. 648).

S tímto přístupem jsem ke zpracování dat také přistupovala, takže výpovědi účastníků jsou doplněny mými osobními postřehy a názory, jakkoli si uvědomuji, že cílem práce je primárně popsat osobní zkušenost participantů s daným fenoménem (blíže v následující kapitole). Jak totiž konstatují Čermák a Koutná Kostínková (2013, s. 11): *„Subjektivita je v IPA vnímána jako přednost – jednak je reflektována, jednak jedině ona nám umožňuje vstup do zkušenosti své i druhého, jednak nic jiného nemáme a jednak je nástrojem validizace.“*

4.1 Výzkumný cíl a výzkumná otázka

Předložená diplomová práce si klade za cíl **zjistit osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání**. Práce je tedy pojata především explorativně, což dokládá využití kvalitativního přístupu, který poskytuje dostatečný prostor pro hloubkové proniknutí ke zkušenosti zkoumaných seniorů – dobrovolníků a zároveň umožňuje zachovat obsahovou šíři tématu.

Důvodem snahy o zjištění osobní zkušeností seniorů s peer to peer dobrovolnictvím je zejména fakt, že v našich podmínkách toto téma není dosud dostatečně zpracováno, ačkoli jej považuji z více důvodů za naléhavé. Prvním důvodem je nedostatečný zájem českých seniorů o dobrovolnictví, s ohledem na chybějící tradici, jako je tomu v jiných evropských zemích. Druhým důvodem je očekávaný demografický vývoj, kdy roste procento seniorské populace, ve které se skrývá dosud nevyužitý potenciál. A jako třetí důvod vidím možné zamezení demografické paniky a negativního pohledu na seniorskou populaci vlivem jejich aktivního zapojení do sociálních struktur, například prostřednictvím zájmového vzdělávání. Výzkumné šetření nám pak má pomoci odhalit, co vede seniory k dobrovolnictví, jaké jsou důvody a motivace jejich činnosti, jaké jsou jejich limity a jak můžeme na základě těchto poznatků dobrovolnictví seniorů podpořit?

Vzhledem k tomu, že se IPA zabývá výhradně zkušeností a/nebo porozuměním určitému fenoménu, je výzkumná otázka formulována otevřeně (Smith, 2004, s. 67). Na základě tohoto pravidla a vzhledem k problematice, která není v našich podmínkách dosud dostatečně zpracována a vyžaduje tak komplexní pojetí, jsem k dosažení cíle výzkumného šetření formulovala pouze jednu hlavní výzkumnou otázku:

VO: Jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání?

Výzkumná otázka v IPA se ptá, jak určitý jednatel vnímá či prožívá určitou situaci, s níž je konfrontován, a jaký smysl této zkušenosti přisuzuje. Měla by explorovat, nikoli objasňovat, proto se spíše zaměřuje na proces než na výsledek a spíše na význam než na konkrétní příčiny a důsledky událostí (Smith, 2004, s. 56).

4.2 Design výzkumu

Vzhledem k charakteru výzkumné otázky a stanovenému cíli byl pro tuto diplomovou práci zvolen kvalitativní design. Cílem kvalitativního výzkumu je dle Hendla (2016, s. 61) „získat popis zvláštností případů, generovat hypotézy a rozvíjet teorie o fenoménech světa. Kvalitativní výzkum probíhá nejčastěji v přirozených podmínkách sociálního prostředí.“ To potvrzují i Švaříček a Šedřová (2014, s. 46), kteří kvalitativní přístup definují jako proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí, jehož cílem je získat jejich komplexní obraz založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu.

Jelikož se ve svém výzkumném šetření snažím zjistit, jaká je osobní zkušenost participantů s daným fenoménem, v tomto případě s peer to peer dobrovolnictvím seniorů, zvolila jsem jako výzkumnou metodu interpretativní fenomenologickou analýzu, jejímž hlavním fokusem je porozumění žité zkušenosti člověka. Pomáhá nám detailně prozkoumat, jak

člověk utváří význam své zkušenosti, což nám umožňuje porozumět jednotlivé události nebo procesu – fenoménu (Smith, Flowers a Larkin, 2009, s. 97).

To, že je použití IPA pro účely mého zkoumání vhodné, potvrzují i Čermák a Koutná Kostínková (2013, s. 9): *„Jeví se tak (IPA) jako vhodná perspektiva, z níž můžeme pohlížet na kvalitativní data, jestliže chceme popsat a interpretovat způsob, jakým nositel zkušenosti, která nás zajímá, přisuzuje této zkušenosti význam. Osvědčuje se také v případech, kdy je předmětem výzkumu neobvyklá skupina, situace nebo zdroj sběru dat.“* V našem případě se jedná o úzkou konkrétní skupinu peer to peer dobrovolníků seniorů. Popis výběru výzkumného souboru je podrobněji popsán v následující kapitole.

Použitou metodou sběru dat byl polostrukturovaný rozhovor, což je nejčastěji využívaná metoda sběru dat v IPA. Ten představuje dostatečně flexibilní metodu, která dává respondentům možnost volně mluvit o tématu, reflektovat svůj postoj k němu a rozvíjet o něm své myšlenky. Současně výzkumník může v reálném čase sledovat, co se v rozhovoru vynořuje, co je významné pro respondenta a zároveň může rozhovor usměrňovat tak, aby se neodchýlil od tématu (Smith, 2004, s. 64).

4.3 Vymezení výzkumného souboru

Výběr výzkumného vzorku u kvalitativního výzkumu hraje významnou roli, neboť pracujeme s mnoha proměnnými. Jak konstatuje Švec (2009, s. 65): *„U kvalitativního výzkumu jde o výběr záměrný. Nikdy se nepoužívá náhodný výběr, který je typický pro kvantitativní výzkum. Záměrný výběr je potřebný proto, aby vybrané osoby byly vhodné, tj. aby měly potřebné vědomosti a zkušenosti z daného prostředí. Jen tak o něm mohou podat informačně bohatý a pravdivý obraz. Tyto osoby výzkumník vyhledává a podrobuje je zkoumání. Výběr je vždy „representativní“, i když ne z hlediska matematické statistiky – osoby dobře reprezentují dané prostředí.“*

Současně při použití metodologie IPA je doporučeno pracovat obvykle s nižším počtem participantů. Vzhledem k povaze fenomenologického výzkumu – detailní analýza zkušenosti – je smysluplné zaměřit se na menší počet participantů dobře reprezentující daný fenomén. Podstatnou zásadou výběru participantů je homogenita vzorku (Čermák a Koutná Kostínková (2013, s. 13).

Výběr výzkumného souboru pro tuto diplomovou práci byl od prvního záměru jasný – jednalo se o dobrovolníky z řad animátorů klubů pro seniory KLAS® (Klub aktivních seniorů), jejichž náplň činnosti jsem popsala na jiném místě této práce. Ke svému výzkumnému šetření jsem postupně oslovila 7 seniorek (v této chvíli není žádný muž, který by vykonával roli animátora seniorů) ve věku 65-77 let, které s rozhovorem souhlasily. Oslovovala jsem je z pozice bývalé zaměstnankyně prostřednictvím e-mailu, který jim rozeslala na moji žádost vedoucí organizace Spokojený senior – KLAS, z.s. Na seniorky, které vyjádřily souhlas s rozhovorem, mi byl předán osobní kontakt a domlouvala jsem se s nimi individuálně. Vlastní rozhovory probíhaly na jaře 2024 s každou z účastnic zvlášť, buď v prostorách klubů pro seniory, ve kterých působily nebo v některých případech i u participantek doma. Celkem 4 rozhovory proběhly v Brně, 1 v obci Česká u Brna, 2 v Blansku. Průměrná délka jednoho rozhovoru byla 60 minut.

Tabulka 1: Přehled participantů výzkumu

Participantka č. 1	Žena, 77 let	dobrovolník 11 let	Brno
Participantka č. 2	Žena, 76 let	dobrovolník 12 let	Brno
Participantka č. 3	Žena, 70 let	dobrovolník 6 let	Brno
Participantka č. 4	Žena, 71 let	dobrovolník 8 let	Brno
Participantka č. 5	Žena, 65 let	dobrovolník 4 roky	Česká u Brna
Participantka č. 6	Žena, 74 let	dobrovolník 11 let	Blansko

Participantka č. 7	Žena, 75 let	dobrovolník 11 let	Blansko
--------------------	--------------	--------------------	---------

(Zdroj: vlastní zpracování)

4.4 Metoda zpracování a analýza dat

Dle metodologie IPA je analýza textu brána vždy zároveň jako jeho interpretace, z čehož vyplývá, že se nejedná o esenciální zachycení zkušenosti jedince. Tato zkušenost je v rámci IPA „konstruována“ jako výsledek společného sdílení výzkumníka a participanta, přičemž obě perspektivy by měly být patrné. Čermák a Koutná Kostínková (2013, s. 11) dokonce uvádí, že přestože z didaktických důvodů rozlišujeme v textu výzkumníka a participanta, z povahy IPA perspektivy vyplývá, že i výzkumník je participantem. Z tohoto důvodu je v interpretaci textu výpověď participantek uzávorkovaná, psaná kurzívou a modrou barvou písma.

Před začátkem samotného rozhovoru byly jednotlivé participantky seznámeny s tím, čeho se výzkum týká, jaké je jeho téma a cíl a byly také upozorněny na skutečnost, že bude opatřen zvukový záznam rozhovoru. Následně podepsaly Informovaný souhlas s rozhovorem, jehož znění je součástí příloh v závěru této práce.

Rozhovory s participantkami byly nahrávány na audiozáznam, aby bylo dosaženo co nejautentičtějšího zachycení skutečnosti a zamezilo se riziku ztrát potřebných nuancí. Neočekávané obraty v rozhovoru totiž bývají cennými momenty, jelikož poukazují na aspekty fenomény, o kterých jsme při přípravě rozhovoru nepřemýšleli (Smith, 2009, s. 73).

S participantkami byl následně veden polostrukturovaný rozhovor. Cílem hloubkového polostrukturovaného kvalitativního rozhovoru je, dle Švaříčka a Šedové (2014, s. 13) získat detailní a komplexní informace o studovaném jevu.

Polostrukturovaný rozhovor se vyznačuje využíváním otevřených otázek, což jsou podle Švece (2009, s. 117) takové, ve kterých dává výzkumník respondentovi volnost odpovědi. Určuje mu jen téma, okruh problémů, na něž má odpovídat. Výhodou je, že respondent může dost přesně a volně, podle svého uvážení, formulovat odpovědi. Tyto otázky jsou pružné, je zde možnost prohlubování odpovědí, návratu k tématu a jejich objasnění v dialogu výzkumníka a odpovídajícího. Nabízí možnost otevřenosti a upřímnosti v průběhu rozhovoru, čímž lze získat cennější odpovědi. Stejným postupem jsem v průběhu rozhovorů postupovala i já. Předem jsem si určila hlavní okruhy, kterých jsem se držela, ale rozhovor se odvíjel zejména dle rytmu jednotlivých participantek a já jsem reagovala na jejich výpověď a průběžně jsem se doptávala. Postupovala jsem tak dle doporučení Smithe, Flowerse a Larkina (2009, s. 81): *„Participanta u IPA považujeme za experta ve vztahu ke své zkušenosti, kterou jako fenomén zkoumáme. Proto by měl mít dostatek volnosti, aby mohl rozhovor směřovat k tomu, co mu připadá jako významné.“*

Další fází zpracování dat byl doslovný přepis nahrávek rozhovorů. Ten je v IPA klíčový. Přepsaný text jsem si vytiskla s širokými okraji, kam bylo možné psát komentáře a poznámky. Následně proběhlo opakované čtení jednotlivých částí, při němž jsem se zaměřila na různé detaily. Poznámky byly deskriptivní, lingvistické i konceptuální povahy. Deskriptivní komentáře se soustředily na obsah sdělení participantů a jejich osobní zkušenost. Lingvistické komentáře sledovaly specifický jazyk participantů, včetně metafor a aforismů. Konceptuální poznámky poskytovaly prostor pro mé vlastní otázky, které vyvstaly při čtení textu. Nejdůležitější poznatky byly převedeny do MS Word, kde byla seskupena jednotlivé témata a následně rozřazena do excelové tabulky. Finální verze kategorií byla přidána do MS Word a postupně byla propojena jednotlivá

témata s konkrétními pasážemi textu. Závěrečnou fází analýzy bylo vytvoření tematických trsů a hledání souvislostí mezi nimi.

Dříve než jsem přistoupila k vlastní analýze textu, rozhodla jsem se dle doporučení Čermáka a Koutné Kostínkové (2013, s. 16) sepsat Reflexi výzkumníkovy zkušenosti, jako nultou fází v procesu analýzy. *„Abychom mohli pracovat ve fenomenologické perspektivě a zároveň být jako výzkumník transparentní v celém výzkumném procesu, je užitečné reflektovat, jaký vztah máme k tématu výzkumu. Reflexe vlastní zkušenosti s tématem představuje především nástroj uvědomění si interpretativní role ve výzkumném procesu, díky němuž jsme schopni užitečně pracovat s daty a zajistit přitom validitu naší analýzy.“* Cítila jsem vzhledem k použití metodologie IPA nutnost přiblížit také moje vlastní pohnutky a osobní zaujetí tématem, což se v tomto případě zcela nabízelo.

0. Reflexe výzkumníkovy zkušenosti s tématem výzkumu

„Problematika dobrovolnictví seniorů je moje srdeční záležitost a již několik let se na ni profesně i soukromě zaměřuji. Vše začalo mojí vlastní dobrovolnickou činností v hospici sv. Josefa v Rajhradě u Brna, z čehož je patrné, že dobrovolnictví znám nejen z teoretické roviny, ale především z osobní zkušenosti. Později jsem sama (též jako dobrovolnice) založila a několik let vedla klub seniorů v obci, kde jsem žila, absolvovala jsem kurz pracovníka v sociálních službách a následně jsem pracovala jako terénní asistentka a pečovatelka seniorů. Nakonec jsem se šťastnými shodami okolností dostala do neziskového sektoru, právě do oblasti vzdělávání seniorů - dobrovolníků. Jak jsem stále více a více pronikala do této problematiky, začala jsem se zajímat o možnosti vzdělávání v tomto oboru, což začalo absolvováním všemožných kurzů přes trénování paměti po kurzy krizové intervence, komunikaci se seniory, a nakonec jsem se rozhodla vystudovat si v svých 45 letech bakalářský obor Sociální komunikace v neziskovém sektoru v Hradci Králové, který jako by byl na míru ušitý pro moje tehdejší zaměstnání. Zde jsem se také poprvé seznámila s

andragogikou, do které jsem se ihned zamilovala (snad i proto, že vyučující a současně vedoucí mé bakalářské práce byla sama už v seniorském věku a komunikace s ní mi byla velkým přínosem). Dá se říci, že právě ona mě inspirovala k tomu pokračovat v magisterském studiu. Snad kvůli mým sociálním sklonům jsem si nakonec vybrala Univerzitu Palackého v Olomouci a její integrální pojetí. Byla jsem velmi vděčná, že jsem při výuce potkala osobně paní doktorku Naděždu Špatenkovou, jejíž knihy o edukaci seniorů jsem často během své práce využívala.

Od začátku jsem měla jasno v tom, že téma mé diplomové práce bude souviset se seniory, stejně jako moje bakalářská práce, která se věnovala vzdělávání seniorů ve venkovských oblastech. Téma peer to peer dobrovolnictví seniorů v kontextu celoživotního vzdělávání mě lákalo, neboť k této tématice existuje bohužel dosud žalostně málo literatury. Jedná se o činnost, která není v naší zemi tak oblíbená jako v některých jiných zemích. Na druhou stranu z osobní zkušenosti vím, že se v pravidelných intervalech dobrovolnictví seniorů a jeho podpora objevuje ve všemožných plánech a koncepcích sociální politiky státu, nikdo ale stále nevymyslel smysluplný a fungující koncept, jak tyto činnosti podporovat (a zejména nalákat seniory k aktivnímu dobrovolnictví). A jak už to tak bývá, co nedokáže stát, dělají nestátní neziskové organizace osamoceně v různých koutech naší země třeba už roky, ale bohužel se nedaří tyto příklady dobré praxe aplikovat v celostátním měřítku. Tato diplomová práce má být jakýmsi souhrnem a inspirací toho, že dobrá praxe již někde funguje a lze z ní čerpat inspiraci.

Pokud se zaměřím na reflexi samotného výzkumného šetření, musím říci, že jako celoživotnímu praktikovi pro mě byla nejpříjemnější částí celého výzkumu fáze setkávání se s participantkami a vedení rozhovorů s nimi. Samotné rozhovory byly tak motivující, nadějeplné, pozitivní a inspirativní, že bych přála každému politikovi slyšet, jak aktivní a schopné seniory, kteří mají smysl pracovat nezištně pro komunitu, v naší zemi máme. Při vedení rozhovorů a při jejich transkripci jsem stále přemýšlela, zda budu schopna předat věrně dál zkušenosti a názory osob, které se

pohybují doslova v každodenní andragogické praxi, aniž by k tomu měli předchozí vzdělání. Domnívám se, že se mi podařilo s každou z participantek navodit příjemnou atmosféru, během níž jsme často odbočily i do soukromí, jak už to u seniorů bývá. Na druhou stranu ale při popisu toho, jak se jim prolíná jejich dobrovolnická činnost s osobním životem, není možné tyto dvě věci oddělit. V podstatě je to nemožné. Každá jejich osobní radost a osobní starost se přenáší do jejich dobrovolnické činnosti a stejné je to i naopak, často mi popisovaly, jak si „práci“ či trable ostatních účastníků nosí domů, kde nad nimi přemýšlí... S tím souvisí i druhá stránka dobrovolnictví seniorů, a sice limity, se kterými se setkávají. Ať již je to pocit nedostatečné podpory ze strany zřizovatelů klubů pro seniory, tak nedostatek času či postupná ztráta energie, či nemožnost najít ochotné spolupracovníky.

Naprosto zásadní bylo také prostředí, kde jsme vedly rozhovory. Ať již to bylo v klubech seniorů, kde participantky působí nebo u nich doma, vždy to bylo stejně jedinečné. V klubech jsem pokaždé absolvovala úvodní prohlídku prostor, kde se animátorky „pochlubily“, jaké to tam mají. V jednom případě se zrovna chystali na zahradní slavnost. V jiných případech jsem dostala k dispozici kroniku, kterou jsem si mohla s patřičným komentářem prohlédnout. V případech, kdy jsem byla u participantek doma, dostala jsem i drobné pohoštění a já přinesla na oplátku květinu. Všechny rozhovory probíhaly v neformální atmosféře a k tématu, které je pro všechny zúčastněné vlastně životním stylem. To byl hlavní dojem a společný znak všech uskutečněných rozhovorů.

Vlastní průběh analýzy byl pro mě naopak náročný. Velmi těžce se mi kloubily osobní dojmy a emoce z jednotlivých příběhů s teoretickými náležitostmi analýzy, kterých se musím držet. Navíc jsem zažila menší „tvůrčí krizi“, způsobenou osobními rodinnými problémy a také jakýmsi zastavením se na pomyslné křižovatce, kdy jsem nevěděla v určitém okamžiku, jak dál pokračovat a co čtenáři sdělit. Úleva přichází až s postupným rozklíčováním jednotlivých postupů, kdy se mi doslova pod

rukama otevírají hloubky zvoleného fenoménu a napříč jednotlivými příběhy se začínají profilovat konkrétní témata. Před samotnou interpretací textu jsem si ještě musela rozhovory pustit v audionahrávce, abych se ubezpečila, že mi něco neuniklo „mezi řádky“, specifické zabarvení hlasu, které v textu nerozliším, smích apod.

Ačkoli jsem si vědoma, že moje osobní zaujetí pro téma by mohlo ovlivnit celkové vyznění práce, k interpretaci textu se stavím maximálně nestranně, snažím se zohlednit vše, co jsem během rozhovorů navnímala, včetně řeči těla i neverbální komunikace a přiznávám i některé své přešlapy a situace, které jsem během rozhovorů nezvládla. Jak během vedení rozhovoru, tak i během jejich vyhodnocování jsem se několikrát musela zastavit a zachovat si pokud možno nestranný postoj, abych pro své „nadšení“ tématem nepřehlédla některé podstatné souvislosti.

Jediným místem, kde tedy ponechávám emocionální zabarvení a vyjádřím své upřímné emoce a snad i lehké dojetí je tato reflexe výzkumníkovy zkušenosti. Za tuto prožitou zkušenost jsem nesmírně vděčná a cítím se díky ní vnitřně obohacená.

Mám jen jednu obavu – abych na papír přenesla správně to, co participantky chtěly sdělit, a aby v mém pojetí nevyzněla jejich slova jinak, abych do jejich příběhů nezasahovala moc, ale ani málo, a abych na konci neměla pocit, že to bylo vše zbytečné, protože vím, že práce, kterou denně tyto dámy odvádějí, zbytečná zcela jistě není a o jejich hrdinství by měl vědět nejméně celý svět...“

V rámci samotné analýzy jsem dále postupovala dle doporučení Čermáka a Koutné Kostínkové (2013). Přesný postup je popsán níže a kopíruje jednotlivé části doporučeného standardu. V každé části analýzy vysvětluji své počínání a jednotlivé kroky, abych zajistila co největší možnou srozumitelnost textu.

1. Čtení a opakované čtení

Fáze opakovaného čtení má dle Čermáka a Koutné Kostínkové (2013, s. 17) rozvíjet tzv. *insider's perspective*, kdy se chceme dozvědět, „*jaké to je, být v respondentově kůži a dívat se na svět jeho očima.*“ V této části analýzy jsem střídala opakované čtení přepsaného textu s opakovaným posloucháním audio nahrávek, abych jednotlivé příběhy více navnímal. Tato fáze zabrala u sedmi participantek a cca 60-ti minutových rozhovorů několik desítek hodin.

2. Počáteční poznámky a komentáře

Jedná se o nejdetailnější část samotné analýzy. Tuto podrobnou fázi jsem prováděla u každého rozhovoru zvlášť, ukázka způsobu analýzy dat je potom součástí přílohy č. 1 na konci této diplomové práce. Jako prvotní metodu jsem použila metodu podtrhávání pasáží, které jsem považovala za zásadní. Text jsem opakovaně pročítala a následně jsem své myšlenkové pochody a komentáře, které jsem si rozdělila barevně, zaznamenávala na papír po stranách textu, a dále dle doporučení Čermáka a Koutné Kostínkové (2013, s. 18) dělila do tří typů:

- Deskriptivní (modrá) – zaměřuje se na obsah toho, co participant říká a na jeho zkušenosti;
- Ligvistický (červená) – zaměřuje se na respondentovo specifické používání jazyka a metafor;
- Konceptuální (zelená) – více interpretativní, mají např. povahu otázek, které se v nás vynořují při čtení textu.

Zejména jsem se snažila v souladu s fenomenologickým postojem nahlédnout blíže do vidění světa participantek. Poznámky jsem volila čistě intuitivně, dle mého pocitu, ale použila jsem také doslovné popisy daného fenoménu slovy participantek.

3. Rozvíjení vznikajících témat

V této fázi analýzy jsem dle Čermáka a Koutné Kostínkové (2013, s. 19) zredukovala objem dat a svých poznámek prostřednictvím formulování tzv. *rodících se témat*. Tzn., že jsem pracovala více s vlastními poznámkami a komentáři než s původním přepisem textu. Zatímco v původní fázi byl centrem zájmu participant, nyní se jím stávám já jako výzkumník, protože organizuji data a připravuji je k interpretaci. Avšak v dalších krocích analýzy bude opět stejně důležité participantovo i výzkumníkově vnímání fenoménu. Jde vlastně o aplikaci principu „hermeneutického kruhu“ – to, co bylo na začátku jedním celkem, se stalo v průběhu analýzy částmi, které se na jejím konci opět spojí v nový celek.

V této fázi analýzy jsem si vytvořila v tabulce MS Excel seznam kódů (viz obrázek č. 1), které jsem si oddělovala barevně pro větší přehlednost. Z těchto jednotlivých kódů jsem pak vytvořila nadřazené kategorie, reprezentující nejvýstižnější témata (viz obrázek č. 2). Výsledkem je samostatný dokument, podložený přímými citacemi jednotlivých pasáží rozhovoru, které jsem jako výzkumník považovala za esenci stěžejních témat. Tímto způsobem jsme pracovala s každým rozhovorem zvlášť.

Obrázek 1: Ukázka vznikajících kódů v MS Excel

	Začátky dobrovolnictví
	Přínos úvodního školení
	Potřeba být užitečná
	Vliv původní profese
	Touha po učení
	Kompetence
	Potřeba sociálního kontaktu
	Překážky v práci dobrovolníka
	Nastavování hranic
FIALOVÁ	Radosti dobrovolnictví
BÍLÁ	Peer to peer kontext
ŠEDÁ	Zapojení rodiny
MODRÁ	Postoj k celoživotnímu vzdělávání
ZELENÁ	Jak motivovat k dobrovolnictví
ŽLUTÁ	Pochybnosti
MODRÁ	Obavy z nenahraditelnosti
RŮŽOVÁ	Nový životní plán
BÍLÁ	Přátelství

(Zdroj: vlastní zpracování)

Obrázek 2: Ukázka 3. fáze IPA v MS Word

Jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání?

Participantka č. 1

Přínos úvodního školení

Konkrétní přínos

- „Přínos pro mě byl v tom, že jsem se lépe orientovala. To školení bylo velice dobře metodicky připravené. Kromě textů jsme měli sadu odborných přednášek a museli jsme vytvořit závěrečnou práci – metodicky zpracovanou jednu dvouhodinovou, která byla prezentována veřejně před auditoriem toho kurzu a byla metodicky rozebrána.“
- „Mně osobně to dalo určitý rámec, ve kterém jsem se potom pohybovala. Pro mě to mělo velký význam. Potom to jelo v určitých regulích. Tak jako když jsem učila podle vzdělávacího rámce. Bylo to pro mě úžasným přínosem.“

Osobní přístup

- „Dodnes se snažím struktury té hodiny držet.“

Vliv původní profese

Pedagogické vzdělání

- „Celý život jsme učila středoškoláky, vysokoškoláky i dospělé osoby v aktivním věku.“

Kompetence

Využití odbornosti

- „Já mám např. vystudovanou aprobaci psychologie/ošetřovatelství, celoživotně jsem pracovala v oborech etika, humanitní předměty, ošetřovatelství, psychologie, výchova atd. a praxe ve zdravotnických zařízeních a kolegyně má historii a sama je ilustrátorka, takže dokázala udělat perfektní programy zaměřené na historii umění, na přednášku navazovala výtvarka, na tu navazovala tematická vycházka, takže to bylo velice pěkně udělané.“

Nové technologie

- „Já jsem měla ze své práce nějakou technickou zkušenost s prezentacemi, ale mám taky určitý blok, protože programy, se kterými jsme pracovaly tehdy se velice rychle mění a ta terminologie počítačová je pro nás těžká, složitá. Mladší generace s tím pracuje, ale my jsme už starší.“

Vlastní sebereflexe

- „Myslím si, že každý animátor musí mít nějaký organizační smysl, fantazii, zkušenosti, využít svého osobnostního zaměření, to je podle mě nezbytné.“

Překážky v práci dobrovolníka

Kritické situace

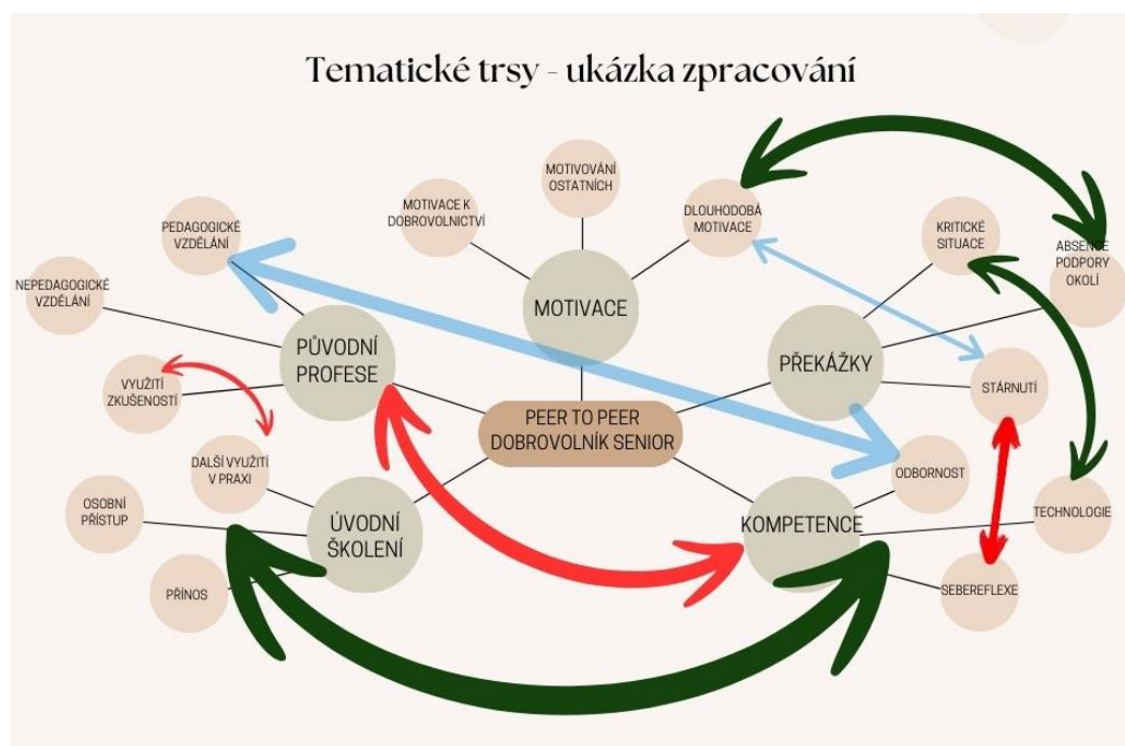
- „Obě umíme empaticky kritické situace na základě našich zkušeností zvládat.“
- „Já jsem měla krizové období asi dvakrát, když jsem měla nachystanou výtvarnou výchovu, myslela jsem si, že je to dobrý a nebylo to přijato. Já mám špatný prsty a špatnou hlavu, začali brblat... Nakonec si zvykli.“

(Zdroj: vlastní zpracování)

4. Hledání souvislostí napříč tématy

Po segmentaci jednotlivých témat jsem se pustila do mapování jejich vzájemného propojení, tedy způsobu, jakým se k sobě vztahují. V této fázi jsem některá témata také vyloučila, neboť se nevztahovala k výzkumné otázce. Zbylá témata jsem zpracovala pomocí myšlenkové mapy a vytvářela jsem tzv. *tematické trsy* podle podobnosti dílčích témat.

Obrázek 3: Ukázka 4. fáze IPA – tematické trsy

(Zdroj: vlastní zpracování)

5. Analýza dalšího případu

Stejným způsobem jsem pokračovala u všech rozhovorů.

6. Hledání vzorců napříč případy

Jedná se o poslední fázi analýzy před samotnou interpretací. Klademe si během ní otázky: Jaká je mezi zkušenostmi našich respondentů souvislost?

Jak téma z jednoho případu osvětluje jiný případ? Které z témat napříč analýzami vystupuje jako nejsilnější? (Čermák a Koutná Kostínková, 2013, s. 21). Cílem bylo proniknout za povrch jednotlivých slov a dosáhnout hlubšího porozumění významu jednotlivých sdělení, k čemuž byla využita interpretace a následná diskuse.

4.5 Etický rozměr výzkumného šetření

Před vlastní interpretací považuji za důležité zmínit důležitost etického rozměru v průběhu celého výzkumného šetření, a to nejen v průběhu rozhovorů s participanty, ale také při zpracování a analýze dat.

Etický rozměr v rámci společenskovedního výzkumu má skutečně klíčový význam. Výzkumník se často pohybuje na tenkém ledě, kde může neúmyslně navázat velmi důvěrný vztah s respondentem a získat od něj citlivé informace. Tyto informace musí být zpracovány s maximální opatrností a respektem, aby nedošlo k jakémukoliv poškození dotazované osoby. Konkrétně fenomenologický přístup, který se prostřednictvím hloubkových rozhovorů dostává k participantům velmi blízko, toto pravidlo potvrzuje. V rámci mého výzkumného šetření jsem s některými participantkami navázala natolik důvěrný vztah, že mluvily i o věcech, nevztahujícím se k tématu výzkumného šetření. Tyto informace nebyly z etických důvodů podrobeny metodologické analýze.

Všem participantkám bylo dále vysvětleno, za jakým účelem se rozhovor uskutečňuje, že je pořizován audiozáznam rozhovoru, a byla jim zaručena jejich anonymita při publikaci textu. Tyto náležitosti jsou také součástí Informovaného souhlasu, který podepsaly všechny účastnice šetření před jeho začátkem. Svým podpisem poskytly dle Hendla (2016, s. 153) tzv. aktivní souhlas. Plné znění Informovaného souhlasu je součástí přílohy č. 2 v závěru této diplomové práce.

4.6 Interpretace výsledků

Interpretace podle IPA je úzce zakotvená v textu a přiznává, že je to vždy výzkumník se svým životním kontextem, kdo je jejím autorem (Čermák a Koutná Kostínková, 2013, s. 22).

Stejně jako je zkušenost každého z participantů jedinečná a velice osobní, je i moje osobní porozumění této zkušenosti subjektivní a ovlivněno mou vlastní životní zkušeností. Výsledky jednotlivých případů jsou prezentovány v podobě případových studií, kdy je přímá citace participantek odlišena kurzívou a pro větší přehlednost také odlišena barevně od interpretace výzkumníka.

Následující interpretace je výsledkem práce s hermeneutickým kruhem, resp. s dvojitou hermeneutikou, kdy se participant snaží porozumět své zkušenosti s daným fenoménem a současně výzkumník se snaží porozumět tomu, jakým způsobem k tomuto porozumění participant došel. Výzkumník poté poskytuje kritické a konceptuální komentáře k tomu, jak participant přisuzuje své zkušenosti smysl (Larkin, Watts a Clifton, 2006, s. 121).

Při rozhodování o tom, jakou formou prezentovat výsledky jsem zvažovala dvě varianty: 1) dle stěžejních témat, 2) dle jednotlivých participantů. Nakonec jsem si zvolila strukturaci dle jednotlivých participantů, neboť každý příběh mi přišel naprosto unikátní a domnívám se, že by při rozdělení dle jednotlivých témat, která vzešla na základě předchozí analýzy, dostatečně nevyzněla skutečná osobní zkušenost s daným fenoménem – peer to peer dobrovolnictví v seniorském věku. Vzhledem k polostrukturovanému rozhovoru byly participantkám pokládány otevřené otázky na jejich osobní zkušenost s peer to peer dobrovolnictvím, a proto byl každý rozhovor unikátní. I když jsem měla předem připravené vlastní okruhy otázek, s participantkami jsem se domluvila, že mi svůj příběh mohou odvyprávět vlastními slovy, s tím, že začneme chronologicky („*Jaké*

byly vaše dobrovolnické začátky?“) a postupným doptáváním jsme se dostaly až do současnosti, přičemž s každou z participantek se rozhovor odvíjel trochu odlišným směrem. V průběhu rozhovorů jsem dle perspektivy IPA podporovala participantky v porozumění jejich vlastním zkušenostem otázkami typu: „Jaký to mělo pro vás význam?“ „Jak jste tomu rozuměla?“ „Jak byste popsala...?“

Participantka č. 1: „Mít své místo ve skupině – to je sice metafora, ale i prostý fakt“

Participantka, se kterou probíhal první rozhovor je nejstarší ze všech účastnic výzkumného šetření (77 let) a je také jednou z těch, které jsou v roli dobrovolníka – animátora klubu seniorů, nejdéle, konkrétně 11 let. Její zkušenosti s touto činností jsou tedy značné. Je vysokoškolsky vzdělaná a během svého produktivního života pracovala jako pedagog – učila na SŠ, VŠ i dospělé v rámci profesního vzdělávání. Jako animátorka pracuje ve dvojici s participantkou č. 2. Svoji spolupráci mají během let zorganizovanou a doplňují se, zároveň lze ale sledovat menší vzájemnou soutěživost a rivalitu, která ale v konečném důsledku může být přínosem, protože obě udržuje vždy perfektně připravené. O participantce č. 1 by se dalo říct, že je zodpovědná, pečlivá až akorátní a klade velký důraz na vzdělání, což se projevuje i tím, že se ráda sama neustále vzdělává. Rozhovor probíhal v prostorách klubu seniorů, kde působí.

„Celý život jsem učila“

Začátek každého rozhovoru se vrací k počátkům dobrovolnické činnosti participantek. Animátoři Klubů pro seniory KLAS® museli projít úvodním školením, které zahrnovalo i závěrečnou zkoušku. Na toto školení jsem se doptávala podrobněji, neboť mě zejména z hlediska vzdělávání

seniorů zajímalo, jaký význam mu přikládá participantka. Konstatuje, že toto školení bylo jednoznačně přínosné. *„Pro mě to přínos mělo, protože jsem byla uvedena do té problematiky vzdělávání dospělých – seniorů. Celý život jsme učila středoškoláky, vysokoškoláky i dospělé osoby v aktivním věku. Přínos pro mě byl v tom, že jsem se lépe orientovala. To školení bylo velice dobře metodicky připravené.“* Je zde patrná touha se celoživotně vzdělávat a také je znát orientace v problematice vzdělávání – participantka hovoří např. o kvalitně připravené metodice. V průběhu celého rozhovoru je patrný důraz kladený na odborné pojmy a znalost problematiky vzdělávání. *„My samy jsme potom byly metodicky vedeny, dokonce jsme měly hospitace na to, jak ta hodina byla postavena. Dodnes se snažím struktury té hodiny držet.“* Je typem, který má rád pravidla, kterými se následně ráda řídí: *„Jelo to v určitých regulích. Tak jako když jsem učila podle vzdělávacího rámce. Bylo to pro mě úžasným přínosem.“* Je patrné, že se participantka neustále snaží odkazovat na vlastní pedagogickou minulost a uvědomuje si (a také to dává jasně najevo), že pedagogická aprobace ji k její činnosti předurčuje. *„V tom našem programu byla důležitá naše spolupráce (s kolegyní, participantkou č. 2), protože při tvorbě programu jsme uplatnily ta naše profesní zaměření. Já mám např. vystudovanou aprobaci psychologie/ošetrovatelství, celoživotně jsem pracovala v oborech etika, humanitní předměty, ošetrovatelství, psychologie, výchova atd. a praxe ve zdravotnických zařízeních a kolegyně má historii a sama je ilustrátorka, takže dokázala udělat perfektní programy zaměřené na historii umění, na přednášku navazovala výtvarka, na tu navazovala tematická vycházka, takže to bylo velice pěkně udělané.“* Po celou dobu rozhovoru cítím, že si ho participantka užívá a cítí se „důležitá“, že může poskytnout své zkušenosti. Ví, za jakým účelem se poskytují rozhovory do závěrečných prací, není to její první rozhovor tohoto typu. Evidentně je ráda, že může pomoci. Na otázku, co by měl mít každý animátor, hodnotí vlastně sama sebe: *„Myslím si, že každý animátor musí mít*

nějaký organizační smysl, fantazii, zkušenosti, využít svého osobnostního zaměření, to je podle mě nezbytné.“ Zdá se, že za roky praxe jí nechybí sebevědomí a cítí se v této problematice sebejistě.

„Musí mít pocit, že to má smysl“

Další část rozhovoru se týkala zejména toho, proč je dobré dobrovolnictví vykonávat a jaké byly a jsou konkrétní motivace participantky. To, proč tuto práci vykonává, připisuje participantka jednoznačně sociálnímu kontaktu se skupinou a také tomu, že tato její činnost dává smysl jí, ale zejména ostatním. *„Nám se drží celé roky stejná skupina, proto musí mít všichni účastníci pocit, že to má smysl, že sem chodí, že se něco nového stále dozvídají a ten program se mění také vzhledem k tomu, že jsme stále starší.“* Současně také přiznává, že je pro ni čím dál náročnější vymýšlet stále nové programy pro skupinu tak, aby je to bavilo. *„Program musí být jiný a jiný, protože skupina je pořád stejná. Je hezké, že skupina pořád chodí, mají absťák, když nemůžou přijít, je to jejich životní styl. My jim něco nabízíme a oni to přijímají.“* Z tónu její řeči vnímám, že „absťák“ by pociťovala z nemožnosti se scházet zejména ona a ačkoli se snaží prezentovat názor skupiny, který je jistě správný, protože skupina se schází pravidelně již několik let, je to zejména její vnitřní přání a touha po naplnění. Je to její „životní styl“. Proto se ještě blíže doptávám na její vlastní motivaci: *„Motivace k práci animátora musí přicházet zevnitř. My jsme to dělaly z toho důvodu, že potřebujeme dál pokračovat ve vlastní sebeprezentaci, že nemůžeme ztroskotat doma. Každá ta hodina je obrovská příprava, než si to nachystám, než to vymyslím, mě to pohltí...“* Zaujalo mě použití slova „sebeprezentace“, protože přesně tak participantku vnímám. Že touží strhnout na sebe v dobrém slova smyslu pozornost celé skupiny. Stojí jí to jistě mnoho energie a času, který tráví přípravou na jednotlivá setkání.

V řeči je patrné velmi časté zmiňování slova „my“, když mluví i za participantku č. 2, se kterou tvoří věrnou dvojici. Je jasné, že svoji kolegyni bere jako rovnoprávného partnera, jistotu a pravou ruku, se kterou se vzájemně doplňují.

„Kritické situace zvládám“

Během rozhovoru jsme narazily i na situace, kdy vznikne v práci se skupinou nějaký problém. Participantka se cítí sebevědomá i v tomto tématu. *„Obě umíme empaticky kritické situace na základě našich zkušeností zvládat.“* Opětovně používá množné číslo. Pokouším se doptávat na nějaké konkrétní situace, které nastaly. *„Takovou typickou situací je to, kdo kde bude sedět. Ti jednotliví účastníci ve skupině se musí cítit platní, jinak tam přestanou chodit. Musíte je do toho nějak vtáhnout a stmelit to a ještě dosáhnout toho, aby se navzájem respektovali. Mít své místo ve skupině, to je sice metafora, ale i prostý fakt – je důležité, kde kdo sedí a mělo by se to dodržovat.“* Tento okamžik rozhovoru bych ráda okomentovala podrobněji, protože se mi jeví jako zlomový. Kromě toho, že zde participantka snad vědomě, snad nevědomě, vyjádřila jednoduchou, avšak důležitou zásadu práce se seniory (respektovat jejich stálé místo v místnosti při pravidelných setkáních), dala také najevo svoji naprostou profesionalitu, kterou je pro mě cit pro detail. Až v tomto okamžiku jsem pocítila jakési opravdové vyjádření emocí, do té doby skrývané za profesionalitu a postoj „vše už znám a nic mě nemůže překvapit“. V té chvíli jsem byla příjemně překvapena a ještě dlouho po skončení rozhovoru mi tato věta doznívala v hlavě, jako moudrý bonmot, zdánlivě bezvýznamný, ale ukrývající pravou podstatu životních zkušeností participantky.

„Jsou to osobnosti“

Vedení seniorů seniory nemusí být pro všechny zúčastněné ideální variantou. Ať už pro seniora – poskytovatele informací nebo pro příjemce. I na toto téma jsem se s participanty zeptala. Naše první participantka se

v této sociální skupině cítí komfortně a přistupuje k jednotlivcům jako k sobě rovným. Nelze si nepovšimnout toho, jaký význam přikládá dosaženému stupni vzdělání, což je pro ni pravděpodobně typické a důležité, ale současně si, jako celoživotní profesionál, udržuje ke svým vrstevníkům respekt. *„Ti lidé ve skupině mají podobné vzdělání, jako máme my a jsou to osobnosti a musíte mít k nim respekt, nejsou to žádné děti. To není jednoduché, ustát to, ta trpělivost a dokončit ten program, jak ho chcete, aby vám ho nerozbili.“* Je více než jasné, že participantka vnímá své dobrovolnictví jako „druhý profesní plán“, kdy se na jednotlivá setkávání systematicky připravuje, bere je velmi zodpovědně a zcela vážně. Snaží se, aby si účastníci z hodin něco odnesli a aby jim to dávalo smysl. Zároveň si uvědomuje, že se jedná o dospělé jedince a o velmi heterogenní skupinu, jak sama říká „osobností“. Tím, že uvádí, že není jednoduché to ustát, zdůrazňuje, jakou odpovědnost má a že se nejedná o fádní činnost pro každého.

„Nabízet, co skupina přijme“

V rámci rozhovoru mě zajímal také názor participantky na to, co by pomohlo seniorům, kteří by se rozhodli stát dobrovolníkem ve vzdělávání seniorů. *„Rozhodně by měli mít možnost navštívit nějaké již fungující setkání. Aby se sám našel, jakým způsobem to vést. Ale potom každý ten klub je jiný, protože to sociální složení je jiné. A je potřeba vědět, co ti lidé od toho očekávají, musí se jim nabídnout, co ta skupina přijme.“* Ukazuje se, že je dobré, když je člověk v pozici vzdělavatele seniorů i dobrý psycholog. Participantka dokáže dobře pojmenovat stěžejní body, se kterými se každý, kdo začínal v této oblasti, setkal. *„Ti naši účastníci jsou individuality, každý má nějakou představu o svém životě, prožil už vlastní krize...“* V dalších doporučeních, které ji napadaly v daném okamžiku nezvykle rychle se plně projevila její pedagogická zkušenost a praxe: *„Program musí být živý, dobře hlasově zoládnutý, skládat se*

z kratších bloků, protože ta pozornost je už omezená, musí to být dynamický, protože ti lidi dlouho nevydrží.“

Na základě zkušeností participantky mě napadlo, že by rovnou mohla napsat příručku, jak se stát peer to peer dobrovolníkem seniorů, případně by mohla tuto dovednost vyučovat. Její aprobace, vyjadřování, zkušenosti z praxe a kultivovaná a smysluplná slovní zásoba a životní energie k tomu doslova vybízejí. Participantka č. 1 je ideálním typem pro pozici peer to peer dobrovolníka ve vzdělávání seniorů. Sama je vzdělaná, má pedagogickou zkušenost a dosud se ráda vzdělává. Ač je nejstarší ze všech účastníků průzkumu, na svůj věk vůbec nevypadá. Působí svěže, energicky a jako člověk na svém místě.

Participantka č. 2: „Teď po těch letech se už cítím docela unavená“

Participantka č. 2 je nejdéle sloužící dobrovolnicí (12 let) z mého průzkumu a zároveň kolegyně participantky č. 1. Její věk je na ní již znát a únava z činnosti dobrovolníka také, čímž se ani netají. Má také vysokoškolské vzdělání, je historička umění a má také pedagogickou praxi. Rozhovor probíhal v prostorách klubu seniorů.

„Musíte si vybudovat autoritu“

Participantka č. 2 byla v první vlně školení tehdy zcela nového a unikátního programu pro vzdělávání seniorů. Musí proto pátrat ve vzpomínkách, konstatuje, že je to už mnoho let (12 let): *„Je to už dávno. Mně to hodně pomohlo, protože s dospělými jsem nikdy nepracovala, ne tak se seniory. Taky člověk pozná, co po těch lidech může chtít, kam až může jít. Že to není takové jako žácci a kantor. To je úplně něco jiného. Myslím, že jsem se s tím ale dokázala smířit a docela mě to bavilo. Teď, po těch letech se už cítím docela unavená.“* Participantka ve své sebereflexi přiznává, že vzdělávání dospělých je zcela odlišné od vzdělávání dětí, na které byla zvyklá. Hned v úvodu mě však překvapila její

otevřenost ohledně toho, že se cítí unavená. Na začátku rozhovoru jsem tuto informaci vůbec nečekala, a snad proto jsem ji dále nerozvíjela a neptala jsem se dále, čehož teď zpětně lituji, protože se jedná o zajímavou reflexi toho, jak si senioři sami sobě dokážou nastavovat hranice. Povídání o úvodním školení se stočilo k tomu, co na něm naší participantce chybělo: *„Každý animátor si musí na začátku, tak jako každý kantor, vybudovat autoritu, musíte říct deseti starším dámám, že to umíte, musíte jim to dát najevo. Toto jsme se na tom úvodním školení neučili.“* Z uvedeného vyplývá, že participantka má sebereflexi v tom smyslu, že si uvědomuje, jaký je rozdíl mezi vzděláváním dětí a dospělých, a i navzdory svým pedagogickým zkušenostem se musela tuto zkušenost naučit až praxí. Zaujalo mě také užívání slova kantor, které participantka uvedla několikrát během rozhovoru. Velmi dobře si uvědomuje účel, ke kterému byla proškolená a dává jí smysl: *„Senior se nemůže stále jen doma dívat na televizi nebo si číst. To společenství je tady hrozně důležité, ale bez náplně, bez toho, aniž bychom si třeba řekli, že příště si budeme povídat o Josefu II., by to nebylo ono. To třeba někomu nemusí docházet. Kdyby to byl anarchismus, tak by to nikoho nebavilo.“* Na tomto místě bych chtěla zmínit kultivovaný jazyk a řeč participantky č. 2. Mluvila velmi spisovně, a i když neměla takový „drive“ jako participantka č. 1, vycházela z ní přirozená autorita a respekt. Každé slovo si dobře promýšlela a hovořila pomalu a klidně. Vzbuzovalo to ve mně pocit důvěry a klidu a domnívám se, že takto působí i na seniory, které vzdělává.

Bohužel asi po 40 minutách rozhovoru, dříve než jsme probraly všechna témata, se omluvila, že musí odejít. Nešlo o to, že by s rozhovorem nepočítala, byly jsme domluvené, ale cítila se unavená (možná jsem měla zpozornět již při úvodní zmínce o únavě?). Později jsem se dozvěděla, že asi před půl rokem prodělala cévní mozkovou příhodu, a proto jsem se rozhodla ji už neobtěžovat s dalším rozhovorem. Před tím jsme ještě pohovořily na

téma motivace, tedy to, proč tuto činnost vykonává. *„Já to taky беру tak, že si trénuju hlavu, že i mně to pomáhá. K tomu se člověk musí dopracovat. To nikde nezískáte, to vám žádný kurz nedá. Můžou vám to říct, že si tím pomůžete, ale důležitá je praxe. Svou vlastní hlavu prostě používat.“*

Druhý rozhovor byl zakončen předčasně a nestandardně, přesto jsem jej zařadila do interpretace. Otevírá totiž další téma, a které by si zasloužilo zpracování, a sice to, zda je senior – vzdělavatel schopen kriticky vyhodnotit, že už je na hranici svých možností, aby ukončil svoji (jakoukoli) kariéru. Pro některé participanty je totiž otázka sociálního kontaktu s vrstevníky natolik zásadní a důležitá, že přes ni nedokážou reflektovat nastavení svých vlastních hranic. Často jsem během své praxe vyslechla: *„Kdo to bude dělat po mě, až nebudu moci?“* *„Je nás málo.“* atd.

Současně tato nestandardní situace předčasného ukončení rozhovoru nastavila zrcadlo i mně jako výzkumníkovi, protože až v terénu člověk pozná konkrétní situace, ke kterým může dojít a se kterými nezbyvá než se vyrovnat. A je to právě fenomenologický rozhovor, který často přinese neočekávané situace, ve kterých je obsažena skutečná esence žitého světa.

Participantka č. 3: „Říkala jsem, ať to dělá někdo jinej, ale nikdo nebyl“

Participantka č. 3 má 70 let a v roli dobrovolnice je 6 let. Jak sama říká, tuto roli si sama nevybrala, protože na ni *„zbyla“*. Po šesti letech by už sice neměnila, ale přiznává, že ji významně zasahuje do života a jejím tématem je hledání pomocníka, který by ji nahradil např. v době dovolené nebo nemoci. Potvrzuje se tak mj. výhoda vzájemné podpory, kterou si poskytují např. participantky č. 1 a 2. Rozhovor probíhal v klubu seniorů, kde působí. V den mé návštěvy se schylovalo k zahradní slavnosti, která se měla konat druhý den, a proto jsme rozhovor musely několikrát přerušit, protože moje participantka musela zvednout telefon nebo instruovat pomocníky, kteří

chystali prostory na zahradě klubu. Mezi přítomnými byl i manžel participantky, takže jsem měla ihned konkrétní potvrzení, jak moc ovlivňuje její činnost život jejího nejbližšího okolí. Participantka č. 3 je rázná žena činu, je to nejspíše i tím, že má sama velkou rodinu (5 dětí), s čímž se mi během rozhovoru svěřila. Tuto svoji celoživotní péči o rodinu bere zároveň jako dobrou praxi pro práci s lidmi. Oproti předchozím účastnicím výzkumu nemá žádnou předchozí pedagogickou zkušenost. *„Já jsem byla původně účetní. Do té doby jsem žádnou podobnou zkušenost neměla. Mám jen velkou rodinu (smích)“*. Je to pro mě zajímavé srovnání po předchozích dvou dámách. Participantka č. 3 neměla žádné ambice někoho vést nebo učit, její cesta byla přes působení v zastupitelstvu obce, kterého byla členkou a prosazovala vznik klubu seniorů. Což se jí také nakonec povedlo, ale ukázalo se, že není, kdo by ho vedl. *„Tlačila jsem na tehdejšího starostu, takže jsme našli prostory a vznikl klub seniorů, ale nebyl nikdo, kdo by to chtěl dělat. A já jsme měla strach, že to zase usne, tento projekt, tak jsem se toho ujala sama. Tenkrát jsem ještě ale chodila do práce, takže jsem neměla ani moc čas. Pořád jsem říkala, ať to dělá někdo jinej, ale nikdo nebyl (smích)“*. Je zřejmé, že ne každý dobrovolník po funkci dobrovolníka touží. Jako v tomto případě, kdy k tomu došlo spíše z důvodu pocitu odpovědnosti ke komunitě.

Během rozhovoru jsem si všimla rozdílu mezi touto participantkou a dvěma předchozími. Bylo jasné, že po 6 letech je již ve své pozici zkušená a svým způsobem spokojená, usmívala se a působila dojmem, že přes všechna „ale“ ji práce baví. Byla trochu ovlivněna mumrajem z chystané zahradní slavnosti (o které jsem před rozhovorem nevěděla). Neměla pedagogické ambice, vyzařoval z ní ale značný elán a organizační talent, když popisovala, jaké aktivity ve svém klubu dělají. *„Ten náš klub seniorů teprve začínal a já ho měla celý na starost. Na první schůzku přišlo asi 20 osob, na druhou asi 4 a s těmi jsem začínala. Zkoušeli jsme, co se ujme, co se neujme. Ted' se*

nás schází průměrně 20. Některé zájemce musím vzhledem k velikosti prostoru odmítat.“ Oproti předchozím participantkám na mě působila spíše jako žena činu než někdo, kdy by čerpal z odborných zdrojů, vzdělával se a uplatňoval své pedagogické figle a triky. Napadlo mě k tomu pouze to, že nic není dobře nebo špatně, jen prostě jinak.

„Nebýt školení, nevěděla bych, co se po mě chce“

Školení pro animátory hodnotí jako přínosné, protože v tu dobu to pro ni bylo zcela nové. *„Určitě mi to pomohlo, protože jsem nevěděla, co je to KLAS, tím pádem jsem věděla, k čemu mám směřovat. Nebýt toho školení, tak bych tuto skupinu asi nezaložila a určitě bych nevěděla moc, co se po mě chce.“* Slovní spojení „co se po mě chce“ mě zaujalo z toho důvodu, že vypovídá o tom, že dobrovolníci mohou přicházet z různých poměrů a odlišných sociálních skupin, a to co je pro někoho přirozené (pravidelné celoživotní průběžné vzdělávání), je pro jiného zcela něčím novým. V tomto kontextu bylo úvodní školení pro participantku zcela něčím jiným než např. pro první dvě pedagogicky vzdělané participantky.

„Senioři se nechtějí vázat“

K tématu vlastní motivace se participantka moc nechtěla vyjadřovat vzhledem k tomu, jak se do role dobrovolnice dostala. Ale hovořily jsme o motivaci ostatních. Proč podle ní není mnoho ochotných seniorů, kteří by tuto činnost vykonávali? *„Z vlastní zkušenosti vím, že senioři se nechtějí vázat. Jsou ochotni mi jednorázově pomoci, ale pravidelně dělat tuto činnost chce málokdo. Chtěla jsem, aby se mnou spolupracovala jedna kamarádka, ale ta z toho velmi rychle vycouvala a zůstala jsem na to sama.“* Participantka se opakovaně setkává s neochotou najít další dobrovolníky na svoji pozici. Motivace seniorů k dobrovolnictví (v naší republice) je velké téma, kterým se zabývám i v teoretické části této práce. Participantka č. 3 má spíše negativní osobní zkušenost s tím, že by ji v její činnosti byl někdo nápomocen. *„Často musejí*

senioři hlídat vnoučata a druhá věc jsou zdravotní problémy, které mají. Chodí po vyšetřeních, rehabilitacích, po doktorech, a když jim není dobře, zůstávají doma. A pokud se k něčemu zaváže, musí chodit. Ti, co jsou na tom dobře, tak se zase zapojují všude možné – U3V, turistické kroužky, využívají různé nabídky aktivně. Ti ostatní si vyberou jednu věc – jazykový kurz, cvičení, zpěv. Každý si vybere z nabídky, co mu vyhovuje.“ K dobrovolnictví seniorů je tedy spíše skeptická. Současně si uvědomuje, kolik času musí obětovat své dobrovolnické činnosti i mimo dny, kdy se aktivně v klubu seniorů nenachází: *„Ty organizační práce zaberou nejvíce času a jsou „neviditelné“. Příprava jednoho dvouhodinového programu mi zabere i tři dny. Musím si najít materiály, zpracovat, udělat si prezentaci, to zabere dost času.“* V tomto okamžiku jsem si uvědomila, že dobrovolnictví ve vzdělávání je oproti jiným typům dobrovolnictví specifické právě v časové dotaci, kterou je potřeba jí věnovat mimo samotný výkon činnosti. Je to klasická příprava vzdělávací akce. „Neviditelnost“ příprav navíc zmiňovaly i některé další participantky.

„Někteří si tu opuštěnost pěstují“

Při otázce na problematické situace během kariéry dobrovolníka jsem měla na mysli primárně konfliktní situace s dalšími účastníky. U participantky č. 3 se však projevil praktik a ihned uvedla: *„Hlavně ty praktické. Technické opravy a zázemí, podpora radnice chybí. Musím využívat rodinné příslušníky.“* Zde považuji za důležitý prvek zapojení ostatních členů rodiny, s čímž jsem se setkala také i u jiných participantek. Odhaluje to, jak významnou součástí v životě dobrovolníků jejich činnost je a to, že se jim v podstatě prolíná se soukromým životem. V tomto náhledu se jedná skutečně o „službu“.

Že je participantka č. 3 rázná žena se projevilo i u jejího líčení dalších problematických situací, se kterými se v rámci dobrovolnické činnosti setkává. Vyjmenovává je věcně a jakoby mimoděk, jako něco, co je běžnou

součástí života a nevyvádí ji z míry. *„Zatím jsem to vždycky nějak ustála.“* Jako situaci, která jí nebyla příjemná, zmiňuje tu, když se na ni některý z účastníků v rámci své osamělosti příliš upne. *„Měla jsem tu jednu paní, která měla velký sociální problém, ale neměla jsem kapacitu se o ni individuálně starat. Někteří lidé mají tendenci se na vás pověsit. Někteří si tu opuštěnost pěstují.“* Hovoří klidným hlasem a jakoby bez emocí, které bezpochyby má, spíše si je vědoma toho, kam směřovat svoji energii a kam už ne. Při vyprávění o tom, co obnáší její činnost, vyjadřuje, že nejdůležitější je pro ni v její činnosti „pohoda“. Svým přístupem nepřipouštět si věci k tělu si zřejmě vytváří ochranný štít a osobní hranice. *„Pohoda v tom klubu je strašně důležitá a zásadní. Někteří účastníci se mezi sebou nesnesou, ale do toho já nezasahuji. Nevím, jestli dělám dobře. Snažím se ke všem chovat stejně.“* Na konci této věty se participantka tváří lehce provinile, jako by chtěla ode mě slyšet, jestli je takový její přístup v pořádku. Je patrné, že spíš než mezilidské spory tuto dobrovolnici trápí praktické záležitosti typu nefunkční PC. Jelikož klub seniorů sídlí v prostorách města, řeší technické problémy s jeho vedením. *„Nemám ve vedení radnice moc velkou oporu. Většinou je začnu zajímat před volbami (smích).“* Ačkoli je tato poznámka pronesena ironickým tónem a za doprovodu smíchu, dá se říct, že její pronesení odpovídá skutečnosti v tom smyslu, že participantka nepocituje dostatečnou podporu své práce od zřizovatele klubu seniorů, což je v tomto případě městská část.

Participantka č. 3 se k dobrovolnictví dostala spíše nedobrovolně, nicméně její naturel jí nedovolil odmítnout. Její celkový projev působí na první poslech lehce skepticky, ale v druhém plánu cítím, že ji činnost naplňuje, i když jí občas zasahuje do soukromí více, než by chtěla. Svým sarkastickým smyslem pro humor zvládá i složitější situace s přehledem, ač sama přiznává, že by uvítala pomocníci. Celkově je ale klub seniorů, který má na starosti „jejím dítětem“ od samotného prvopočátku, a tak k němu

i přistupuje – zodpovědně, pragmaticky a problémy řeší, tak jak přicházejí. Její přístup by se dal charakterizovat jako „zdravý selský rozum.“

Participantka č. 4: „V práci jsem bývala workoholik“

Participantka č. 4 má 71 let a jako dobrovolnice působí osmým rokem. Rozhovor probíhal u ní doma, kam mě pozvala. Je vdovou a žije zcela sama. Původně navštěvovala klub seniorů jako řadová členka, později ji stávající animátorka nabídla spolupráci, a poté co odešla, zůstala na jejím místě.

„Vše pro mě bylo nové“

V době, kdy absolvovala vstupní školení pro animátory, neměla s něčím podobným žádnou zkušenost, takže vše pro ni bylo zcela nové. Předchozí pedagogické zkušenosti nemá. *„Já jsem byla profesí programátor a hodně dlouho jsem dělala kontrolora a účtařinu, takže to nemělo s tímto nic společného.“*

Participantka č. 4 je rázná žena. Nejrady by si dělala vše „po svém“. Na rozdíl od participantky č. 1, která byla velmi strukturovaná a postupovala dle metodiky, kterou se naučila, participantku č. 4 pravidla svazují. Plán sice dodržuje, ale po dohodě s vedením si některé detaily upravila ke své spokojenosti. *„Díky školení jsem měla svázané ruce.“* *„Trvalo mi to dlouho, než jsem si to přizpůsobila k obrazu svému.“* Vidím v tom spíše takový symbolický vzdor, protože konkrétní změny nejsou zase tak odlišné od původní struktury. Nelze si nevšimnout rozdílnosti v terminologii ve srovnání např. s participantkou č. 1: *„dostala jsem nějaké papíry a udělala jsem zkoušky“*. Participantka je inteligentní žena, ale jednoduše řečeno nepřisuzuje metodologickým materiálům takový význam. Přesto pociťuje lehký handicap z toho, že není pro tuto funkci dostatečně fundovaná. *„Připadala jsem si občas mezi nimi nepatřičně, protože toho věděli víc než já. Nevím, jestli je důležité, aby byl animátor chytrější než ostatní?“* Přesto je vidět, že ve věcech a situacích, se kterými měla předchozí zkušenosti, se cítila jistá, např. v řeči směrem ke

skupině a v komunikaci. *„S komunikací jsem problém neměla, vždy jsem uměla jednat s lidmi. Zároveň jsem měla možnost se dívat, jak to dělá předchozí animátorka, takže jsem věděla, do čeho jdu.“*

Celkově na mě působí pocitem, že vzdělávací stránce svého dobrovolnictví nepřikládá největší důraz. Zajímá ji spíš setkávání s blízkými lidmi z její komunity. Je skeptická například i ke vzdělávání seniorů na U3V: *„Já se v poslední době setkávám s tím, a to i dokonce na U3V, že všechno je strašně obecné.“* *„Jakákoli přednáška na U3V je do dneška široké téma. To, co se opravdu chcete dozvědět je z toho 20% a jinak posloucháte ty fráze, omáčku, která nás v našem věku nezajímá.“* Zřejmě se do této situace nechce sama při svých aktivitách dostat. Zaujalo mě také časté používání zájmena „to“, které má vyjadřovat její náplň činnosti: *„Na začátku jsem do toho vzkouzla.“* *„Už to jelo.“* *„Byla jsem v tom.“* *„Už bez toho nemůžu žít.“* Působí to na mne, jako by sama nedokázala definovat, co je vlastně jejím úkolem, jako by se snažila zlehčit váhu své práce.

„Chtěla jsem zase začít žít“

Zajímavá část rozhovoru byla ta, která se týkala předchozí pracovní části života dotazované, kdy zapáleně vyprávěla o své původní programátorské profesi, o tom, jak ji práce naplňovala a o prázdnou, které se rozhostilo po odchodu do důchodu. *„Když jsem skončila s mojí profesí, půl roku jsem odpočívala a pak jsem zjistila, že mám prázdnou. Tak jsem se chtěla někde angažovat, obvolala jsem pár klubů a chtěla jsem začít zase žít. V práci jsem bývala workoholik, a když práce už nebyla, vzniklo mi najednou volno. Kuchyňka moc nejsem, spíš mě to lákalo mezi lidi.(smích)“* Je patrné, že participantka č. 4 má pro strach a uděláno a že když něco chce, jde tomu naproti. I když nemá předchozí učitelskou aprobaci, tento svůj „nedostatek“ zcela nahradí svou odhodlaností a zarputilostí. *„Já si myslím, že to musí být povaha. Povaha, kterou to baví. Já jsem pracovala od rána do večera a neznala jsem nic než práci.“*

Velký význam přikládá participantka svým životním zkušenostem. To potvrzuje moji tezi, že vzdělávání nepřikládá takový význam, jako předchozí

participantky. *„Já to teda zatím řeším jen zkušenostmi, protože jsem byla vždycky ve vedoucí funkci a problém mi to nedělá.“* Současně si ale posléze odporuje v tom, když se jí doptávám, zda se domnívá, jestli má školení animátorů smysl: *„Myslím, že pokud by někdo začínal, tak by určitě proškolení potřeboval. Těm novým, co začínají, se určitě hodí vše.“* *„Člověk by to měl umět řešit nejen zkušenostmi, ale i nějakým odborným přístupem.“*

„Člověk, který se chce předvádět“

Participantka č. 4 si během rozhovoru několikrát posteskla, že za sebe často marně hledá náhradu nebo pomocníka v případě nemoci. Domnívá se, že to pramení především z neochoty lidí. *„Nemyslím si, že důvodem nezájmu je třeba hlídání vnoučat. To by nechodili ani na ty schůzky. Oni se chtějí prostě bavit. Mám teď ale skupinu, kterou jsem přesvědčila k větší účasti, aby mi pomáhali. To udělají. Ale aby to vedli? To nevím. Pohodlnost? Strach?“* Toto téma jsme rozvedli podrobněji, také proto, že se opakovalo u více participantek. Naše participantka se snaží hledat za sebe náhradnici již dlouho, ale neúspěšně. Vyjadřuje názor, že důvodem může být to, že senioři nemají o této možnosti dostatek informací, ale svoji roli hrají také osobnostní rysy. *„Já jsem zkoušela hledat nějakého náhradníka a za celou dobu byla ochotná jen jediná paní. Ta ale moc nechtěla mluvit. Myslím, že se určitě ale najdou, jen ta informace se k nim nedostane. Musí to být člověk, kterému je to ale dané nebo se chce předvádět (smích).“* Bylo patrné z tónu hlasu, že toto téma ji dlouhodobě trápí.

„Člověk ztrácí u toho sebevědomí“

V další části rozhovoru jsme probíraly kompetence peer to peer dobrovolníka. Participantka dobře popsala situace, se kterými se dennodenně potýká, které řeší a na které ji nikdo nepřipravuje. *„Komunikace, vyjadřování – existuje něco, jak to člověka naučit? Já mám problém s cizími slovy, neumím to číst a v tomto věku zapomínáme. Nevím, zda toto se dá nějakým způsobem napravit? Člověk ztrácí u toho sebevědomí.“* V tomto kontextu jsem si

všimla občasného užití slova člověk namísto „já“. Jako by chtěla participantka situaci zobecnit nebo nepřiznat svoji pochybnost o sobě. V otázce komunikace by participantka uvítala i jiné rady: *„Jak naučit animátory, když mluví a někdo do toho pořád skáče. Jak to skloubit, abych neztratila nit? Já se snažím jim předem říct, ať mají otázky až do konce. Ale nevím, jestli je to správně. Na většinu těchto věcí totiž neexistuje univerzální rada. A proto má smysl těžit z těch zkušeností.“* Znovu vyvyšuje svoji celoživotní zkušenost jako univerzální řešení. Naopak v problematice moderních technologií participantka nevidí velký problém, což je nejspíše ovlivněno její původní profesí programátorky. *„Co se týče počítačů, u některých je to nutné (proškolení), ale ti mladší senioři už jsou čím dál lépe vybavení a mají zkušenosti. Jak upravit fotky třeba.“*

Na otázku, co si myslí o vedení seniorů seniory participantka uvádí, že o tom nikdy takhle nepřemýšlela, přijde jí to zcela přirozené a nikdy se nesešla s tím, že by to někomu vadilo: *„A to někdo řeší? (smích) Kdo by to jinej dělal než my? (smích) Máme k sobě věkově blízko, víme, co si k sobě dovolit a co ne. Nikdy mi nikdo z nich neřekl, že chtěli mladší (smích).“*

Participantka č. 4 bere svoji roli velmi zodpovědně, jako svůj další pracovní plán. Nenaznačila bližší citovou vazbu ke skupině, i když se párkrát zmínila o tom, že *„skupina je úžasná“*. Vlastní emoce o tom, jak jí práce baví nebo naplňuje, jsem však zcela postrádala. Participantka žije sama, proto užší rodinu do svého dobrovolnictví nezapojuje, nicméně tato aktivita jí ukrájuje velký kus jejího osobního času.

Participantka č. 5: „Řekla jsem starostce – počkej, až budu v důchodu, založím klub důchodců a budeme vás stát velký peníze“

Participantka č. 5 je nejmladší ze všech animátorek v mém šetření, je jí 65 let a má také s touto činností nejkratší zkušenost – 4 roky. Jedu za ní mimo

Brno, rozhovor se koná v klubovně místního klubu seniorů v budově obecní radnice. Ocitáme se tedy ve vesnickém prostředí a celkový obsah rozhovoru je tím „prosycen“. To je můj první celkový dojem – vesnické pojetí je od toho městského odlišné.

Původní profesí je participantka účetní, ale jak sama dodává, není jí komunitní práce cizí: *„Já jsem původní profesí účetní. Ale musím jít do prvopočátku. Moje maminka byla hrozně aktivní v obci a v obecních aktivitách. Celej život pořád něco organizuju, i v té práci. Večírky a tak, takže mi to zůstalo.“* Klub seniorů vznikl v této obci až na základě její intervence. Dá se říct, že na jeho založení se systematicky připravovala již na konci své profesní kariéry. *„Já jsem říkala starostce, že jsou v obci samé akce pro děti a nic pro seniory. Tak jsem jí řekla – počkej, až budu v důchodě, založím klub důchodců a budeme vás stát velký peníze (smích). Pak jsem se dozvěděla o Klasu, byla jsem se tam podívat a pak jsem absolvovala to školení.“* Tykání starostce vypovídá o trochu jiném „pojetí“ komunity než ve velkém městě. Nicméně na základě takto neformálních vztahů mohla vzniknout na tomto místě tato aktivita. Velký význam na jejím vzniku má tedy kromě participantky i podpora obce.

„Koupila jsem knihy, ze kterých čerpám dodnes“

Další část rozhovoru se týkala úvodního školení. Pro naši participantku to byla zcela nová zkušenost, kterou hodnotí velmi pozitivně. *„Nikdy jsem se ničeho podobného nezúčastnila a ani jsem nevěděla, pokud bych vedla KLAS, jak k tomu přistoupit. Pro mě to bylo seznámení se vším. Zkoušeli jsme si nějaké téma. Mně se to tam moc líbilo. Procvičování paměti, cvičení. Nic takového jsem nikdy nedělala, naznala, to bylo pro mě zajímavé, s tím, že jsem tam získala informaci, že existují i nějaké knihy, které si můžu koupit, tak jsem si je koupila a vlastně z nich čerpám do hodin. Pak jsem byla na ukázkové hodině a to mi moc pomohlo. Bez toho bych asi vůbec nevěděla, co s tím.“*

Participantka č. 5 je poměrně mladá a vitální žena, takže její přístup je velmi pozitivní. Ačkoli má nejkratší zkušenosti, vůbec to nebylo znát ve srovnání s jejími „služebně staršími“ kolegyněmi. Co jde ale znát je její větší nadšení a entusiasmus, což souvisí pravděpodobně ale také s jejím věkem a nevyhořením, jak tomu bylo patrné u některých jiných participantek. Svoji roli bere zodpovědně a dodržuje pravidla, ke kterým byla proškolená. *„Třeba ty babky, co chodí, tak jsme se o tom bavily. Oni by nejraději jen tak plkaly, že jo? (smích) Ale to nejde, protože je dané určité téma.“* *„Držím se těch hodin tak, jak jsem se to naučila, aby to mělo nějaký řád a smysl a abychom se taky něco nového dozvěděli.“* Je také patrné, že se seniory se teprve učí pracovat, některé situace ji stále překvapují. *„A byla jsem překvapená, že i takové babičky, které bych řekla, že jsou neovýrazné u těch testů tak překvapily, jak jsou šikovné a inteligentní, jaký mají přehled, něco neuvěřitelného.“*

„A co je dobrý, že se tam fakt neklebetí“

To, co naši participantku na této činnosti nejvíce motivuje je zejména vděčnost členů jejího klubu seniorů, který vede. *„Ta radost je naprosto neuvěřitelná a někdy je mi to až hloupý, jak mi pořád děkují, že jsem to tu rozjela.“*

Ačkoli často zdůrazňuje vzdělávací rozměr setkávání, je jasné, že založením klubu v seniorů v obci se rozrostl počet komunitních a mezigeneračních akcí. *„Ženský jsou rády, že vypadnou z domu a co je dobrý, že se tam fakt neklebetí. Jsou hrozně šikovné, najednou jsme zjistily, kdo je na co šikovný, pečeme koláče na akce, pro děti ze školky perníky, na schůzky nás chodí přes 20.“* Bylo by jistě zajímavé podrobněji se seznámit s rozdíly mezi městskými a venkovskými kluby seniorů. Ale to „dobré klima“ lze cítit tak nějak ze vzduchu a samozřejmě z optimistického sdílení participantky: *„Nemám tady vůbec žádný problémy.“*

Zajímal mne také názor participantky na peer to peer dobrovolnictví. Vyjádřila názor, že někdo nemá rád staré lidi, ačkoli sám spadá do této kategorie. Mohlo by to souviset s vlastním nepřijetím stáří. Taková lidé k ní

do skupiny ale nechodí. *„Někdo nemá rád cokoli, co je organizované, někdo nemá rád staré lidi – vrstevníky. Vždycky záleží na konkrétním člověku. Někdo než by šel na kurz, tak utečou.“*

„Otevřel se mi nový pohled“

V závěru rozhovoru jsme hovořili o tom, co by pomohlo dobrovolníkům seniorům v jejich další činnosti. Participantka by rozhodně vítala jakékoli další vzdělávání, ale také sdílení s ostatními dobrovolníky. *„Určitě by byly dobré schůzky animátorů, kde by se dalo sdílet.“* Sama potom dodává, že neustále pokračuje v sebevzdělávání a začala přemýšlet trochu jinak. *„Otevřel se mi nový pohled, že když se ke mně dostane nějaká informace, tak se mi to ukládá v hlavě, že to bych mohla dělat s Klasem. Takové to, že jdete po ulici, něco vás zaujme a hned si řeknete – to bych mohla využít v Klase.“* Současně však přiznává, že i jí zasahuje aktivita do života více než by chtěla. Otázkou je nastavení jejich vlastních hranic. Je možné, že toto téma bude aktuálně v budoucnu, kdy bude starší nebo vyčerpá svůj potenciál. Stálo by za úvahu, jak lze tomuto předejít, či to alespoň částečně eliminovat. *„Začala jsem dělat kroniku. Ptám se – kdo bude dělat kronikáře? Nikdo. Takže to mám rozpracované já. To musí dělat člověk (animátora), který se nemusí dívat na čas, na peníze (občas něco doplatím). Po všech stránkách je to tak trochu náročné. Někdo si myslí, že tam chodíme plkat (smích).“*

Participantka č. 5 je jasným důkazem, že „když se chce, jde vše“. Samozřejmě nesmí chybět vůle okolí a nadšení okolí. Sama, ačkoli by měla jakékoli předchozí zkušenosti, založila klub seniorů ve své obci za podpory jejího vedení, absolvovala odborné školení, zajistila si odbornou literaturu. Je to jasným důkazem toho, že i na venkově lze dělat kvalitní akce zájmového vzdělávání seniorů, že to není jen exkluzivita velkých měst. Pokud se vhodně uchopí know-how a aplikuje se správně, prakticky nezáleží na tom, v jakém prostředí probíhá.

Participantka č. 6: „Musí najít vždy otevřené dveře. A když je zima, i zatopeno.“

Participantka č. 6 má 74 let a dobrovolníka dělá 11 let. Pozvala mě k sobě domů. Má vysokoškolské vzdělání a bohaté životní zkušenosti s vedením lidí, i když ne přímo pedagogické. Na začátku rozhovoru mě zaujme její mírný, klidný a tichý hlas a vlastně si nedokážu představit, jak s ním může předstoupit před skupinu seniorů. Postupně ale zjišťuji, že dokáže svým vystupováním zcela zaujmout a vytvořit si naprosto přirozený respekt. Je to asi tím, že se celoživotně věnovala lidem v krizových situacích, takže má zvládnutý krizový management a komunikace jako taková je její silnou stránkou. V průběhu rozhovoru se zmíní, že poskytla již několik rozhovorů do závěrečných prací, neboť ji tato tematika zajímá a ráda v ní pomůže. Zařazuji si ji sama pro sebe do kategorie „tvůrce a inovátora“. *„Já jsem pracovala jako úředník a jednala jsem stále s lidmi, s lidmi v krizi. Předtím více než 20 let jako státní úředník. K tomu byly kurzy jak jednat s člověkem, který prochází krizí, jak se na něho dívat, jak s ním jednat. Považovali mě asi za vhodnou pro vzdělávání, protože mě posílali na kurzy, které jsem si říkala, že snad ani nikdy nepoužiju a pak jsem se divila, že jsem je ani nepoužila. Byly to psychologické kurzy.“*

„Ten osobní vztah tam navážete“

Úvodní školení nebylo tedy pro naši participantku žádnou novinkou, pozitivně ale kvitovala veškeré informace o vzdělávání seniorů, které jsou specifické a neměla s nimi do té doby zkušenosti. *„Určitě to bylo pro mě přínosné. Pro mě byly zajímavé testy paměti, se kterými jsem se do té doby nesečkala, nebo jen minimálně. Ale nejvíc, co snad bylo, že jsme dostali i metodické listy, že jsem se měla čeho držet a to je snad všechno. Přínos to byl určitě.“* Doptala jsem se na to, jaké si myslí, že by byly její začátky, kdyby úvodním školením neprošla. Konstatuje, že by vycházela ze svých předchozích zkušeností ze

zaměstnání („já bych vycházela ze zkušeností, co jsem měla z předchozího zaměstnání, protože tam byly nějaké zkušenosti, co se týče organizování lidí“), ale zmiňuje specifika vzdělávání seniorů. „Ale rozhodně se to lišilo tím, že to byl způsob jednání s lidma, kteří přišli kvůli nějaké jedné konkrétní věci, a pak už jsem je třeba neviděla. Zatímco tato skupina se schází, i když s obměnami, víc než 10 let. Takže to vedení té skupiny musí být jiné.“ Na moji otázku, co myslí tím „jiné“ rozvinula problematiku vztahu se skupinou. „Ať člověk chce nebo nechce, když nám říkali, že tam ten osobní vztah nemá vznikat, že se máme chovat odtazitě, nejde to. Pokud vám tam bude někdo chodit 10 let a déle, tak s ním ten osobní vztah nějakým způsobem navážete, buďto víc nebo míň, záleží, jak si sednete.“

„Vždycky je dobré, když jsme dvě“

Participantka č. 6 také zmiňuje opakující se téma všech rozhovorů, moci se s někým vystřídat. V jejím případě to naštěstí funguje. „My jsme byly dvě. Vždycky je pro mě dobré, když jsme dvě. Já jsem hlídala vnoučata, kvůli tomu jsem ani vlastně nepracovala dýl, i když by potřebovali, abych tam zůstala dýl, ale řekla jsem, že už ne, že budu hlídat vnoučata. A taky ze zdravotních důvodů, měla jsme nějaké problémy, které jsem si chtěla řešit v klidu. Proto jsem chtěla vždycky nějakou kolegyni. Když se stalo, že jsem tam zrovna nemohla být, tak jsme se domluvily.“ Participantka odpovídá ze široka, je patrné, že má opravdu zkušenost s poskytováním rozhovorů. Je vidět, že nad svými odpověďmi přemýšlí do hloubky a popisuje dané fenomény podrobně. Působí poněkud puntičkářsky. Podrobně také popisuje, co je pro ni v celém dobrovolnickém procesu nejdůležitější. Pro přesné pochopení vyjadřování participantky vkládám doslovnou citaci podrobného popisu, týkajícího se vlastní práce se skupinou, počínaje otevřenými dveřmi až po hledání zdrojů při přípravě vzdělávacích aktivit. „Pro mě je důležité, když je domluvené nějaké setkání, aby skupina nepřišla k zavřeným dveřím, že by nikdo na ně nečekal. A druhá věc je, aby ten program byl připraven. Protože, když přijde skupina a vy si začnete teprve něco

hledat, nebo jim něco číst, to není ono. Musí to být připravené a musí najít otevřené dveře. Když je zima, případně i zatopené. Aby se to nezvrtlo do nějakého povídání u kávy, aby to mělo nějaký ten program a cíl, tak to už musí člověk do toho vplout. Zastavit hovor, ukončit, vrátit se k tématu... A ještě pro mě bylo důležité, když připravujeme programy, aby to bylo podle toho, co ty lidi zajímá. Když si najdu něco, co pro mě je úžasné, ale ty lidi to nezajímá, to dlouho nevydrží. Děláme to tak, že na začátku každého školního roku se jich zeptám, jaká by chtěli témata, teď se dá najít spousta informací na internetu. Samozřejmě se musím podívat na zdroj, abych tam neříkala kdeco. Anebo z knih. To je pro mě důležité.“ Můžeme si všimnout, že tento odstavec začíná i končí slovy „je to pro mě důležité“. Což vyjadřuje mnohé: od naprosté profesionality a zodpovědnosti participantky k její činnosti, tak způsob, jak nad věcmi přemýšlí. Dostáváme se zde k samotné esenci fenomenologické analýzy, která je založena na tom, jaká je osobní zkušenost participantů s určitým jevem a následně na tom, jaký jim jejich nositel přisuzuje význam.

„Když přijde nový člověk, změní to atmosféru“

Další část rozhovoru se točila kolem problematických situací v rámci dobrovolnické činnosti. Participantka citlivě vnímá příchod nových členů do jinak zaběhnutého kolektivu. *„Samozřejmě, že když přijde nový člověk, tak to změní atmosféru, všichni na něho koukají, byl tam jediný muž. Snažil se mi vždycky do toho výkladu něco říct. Paní, co seděla vedle něho, tak ho vždycky ztišila. Zúčastnil se i trénování paměti, když odcházel, řekl, že se mu to líbilo, ale nepůsobil na mě dobrým dojmem. A opravdu změnil atmosféru ze skupiny. Nevím, co bych dělala, kdyby přišel víckrát.“* Je patrné, že se stále dostává do situací, se kterými si v daném okamžiku ani po letech praxe nemusí vědět rady. Zmiňuje také citlivost výběru vzdělávacích témat pro seniory. *„Jednou jsem použila přednášku z U3V o pohřebnictví. Byli trošku naměkko, ale nikoho to vyloženě nerozhodilo. Jednou se stalo, že si starší paní vzpomněla na něco z dětství. Ale*

vždycky jsme to nějak ustáli. Téma smrti patří do života. Takže se mu nevyhýbáme. Musíme to tak brát.“

„Konfliktu se dá předcházet“

Co by měl umět dobrovolník, který by chtěl pracovat se seniory jsme probíraly v další části rozhovoru. Zde se projevila obrovská životní zkušenost participantky: *„Způsob vedení rozhovoru s člověkem v krizi jsem absolvovala ve svém zaměstnání.“* Sama navrhla několik oblastí školení budoucích dobrovolníků. *„Já jsem hodně vycházela z toho, že jsem už nějaké zkušenosti měla z předchozího zaměstnání, ale je možné, že pokud je někdo neměl a pustí se do této činnosti, může ho to velice rychle odradit. Já bych se určitě přimlouvala za to, aby se školilo v těch konfliktních situacích. Konfliktu se dá totiž i předcházet. Když přijde někdo v horší náladě, řekneme si, co se nám přihodilo za posledních 14 dní, co jsme se neviděli a většinou oni si to řeknou a pak už se s tím dá pracovat. Pokud ale nevíme, jak se k němu chovat, může dojít k nějakému konfliktu.“*

V rámci inovace práce dobrovolníků vyzdvihuje práci ve dvojici (*„Proto já mám ráda tu skupinu do 15 lidí, protože pak už to nedokážu všechno obhlédnout a udržet kontakt, i když jsme dvě. Ta kolegyně je dobrá, protože i když já si něčeho nevšimnu, tak ona mě doplní. Když jsem zabraná do toho, co říkám, tak ona si může třeba všimnout toho, jak oni reagují. Stává se, že mě na něco upozornila. Takže dvě jsou dobré.“*) a také možnost sdílení s ostatními dobrovolníky (*„Sdílení zkušeností je určitě dobré. Teorie je teorie a praxe je praxe. Když mi někdo řekne příběh, utkví mi to více než poslouchat nějaké teorie.“*).

Participantka č. 6 sice nemá odborné pedagogické vzdělání, ale na základě svých celoživotních zkušeností a umění komunikace a zejména daru pojmenovat dané fenomény, poskytla zase poněkud odlišný náhled na činnost seniora dobrovolníka ve vzdělávacím procesu než ostatní participantky. Citlivě vyzdvihla konkrétní situace, které jsou zdánlivě nevýznamné, ale ve výsledku hrají v celkovém kontextu významnou roli

(otevřené dveře, nový účastník ve skupině, citlivý výběr témat...). Poskytla mi tím jednak zase úplně jiný úhel pohledu na danou tematiku a také mnoho dalších témat a otázek k zamyšlení.

Participantka č. 7: „Úvodní kurz mi přišel jako malá maturita“

Participantka č. 7 je ve věku 75 let a dobrovolnicí je 11 let. Jedná se o jednu ze starších a nejdéle působících animátorek. Rozhovor probíhal v klubu seniorů, kde působí. Provedla mě prostory a ukázala mi kroniku. Participantka celoživotně působila jako matrikářka v budově městského úřadu, kde je umístěn i klub seniorů. Prakticky pak po skončení profesní kariéry plynule přešla k vedení seniorů. Byla i na začátku u zakládání tohoto klubu, o který se významně zasadila. *„Ve svém profesním životě jsem byla matrikářka. Mluvit před lidma mi nedělalo vůbec problém. Byla jsem nejprve městskou matrikářkou a poté okresní matrikářkou. Takže jsem školila i matrikářky z našeho okresu. A sama jsem se jezdila školit na různé kurzy, třeba do Prahy.“* Ačkoli nemá pedagogické vzdělání, její devizou je komunikace a práce s lidmi.

„Bylo mi řečeno, že je tady kroužků dost“

Nutno podotknout, že na rozdíl od předchozí participantky, její začátky byly poněkud složité, neboť vedení radnice nebylo zřízení klubu seniorů nakloněno. *„Rozhodli jsme se založit nový klub, byli jsme na začátku hrozně nadšení, ale vedení obce bylo dost zkostnatělé. Bylo mi řečeno, že je tady kroužků dost a že není potřeba, aby tady byl další. Ale byli jsme neúnavní a pana starostu jsme nakonec přemluvili.“* Také úvodní kurz byl pro participantku něčím do té doby novým a brala ho velmi zodpovědně. *„Ten kurz mi přišel jako malá maturita tehdy. Bylo to úžasné, školitelka nás do toho dokázala vtáhnout, bylo to úžasné. Byly jsme ukázněné a braly jsme to hrozně vážně. Ta závěrečná práce*

byla pro nás velice důležitá. Setkala jsem se tam i s dalšími animátorkami. A potom ještě několikrát. Do té doby jsem se s ničím podobným (s kurzem) nesetkala.“

Přiznává, že celé roky se drží informací, získaných na kurzu a činnost animátora, dobrovolníka má natolik pod kůží, že ji doprovází na každém kroku. *„Ze začátku jsem jela podle toho plánu jako podle rozvrhu. Taky se snažím, abych nebyla jenom já za paní učitelku, pořád se jich ptám, co by je zajímalo. Pořád si někde něco vystřihuju, různé zajímavosti. Pořád podvědomě myslím na ten KLAS.“*

„Připouštíme, že někdo může mít i jiný názor“

Participantka č. 7. nedávno ovdověla a bylo to znát na celkové atmosféře rozhovoru. Svěřila se mi s tím hned v počátku rozhovoru, ale měla zájem ho vést, stejně jako zdůraznila, že jí i v této životní situaci její aktivita pomáhá. *„Můj manžel nedávno zemřel, před tím byl 7 let v onkologické péči a já jsem byla tak šťastná, že mám aspoň tuto aktivitu. A v této situaci se nás ocitlo v jedné chvíli více a najednou nás bylo pět vdov ve skupině. Ale nikdy to nesklouzlo, jen jsme se objaly a řekly jsme si, že víme, co prožíváme a cítíme, ale skupinu to nikdy neovlivnilo. Spíš naopak jsme si říkaly, že jsme tak šťastné, že můžeme chodit sem, i pro mě to bylo hrozně fajn.“*

Přesto cítím místy v rozhovoru určitou směsici únavy, smutku či zmatku nad některými situacemi, se kterými se participantka ve skupině potýká. *„Ve skupině je určitá volnost v tom, že když o něčem hovoříme, tak připustíme, že někdo může mít i jiný názor, někdy to může někoho i rozčítit z toho osazenstva. Někdo má svoji pravdu za každou cenu, je dominantní. Řešíme to tak do ztracena, říkám, že každý má právo mít svůj názor. Každý je úplně jiný. Já spíš jdu domů a přemýšlím sama o sobě a je mi to někdy až líto, že třeba ani neprobereme, co by bylo fajn probrat, protože to sklouzne někam, že se toho někdo chytí a převede si to na sebe a mluví čtvrt hodiny, mně je nepříjemné ho přerušit, protože vím, že je to paní, která žije sama, že my jsme jediné společenství, kde ona se může vymluvit. Toto mě někdy*

mrzí, sedím jakoby v nějakém ohnisku, kdy z jedné strany do mě někdo houká a z druhé strany ji nechci přerušovat. Nás je v té skupince nejméně 15, což je moc. A vím, že to je už hodně a jsme hrozně hluční. Potom je vám líto, že tomu věnujete hodně úsilí.“ Participantka zde popsala situaci, kdy nemá skupinu pod kontrolou díky tomu, že si dominantní účastník vzal slovo. Potom odchází domů „s problémem“, že situaci nezvládla. Těžko říct, nakolik je popsána situace pravidlem či výjimkou, či jen odráží nelehkou momentální životní situaci participantky. Ukazuje to však na to, že vést skupinu seniorů a zároveň dodržovat určitá pravidla, do kterých je zároveň nutné zakomponovat vzdělávací přesah, nemusí být ani po létech praxe vždy jednoduché. Jen mě to utvrzuje v tom, že pravidelná a průběžná práce se seniory – dobrovolníky je nutná. Už jen kvůli tomu, že oni sami jsou také v seniorním věku a řeší si vlastní, v mnoha případech nelehká, témata. Ostatně téma stárnutí zmínila také participantka. *„Takže já nemám nikoho, kdo by mě zastoupil a přitom i my stárneme. Kolektiv stárne, my už budeme mít průměr k osmdesátce. Kde chcete ale vzít ty lidi? Snažíme se vymýšlet nové aktivity, nové přednášky. Ale nenatáhneme sem mladší ročníky.“*

„Teď se ti senioři necítí jako senioři“

S participantkou č. 7 jsme narazily i na téma odlišného přístupu ke stáří než byl dříve, z pohledu vnímání samotných seniorů. *„Někdo vám řekne, že nebude chodit do městského klubu seniorů, kam chodil jeho děda. Teď se ti senioři necítí jako senioři. A rozhodně mají víc aktivit a třeba i povinností vůči vnoučatům než to třeba bylo dřív. Teď už fungují jako prababičky, protože babičky pořád pracují. Někdo chodí na univerzitu třetího věku.“* Participantka zde otevírá mnoho témat a možností trávení „volného času“ seniorů. Další problematikou je také oddálená doba role prarodičů, nejen z důvodu prodlužujícího se věku, ve kterém s jejich děti stávají rodiči, ale zejména díky tomu, že senioři jsou stále v produktivní roli a chodí do zaměstnání nebo podnikají. Sama participantka

také řeší to, že nemá ve své činnosti následovníka. *„Vést klub seniorů je určitá povinnost, to se nikomu nechce. Jsou činní, ale jen sami pro sebe. Pro ostatní se nikomu nechce. Když chcete, aby ta hodina k něčemu byla, zabere to určitý čas, musíte se připravit.“* Pokud se tedy ptám, jaká je motivace přímo u naší participantky, dozvídám se, že je to nejspíše charakterem vlastní osobnosti. *„Mě to hrozně baví, Celý život jsem dělala s lidma a lidi mám ráda. A řeknu vám, že je úžasnej pocit, že jdu po městě a přijde za mnou pán a řekne mi, paní XY, vy jste mě před 20 lety oddávala. Někdy je mi smutno, že ty mezilidské vztahy jdou trochu do kytek. Někdy jen určití lidé hledají mouchy na nějaké akci, kterou organizujeme. Ta příprava akce dá tolik práce.“* Zmiňuje také silnou roli a význam skupiny a důležitost sociálního kontaktu ve vyšším věku. *„Obohacují mě i ti účastníci. Když se sejdeme po 14 dnech, tak se objímáme a už se na sebe těšíme.“*

„Dokud mě to bude bavit, tak to budu dělat dál“

Přestože v rozhovoru s participantkou č. 7 je cítit vliv emocí z nedávno prožité ztráty, je velmi milá a působí na mě „babičkovským“ dojmem. Působí křehce a zranitelně. Když se ponoříme hlouběji do tématu její vlastní motivace, přiznává, že už je unavená a chvílemi demotivovaná, ale dokud jí slouží zdraví, dělá jí sociální kontakt dobře. Jedním z důvodů, proč ale stále svoji činnost vykonává je to, že ani ona zatím nenašla pokračovatelku. *„Ted’ už jsem trochu demotivovaná (úsměv). Ale zkraje mě to bavilo, ty testy paměti, různé hry, některým to nešlo, tak jsem jim říkala, že nemusí vše zvládnout. S dospělými je to jednodušší v tom, že je to volnější. Nejsou tam požadavky, jak to má dopadnout. Pokud někomu něco nejde, tak to dělat nemusí. Složitější je to s dospělými v tom, že už toho daleko víc ví, už mají své životní zkušenosti, jsou poslušní, slušní, omluví se, když nemůžou přijít. Člověk musí být trošku opatrnější s němi. Každý podle té své profese umí něco líp a něco líp. Dokud mě to bude bavit, tak to budu dělat dál. Ale pokud přijdou zdravotní problémy, tak bych skončila. Zatím si říkám, že to ještě zvládám. Pak bych to předala někomu jinému, ale nikomu*

se moc nechce. Přece jen je potřeba se na to setkání připravit, zabere to čas.“ Jedná se o problém, který se táhne jako červená nit všemi příběhy. Jakkoli bych ráda zakončila interpretační část pozitivně, participantka č. 7 poukázala na mnoho „nešvarů“, se kterými je nutno se vypořádat na mnoha úrovních, pokud nemá dojít ke „konci dobrovolnictví seniorů v Čechách“. Otevřela mnoho palčivých témat od neochoty zástupců samosprávy participovat na vzdělávacích aktivitách pro seniory, přes vyčerpání a vyhoření seniorů, kteří „bojují“ mnohdy osamoceně a prakticky na jejich osobě leží celá tíže dané aktivity, přes nedostatečnou podporu se seniorů – dobrovolníků, kteří sami stárnou a potýkají se s problémy s tím spojenými, po otázku, kdo bude nástupcem toho, co již bylo vytvořeno a kvalitně funguje?

V kapitole interpretace výsledků jsem podrobně popsala zkušenosti participantů s fenoménem peer to peer dobrovolnictví seniorů v kontextu celoživotního vzdělávání. Za pomoci přímé řeči participantů, vyjadřujících se ke konkrétním oblastem dobrovolnictví a komentáře badatele, oddělené jinou barvou textu, jsem se snažila přiblížit žitou esenci daného fenoménu, tak, jak ji chápe IPA, tedy získat komplexní obraz založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu.

Finální rozbor získaných dat, podložený podrobnou analýzou textu je shrnut v kapitole Diskuze, kde získané výsledky porovnam se současnými teoretickými východisky a doplňuji vlastním komentářem.

5 Diskuze

Problematika peer to peer dobrovolnictví seniorů není v prostředí České republiky dosud teoreticky zpracována. To je překvapivé vzhledem k tomu, že tato praxe úspěšně funguje již několik let. Vzhledem k tomu, že stát má zájem o seniorní dobrovolníky a snaží se podporovat jejich dobrovolnictví prostřednictvím dotačních výzev, bylo by logické, aby využíval příkladů dobré praxe u již existujících a fungujících organizací.

Jak bylo uvedeno v teoretické části této práce, dobrovolnictví seniorů, konkrétně peer to peer dobrovolnictví, nemá v České republice takovou tradici jako v některých jiných státech, například v Dánsku, Rakousku nebo Kanadě. Z tohoto důvodu musí být cesta seniorů k dobrovolnictví v České republice odlišná. Je nezbytné je inspirovat osvědčenými a dobře fungujícími modely. A to nejen proto, že seniorům samotným přináší dobrovolnictví pocit spokojenosti a štěstí, jak konstatuje Křivohlavý ((2011, s. 68), ale zejména v případě peer to peer dobrovolnictví, tedy dobrovolnictví seniorů pro seniory, proto, že senioři mají přirozený předpoklad pro práci s lidmi svého věku, neboť jsou si věkově blízko, mohou sdílet společná témata a jsou schopni lépe chápat své potřeby (Rochester a Hutchinson, 2002, s. 22-23).

Pražské centrum Elpida v rámci svého pilotního programu dobrovolnictví seniorů ve vzdělávání dle tzv. dánského modelu dospělo k výsledku, že čeští senioři, kteří nejsou ovlivněni kulturní tradicí dobrovolnictví, spíše než dobrý pocit práce pro druhé vnímají dobrovolnictví jako něco, co prospívá a dělá dobře jim, udržuje je aktivní a oceňované (Centrum Elpida, 2024, online).

A jak korespondují uvedené závěry s výsledky mého vlastního výzkumného šetření? Dříve než rozeberu nejzásadnější zjištění, ke kterým jsem dospěla na základě hloubkových rozhovorů s participanty z řad seniorských dobrovolníků, ráda bych na tomto místě upozornila, že v této

části práce předkládám svá porozumění a závěry, k nimž jsem došla a neopírám je o nic jiného než o jednotlivé příběhy, které jsem analyzovala a dále o svoji osobní životní zkušenost.

Předložená práce si klade za cíl hloubkově proniknout ke zkušenosti peer to peer seniorských dobrovolníků v rámci celoživotního vzdělávání. V rámci toho jsem ale v průběhu výzkumného šetření narazila na několik dalších témat, která se s hlavním cílem prolínají a dohromady tvoří zcela nový pohled na danou problematiku a vytvářejí prostor pro budoucí výzkum. Jedná se např. o téma (ne)podpory seniorů – dobrovolníků ze strany samospráv a organizací; téma srovnání dobrovolnických příležitostí seniorů ve městě či na venkově nebo o téma vlastního vymezení hranic v kontextu sladění seniorské služby a osobního života seniora.

Tato diskuze tak bude mít podobu spíše jednoduché sumarizace témat, která se vyskytovala napříč všemi příběhy nejčastěji.

Předtím, než přistoupím k prezentaci vlastních výzkumných výsledků, považuji za nezbytné v rámci diskuze zmínit zjištění týkající se nedostatku literatury zaměřené na problematiku peer to peer dobrovolnictví seniorů. Tato absence literárních zdrojů znamená, že zjištěné výsledky nelze porovnat s jinými obdobnými výzkumy na toto téma. Většina dostupné literatury a studií se zaměřuje spíše na dobrovolnictví „pro“ seniory nebo na dobrovolnictví seniorů v mezigeneračním kontextu. Koncept peer to peer dobrovolnictví, zejména v souvislosti se zájmovým vzděláváním, je v rámci teoretických výstupů téměř neprozkoumaný.

Cílem této diplomové práce bylo zjistit, jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání. K dosažení tohoto výzkumného cíle byla formulována výzkumná otázka: „Jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání?“ Podle Smithe (2004, s. 56) má výzkumná otázka

sloužit k exploraci, nikoli k objasňování; zaměřuje se tedy spíše na proces než na výsledek, a klade důraz na význam spíše než na konkrétní příčiny a důsledky událostí.

Na základě pečlivě provedené textové analýzy a tvorby tematických trsů bych ráda na tomto místě zmínila nejčastější esence, které prostupují všemi příběhy, jak je vnímám já jako badatelka. Tyto esence zahrnují zkušenosti participantů, mezi kterými jsem identifikovala určité souvislosti a témata, která se v rámci analýz objevují jako nejvýznamnější. Na základě interpretací hloubkových rozhovorů, které zahrnují osobní zkušenosti participantek se zkoumaným fenoménem, si dovoluji prezentovat tři základní esence, které výrazně vystupují ze všech příběhů:

1. Dobrovolníkem se člověk nerodí, dobrovolníkem se stává

Mezi zkušenostmi jednotlivých participantů našeho výzkumu je jedna významná souvislost, a sice ta, že být peer to peer dobrovolníkem v oblasti celoživotního (respektive zájmového) vzdělávání je nutné se naučit. Ačkoli participantky měly různé výchozí profesní zkušenosti, na jednom se shodly – vedení dospělých, respektive seniorů, bylo pro ně něčím zcela novým, co se musely učit a stále se to učí. Oblast celoživotního vzdělávání je významnou andragogickou disciplínou, v rámci níž zájmové vzdělávání zabírá nemalou část. Je logické, že osoba, která poprvé vstoupí do této oblasti až v seniorním věku, musí být určitým způsobem proškolená. Přínos vstupního školení hodnotí kladně všechny participantky, a pro začátek dobrovolnictví jej rozhodně doporučují (*„Mně to hodně pomohlo, protože s dospělými jsem nikdy nepracovala, ne tak se seniory. Taký člověk pozná, co po těch lidech může chtít, kam až může jít. Že to není takové jako žácci a kantor. To je úplně něco jiného“*). Tímto vstupním školením ale rozhodně rozvoj jejich kompetencí nekončí. Je to dlouhodobý cyklus, zasluhující si podporu z mnoha stran – počínaje zástupci

samospráv, vedení obcí, komunity, bezprostředního okolí seniorů, i rodiny („Nemám ve vedení radnice moc velkou oporu. Většinou je začnu zajímat před volbami“). Nedílnou a potřebnou součástí podpory dobrovolnictví je též další průběžné školení a vzdělávání, metodické materiály, odborná literatura, hospitace na již běžících aktivitách a ideálně zaškolení již stávajícím dobrovolníkem. Participantky samy dále navrhují jako ideální variantu možnost vykonávat tuto činnost ve dvojici, případně mít za sebe adekvátní náhradu. („Ta kolegyně je dobrá, protože i když já si něčeho nevšimnu, tak ona mě doplní. Když jsem zabraná do toho, co říkám, tak ona si může třeba všimnout toho, jak oni reagují. Stává se, že mě na něco upozornila. Takže dvě jsou dobré“). Z výpovědí jednotlivých participantek jsem také zaznamenala, jak téma z jednoho případu osvětluje jiné případy. Všimla jsem si, že ty participantky, které uváděly, že pracují ve dvojici, vykazovaly menší únavu a vyhoření než dobrovolnice, které vykonávají tuto činnost samy bez možnosti zástupu (participantka č. 1 a 6). Dalším podnětem, který od participantek vzešel je pravidelné sdílení a setkávání se s ostatními dobrovolníky („Sdílení zkušeností je určitě dobré. Teorie je teorie a praxe je praxe. Když mi někdo řekne příběh, utkví mi to více než poslouchat nějaké teorie.“).

2. Nový životní program

Téma nového životního programu je právě tou další esencí, vyskytující se v popisu zkušeností všech participantek. Dobrovolnictví v oblasti vzdělávání se stalo pro participantky doslova novou životní náplní, zcela ovlivňující jejich soukromý život. Od toho, že je do jejich činnosti zapojena jejich vlastní rodina, přes konstatování, že komunita klubu, který vedou je jejich druhou rodinou, přes skutečnost, že se přípravou na aktivity zabírají i ve svém volném čase („Ty organizační práce zaberou nejvíce času a jsou „neviditelné“. Příprava jednoho dvouhodinového programu mi zabere i tři dny“). Lze tedy

konstatovat, že nelze oddělit dobrovolnictví a osobní život. Současně svoji dobrovolnickou činnost vykonávají zodpovědně a považují ji za smysluplnou a členy svých klubů považují za svoji „druhou rodinu“ (*„Ať člověk chce nebo nechce, když nám říkali, že tam ten osobní vztah nemá vznikat, že se máme chovat odtažitě, nejde to. Pokud vám tam bude někdo chodit 10 let a déle, tak s ním ten osobní vztah nějakým způsobem navážete, buďto víc nebo míň, záleží, jak si sednete.“*). Dá se říct, že je pro ně toto postproduktivní období dalším životním plánem, ve kterém realizují své představy o smysluplně naplněném poslání (*„Je hezké, že skupina pořád chodí, mají absťák, když nemůžou přijít, je to jejich životní styl“*).

S tímto novým životním plánem se ale pojí také druhá část mince, a sice ta, že mnohdy participantkám dobrovolnická aktivita zasahuje do života až příliš, na úkor potlačování vlastního osobního života, přes přebírání pocitu odpovědnosti za činnost klubu, až po nemožnost „vystoupit“ z kolečka povinností, protože zkrátka neexistuje nikdo, kdo by je nahradil (*„Chtěla jsem, aby se mnou spolupracovala jedna kamarádka, ale ta z toho velmi rychle vycouvala a zůstala jsem na to sama“*). S tím úzce souvisí popis následující - třetí esence

3. Konec dobrovolnictví seniorů v Čechách?

Třetí esencí, která výrazně vyčnívala z realizovaných hloubkových rozhovorů, bylo jakési hořké konstatování toho, že participantky neměly žádnou jistotu, co přijde „po nich“, respektive, kdo je nahradí v okamžiku, až nebudou samy schopny dobrovolnickou činnost vykonávat a zda bude vůbec někdo v jejich činnosti pokračovat (*„Nemyslím si, že důvodem nezájmu je třeba hlídání vnoučat. To by nechodili ani na ty schůzky. Oni se chtějí prostě bavit. Mám teď ale skupinu, kterou jsem přesvědčila k větší účasti, aby mi pomáhali. To udělají. Ale aby to vedli? To nevím. Pohodlnost? Strach?“*). Tento povzdech

zazněl shodně napříč většinou rozhovorů s konstatováním, že senioři dnes již žijí odlišným životním stylem a nehodlají se nikde vázat. Společným výstupem byla obava, kdo na jejich dlouholetou práci naváže, v několika případech potvrzena i tím, že již v současné době není nikdo, kdo by je zastoupil v případě nemoci či dovolené, což je vážný problém. Kromě pocitu frustrace, který u některých z nich narůstá, společně s únavou související s postupujícím věkem samotných participantek, se objevuje i pocit vyhoření a konstatování, že už docházejí síly (*„Dokud mě to bude bavit, tak to budu dělat dál. Ale pokud přijdou zdravotní problémy, tak bych skončila. Zatím si říkám, že to ještě zoládám. Pak bych to předala někomu jinému, ale nikomu se moc nechce“*). Tento trend tak zásadním způsobem odporuje tvrzení Rochestera a Hutchunsona (2002, s. 22-33), že to, co se jeví jako (pro společnost) největším potenciálem v rámci dobrovolnictví seniorů, je jejich časová flexibilita. Zdá se, že už zcela neplatí, že oproti jiným věkovým kategoriím tato skupina disponuje velkým množstvím času, který si může dovolit věnovat dobrovolnictví. Současní senioři mají mnohem větší možnosti využití svého volného času, než tomu bylo v minulosti.

Při formulaci cíle práce a výzkumné otázky *„Jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání?“* jsem v prvním plánu měla v úmyslu zachytit a zprostředkovat osobní zkušenost seniorů s daným fenoménem. Ve druhém plánu jsem chtěla otevřít diskuzi o tématech seniorského peer to peer dobrovolnictví v kontextu nevyužitého potenciálu seniorů s odkazem na malý zájem o dobrovolnictví seniorů obecně. Z výpovědí participantek mého výzkumného šetření vzešlo mnoho dalších témat, které by si zasloužily další rozbor. Zejména bych zdůraznila, že pokud je obecný zájem o zvyšování počtu seniorů – dobrovolníků či o nárůst seniorského dobrovolnictví všeobecně, je potřeba k tomu seniorům poskytnout vhodné podmínky a dlouhodobou podporu, a to na mnoha

úrovních – samosprávy, koordinace a dalšího vzdělávání dobrovolníků, ale zejména jejich průběžného vedení. Jak se ukázalo, největším problémem je zejména vědomí, že není, kdo by v jejich započaté činnosti pokračoval a z toho pramenící jistý pocit frustrace a postupného vyhoření. Pokud toto nebude zavčas řešeno, nejen, že nemůžeme očekávat větší nárůst dobrovolníků, ale je možný i jeho postupný úpadek. Výstupem výzkumného šetření pak je to, že celkově nastavený systém peer to peer dobrovolnictví seniorů je v našich podmínkách zatím v plenkách a má své limity a před sebou velký kus práce. Seniori, kteří jsou, a chtěli by být aktivní, tuto situaci sami nevyřeší. Je potřeba navrhnout takové koncepce dalšího vzdělávání seniorních dobrovolníků, které je podpoří, namotivují a zejména udrží dlouhodobě v této roli, například tím, že budou nahraditelní a zastupitelní. Stav, kdy je celý vzdělávací proces postaven na jedné osobě v seniorním věku je dlouhodobě neudržitelný.

Ačkoli myšlenka seniorského peer to peer dobrovolnictví v oblasti celoživotního vzdělávání vykazuje pozitivní konotaci, je spojena také s riziky, které prokázaly výsledky mého výzkumného šetření. Je nezbytné, aby seniorům kromě počátečního vzdělávání, bylo nabídnuto také průběžné vzdělávání a podpora, a zejména, aby jim byl ukázán směr, kterým se jejich činnost ubírá. V opačném případě se tato činnost z původně optimistického nadšení stává pro seniory zátěží, ze které nedokážou sami ve vhodném okamžiku vystoupit, což jim způsobuje pocit frustrace a únavy.

Limit výzkumného šetření

Limitem mého výzkumného šetření je velikost výzkumného vzorku, která mi v souvislosti s IPA sice poskytla možnost proniknout hluboko ke zkušenosti jednotlivých probandů, nicméně výsledky s ohledem na počet participantů nelze považovat za univerzální a obecně platné.

Současně je velikost výzkumného adekvátní potřebám kvalitativního šetření pomocí metodologie IPA. V případě dalšího navazujícího kvantitativního výzkumu by se dala velikost mnou použitého výzkumného vzorku považovat za limitující.

Výsledky této práce se snaží osvětlit fenomén zkušenosti seniorů dobrovolníků, zabývajících se v rámci své dobrovolnické činnosti zájmovým vzděláváním dalších seniorů. Tím usiluji o rozšíření obecné znalosti a porozumění tomu, co se v seniorech – dobrovolnících při vykonávání jejich dobrovolnické činnosti odehrává. Základní esencí, která prostupuje napříč všemi případy, je nadšení seniorů – dobrovolníků pro věc, přesvědčenost o smysluplnosti této práce, nová životní náplň, ale současně i obava a frustrace z pocitu nenahraditelnosti či vyhoření.

Závěr

Diplomová práce se zabývá přínosem peer to peer dobrovolnické činnosti seniorů v kontextu celoživotního vzdělávání. Z hlediska distribuce populace zaujímají senioři stále vyšší procento obyvatelstva. Společně s tímto fenoménem se objevuje mj. pojem demografická panika, který staví seniory do pozice negativně vnímané sociální skupiny. Nabízí se otázka, jak optimálně využít potenciál této rostoucí demografické skupiny po skončení jejich produktivní fáze života. V kontextu takzvaného třetího věku se profiluje množství aktivních jednotlivců, jejichž přínos pro společnost může být ještě významný. Jednou z možných strategií je využití dobrovolnictví a v našich podmínkách ne tolik běžné peer to peer dobrovolnické aktivity, konkrétně vzdělávání seniorů seniory.

Práce je členěna do pěti kapitol. Teoretická část zahrnuje první tři kapitoly a zaměřuje se na popis a definici pojmů. Představuje seniory jako demografickou skupinu v kontextu stárnutí společnosti a poukazuje na dosud nevyužívaný potenciál této kohorty. Dále se zabývá specifiky dobrovolnictví seniorů včetně uvedení dobrých příkladů z praxe současného seniorského dobrovolnictví. Třetí kapitola se věnuje peer to peer dobrovolnictví seniorů, které není v našich podmínkách dosud často využíváno, nicméně se již profilují organizace, které s tímto fenoménem velmi dobře pracují. Metodologická část se věnuje popisu postupu výzkumného šetření pomocí metodologie IPA a je zakončena interpretací výsledků a následnou diskuzí.

Cílem diplomové práce bylo zjistit, jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání. Výzkumné šetření proběhlo mezi aktivními peer to peer seniory – dobrovolníky. Pro naplnění cíle byl zvolen kvalitativní design s využitím metody polostrukturovaných rozhovorů. Byla formulována jedna hlavní

výzkumná otázka: „Jaká je osobní zkušenost seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání?“.

Interpretace výsledků detailně popisuje osobní zkušenost participantů s daným fenoménem – peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání. Na základě analýzy hloubkových rozhovorů s participanty byla definována tři základní témata, která vytváří základní esence, spojující jednotlivé příběhy. Těmi jsou:

- **Dobrovolníkem se člověk nerodí, dobrovolníkem se stává,** pojednávající o nutnosti vzdělávání seniorů dobrovolníků po celou dobu jejich činnosti, tedy nejen na jeho začátku, ale i v průběhu a zejména v krizových situacích, se kterými se v rámci své činnosti mohou potýkat;
- **Nový životní program,** konstatující, že dobrovolnictví v seniorském věku prostupuje celou osobností konkrétního dobrovolníka a stává se nedílnou součástí jeho života a jeho životním stylem, a to v pozitivním i v negativním smyslu slova;
- **Konec dobrovolnictví seniorů v Čechách?**, palčivé téma poukazující na nedostatek aktivních seniorů ochotných pokračovat v dobrovolnické činnosti a stavících tak současné dobrovolníky do pozice frustrace z toho, že jimi započaté dílo nebude mít své pokračovatele.

Kromě těchto témat vzešlo z interpretace osobních zkušeností participantů několik dalších dílčích témat, která by si zasloužila vlastní výzkumné šetření. Zejména se jedná o téma (ne)podpory seniorů – dobrovolníků ze strany samospráv a organizací; téma srovnání dobrovolnických příležitostí seniorů ve městě či na venkově nebo téma vlastního vymezení hranic v kontextu sladění seniorské služby a osobního života seniora.

Vzhledem k uvedeným výsledkům šetření mohu konstatovat, že cíl práce byl splněn. Jsem si vědoma, že jsem během svého šetření pracovala jen s velmi malým a specifickým výzkumným vzorkem, který nám v souvislosti s IPA sice poskytl možnost proniknout hluboko do zkušeností jednotlivých participantů, nicméně výsledky výzkumného šetření nelze považovat za univerzální a obecně platné. Závěry, k nimž jsem došla, neopírám o nic jiného než o jednotlivé příběhy participantů, které jsem analyzovala a dále o svoji osobní životní zkušenost.

Přesto věřím v alespoň dílčí přínos k této dosud ne velmi probádané, zato velmi aktuální problematice, zasluhující si vzhledem k aktuálnímu demografickému trendu ve společnosti, naši pozornost.

Literatura a zdroje

BENEŠ, Milan. *Andragogika*. 2., aktualizované a rozšířené vydání. Pedagogika. Praha: Grada, 2014. 176 s. ISBN 978-80-247-4824-5.

BERTL, Ivan. *Aktuální témata teorie a praxe vzdělávání dospělých a seniorů*. 2. doplněné a rozšířené vydání. Praha: Česká andragogická společnost, 2018. Česká a slovenská andragogika. 178 s. ISBN 978-80-906894-3-5.

BOČKOVÁ, Věra. *Vzdělávání-průvodní jev života: texty k otevřenému a distančnímu vzdělávání. Texty k otevřenému a distančnímu vzdělávání*. *Andragogika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 49 s. ISBN 80-244-0441-9.

BYTHEWAY, Bill. *Ageism*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 1995.

ČERMÁK, Ivo a Jana KOUTNÁ KOSTÍNKOVÁ In: *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 190 s. ISBN 978-80-210-6382-2.

DRYÁKOVÁ, Kateřina a Nikola KASSL, ed. *Postupme si dále! Budoucnost minulosti: metodika participativní péče o kulturní dědictví na dobrovolnické bázi*. Praha: Národní památkový ústav, 2022. Odborné a metodické publikace. 112 s. ISBN 978-80-7480-164-8.

FADE, Stephanie. *Using interpretative phenomenological analysis for public health nutrition and dietetic research: A practical guide*. Proceedings of the Nutrition Society. 2004.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. 437 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

HRUŠKA TVRDÝ, Lubor. *Nové přístupy v komunikaci a prezentaci: on-line prostředí pro rozvoj vzdělávání v dobrovolnictví - zkušenosti a praxe*. Ostrava: Accendo - Centrum pro vědu a výzkum, z.ú., 2022. 279 s. ISBN 978-80-87955-11-6.

KRYSTOŇ, Miroslav a Erik SELECKÝ. *Inovácie v edukácii seniorov*. Praha: Česká andragogická společnost, 2021. Česká a slovenská andragogika. 121 s. ISBN 978-80-907809-9-6.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*. *Psyché*. Praha: Grada, 2011. 141 s. ISBN 978-80-247-3604-4.

LARKIN, Michael a WATTS, Steve a CLIFTON, Edward. *Giving voice and sense making in interpretative phenomenological analysis*. *Qualitative Research in Psychology*. 2006.

MATULAYOVÁ, Tatiana, Pavlína JURNÍČKOVÁ a Jakub DOLEŽEL. *Motivace k dobrovolnictví*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. Monografie. 109 s. ISBN 978-80-244-5110-7.

MÜHLPACHR, Pavel. *Gerontopedagogika*. 2. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2009. 203 s. ISBN 978-80-210-5029-7.

PETROVÁ KAFKOVÁ, Marcela. *Šedivějící hodnoty?. Aktivita jako dominantní způsob stárnutí*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2013. ISBN 978-80-210-6310-5.

RABUŠICOVÁ, Milada a Ladislav RABUŠIC (ed.). *Učíme se po celý život?: o vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 339. ISBN 978-80-210-4779-2.

REPKOVÁ, Kvetoslava. *Inštitucionalizácia dobrovoľníckych príležitostí pre staršie osoby*. In: Sociální práce/ Sociálna práca. č. 2. s. 130-140. 2013.

ROCHESTER, Carl., HUTCHISON, Romaine et al. (2002). *A Review of the Home Office Older Volunteers Initiative Home Office Research Study*. 248 s. Home Office Research, Development and Statistics Directorate.

SMITH, Jonathan. *Reflectin on the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology*, In: *Qualitative research in psychology*. 2004.

SMITH, Jonathan a FLOWERS, Paul a LARKIN, Michael. *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. 2009. London: Sage.

ŠERÁK, Michal. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. 207. ISBN 978-80-7367-551-6.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a Lucie SMÉKALOVÁ. *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika. 232 s. ISBN 978-80-247-5446-8.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2014. 377 s. ISBN 978-80-262-0644-6

ŠVEC, Štefan a kol. *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. Brno: Paido, 2009. 302 s. ISBN 978-80-7315-192-8

TOMCZYK, Łukasz. *Vzdělávání seniorů v oblasti nových médií*. Praha: Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR, 2015. 240 s. ISBN 978-80-904531-9-7.

TOŠNER, Jiří a Olga SOZANSKÁ. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2006. 149 s. ISBN 80-7367-178-6.

VETEŠKA, Jaroslav. *Gerontagogika: psychologicko-andragogická specifika edukace a aktivizace seniorů*. 2. doplněné a rozšířené vydání. Praha: Česká andragogická společnost, 2017. Česká a slovenská andragogika. 175 s. ISBN 978-80-905460-7-3.

VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace-nové souvislosti*. EDIS : ediční řada disertačních prací Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008. 233 s. ISBN 978-80-210-4627-6.

WALKER, Alan, ed. *Budoucnost stárnutí v Evropě: dlouhověkost jako kapitál*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2021. 338 s. ISBN 978-80-88084-31-0

Internetové zdroje:

Centrum.elpida.cz, In: *Dánský model – dobrovolnictví seniorů v oblasti vzdělávání* [online]. Citováno dne 1. května 2024. Dostupný z:
<https://centrum.elpida.cz/build/files/metodika-dansky-model.pdf>

COHEN, Stanley (2010), In: *Folk Devils and Moral Panics* [online]. Citováno dne 25. března 2024. Dostupný z:
<https://criminologiacabana.wordpress.com/wpcontent/uploads/2015/08/stanley-cohen-folk-devils-and-moral-panics.pdf>

CRSP.cz, In: *Trojlistek sblížení tří generací* [online]. Citováno dne 15. května 2024. Dostupný z: <https://www.crsp.cz/projekty/trojlistek-sblizeni-tri-generaci/>

Dialogakademie.de. In: *SimA: Selbständigkeit im Alter* [online]. Citováno dne 19. května 2024. Dostupný z:
<https://www.dialogakademie.de/pflegemedizin/sima-selbststaendig-im-alter>

HOLÍKOVÁ, Jitka (2021), In: *Vzdělávání seniorů ve venkovských oblastech (se zaměřením na Jihomoravský kraj)*. *Bakalářská práce* [online]. Citováno dne 1. června 2024. Dostupné z: <https://theses.cz/id/cu9bgf/>

iRozhlas.cz, In: *Zkušenost s dobrovolnictvím má až 600 tisíc Čechů. Stát jich chce oslovit ještě více. Potenciál vidí i v seniorech* [online]. Citováno dne 5. května 2024. Dostupný z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/seniori-dobrovolnici-neziskove-organizace_2312030700_afo

Letokruh.eu, In: *Dobrovolnictví zralého věku* [online]. Citováno dne 20. května 2024. Dostupný z: <https://letokruh.eu/dobrovolnictvi>

Msmt.gov.cz, In: *Bílá kniha – národní program rozvoje vzdělávání v ČR 2002* [online]. Citováno dne 15. dubna 2024. Dostupný z: <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelani-v-cr>

Mezi-nami.cz, In: *Naše programy* [online]. Citováno dne 20. května 2024. Dostupný z: <https://www.mezi-nami.cz/nase-programy>

Mpsv.cz, In: *Strategický rámec přípravy na stárnutí společnosti 2021 – 2025* [online]. Citováno dne 20. května 2024. Dostupný z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/372809/Strategicky_ramec_pripravy_na_starnuti_spolecnosti_2021-2025.pdf/99bc6a48-abcf-e555-c291-1005da36d02e

Rodiny.cz, In: *Komise seniorů – politika se seniory* [online]. Citováno dne 15. května 2024. Dostupný z: <https://www.rodiny.cz/komise-senioru-politika-se-seniory/>

Rvp.cz, In: *Metodický portál Rvp.cz. Vrstevníkové vyučování*. [online]. Citováno dne 7. května 2024. Dostupný

z:https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogick%C3%BD_lexikon/V/Vrstevnick%C3%A9_vyu%C4%8Dov%C3%A1n%C3%AD

Spokojenysenior-klas.cz, In: *Klas klub aktivních seniorů*[®] [online]. Citováno dne 21. května 2024. Dostupný z: <https://spokojenysenior-klas.cz/klas/>

Statistikaamy.cz (2022), In: *Seniorů přibývá i přes vyšší úmrtnost* [online]. Citováno dne 23. března 2024. Dostupný

z: <https://www.statistikaamy.cz/2022/05/23/senioru-pribyva-i-pres-vyssi-umrtnost>

Statistikaamy.cz (2023), In: *Počet seniorů v příštích desetiletích v Česku výrazně vzroste* [online]. Citováno dne 23. března 2024. Dostupný

z: <https://www.statistikaamy.cz/2023/11/30/pocet-senioru-v-pristich-desetiletich-v-cesku-vyrazne-vzroste/>

Statistikaamy.cz (2024), In: *Kolik nás bude a v jakém věku?* [online]. Citováno dne 23. března 2024. Dostupný

z: <https://www.statistikaamy.cz/2024/01/11/kolik-nas-bude-a-v-jakem-veku/>

Totemplzen.cz, In: *Totem pro dobrovolníky* [online]. Citováno dne 13. května 2024. Dostupný z: <https://www.totemplzen.cz/o-nas/nase-cinnost/totem-pro-dobrovolniky/>

Vláda.gov.cz, In: *Strategie spolupráce veřejné správy s NNO na léta 2021 až 2030 včetně podkladových studií a vypořádání konzultací* [online]. Citováno dne 18. května 2024. Dostupný

z: <https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rnno/dokumenty/strategie-spoluprace-verejne-spravy-s-nestatnimi-neziskovymi-organizacemi-na-leta-2021-az-2030-189753/>

Seznam grafů, obrázků a tabulek

Graf 1: Projektovaný vývoj počtu obyvatel Česka k 1. 1. (mil.), s. 12

Graf 2: Procento osob ve věku 65+, které udávají, že provozují dobrovolnictví, ve vybraných evropských zemích, s. 19

Obrázek 1: Ukázka vznikajících kódů v MS Excel, s. 55

Obrázek 2: Ukázka 3. fáze IPA v MS Word, s. 56

Obrázek 3: Ukázka 4. fáze IPA – tematické trsy, s. 57

Tabulka 1: Přehled participantů výzkumu, s. 46

Seznam příloh

Příloha 1 Ukázka analýzy dat - počáteční poznámky a komentáře

Příloha 2 Informovaný souhlas

Příloha 1 Ukázka analýzy dat - počáteční poznámky a komentáře

Participantka č. 4, 71 let, dobrovolník 8 let

Můžete nám prosím popsat vaše dobrovolnické začátky?

řadová členka

začátky

učení se

nový svět

Nooo, už si to moc nepamatuju (smích). Do Klasu jsem přišla jako normální členka, původní animátorka mě do toho vtáhla a potom zmizela a mně to zůstalo na krku (smích). Absolvovala jsem to úvodní školení na animátora. No, co nás tam učili? V podstatě jsme se učili o paměti, co je potřeba procvičovat, jaké cvičení je vhodné pro seniory, něco o tvoření a už nevím... A co mi to dalo? Ano, dalo. V podstatě jsem předtím nevěděla nic, dostala jsem nějaké papíry a udělala jsem zkoušky, zpracování tématu. Učili nás, jak se dělá kronika, jak má vypadat setkávání, jak by každá část setkání měla mít vyměřený čas a takový podrobnosti no. Do té doby jsem se s žádným podobným školením nesetkala, takže to pro mě byla novinka. Já jsem byla profesí programátor a hodně dlouho jsem dělala kontrolora a učitařinu, takže to nemělo s tímto nic společného.

KOMUNITA

NOVÁ ZKŮŠENOST

„nějaké papíry“

PŮVODNÍ PROFESÍ

Jak vás tedy napadlo stát se sama dobrovolníkem?

sociální kontakt

Když jsem skončila s mojí profesí, půl roku jsem odpočívala a pak jsem zjistila, že mám prázdnou. Tak jsem se chtěla někde angažovat, obvolala jsem pár klubů a chtěla jsem začít zase žít. V práci jsem bývala workoholik, a když práce už nebyla, vzniklo mi najednou volno. Kuchyňka moc nejsem, spíš mě to lákalo mezi lidmi (smích).

nový životní plán

WORKOHOLIK

nejsem domácí typ

Lákalo vás od začátku vést lidi?

povaha vsy

trouha objevovat něco nového

No, jak jsem říkala, začínala jsem tam jako řadová členka. Ono to spíš tak nějak vplynulo přirozeně... Já jsem nikdy s komunikací problém neměla, vždy jsem uměla jednat s lidmi. Zároveň jsem měla možnost se dívat, jak to dělá předchozí animátorka, takže jsem věděla, do čeho jdu. A proč zrovna Klas? Já si myslím, že na to musí být povaha. Povaha, kterou to baví. Já jsem pracovala od rána do večera a neznala jsem nic než práci. Až odchodem do důchodu jsem začala cestovat, sbírat informace, které už tyhle dámy většinou všechny mají. Procestovaly svět i republiku. Já jsem tohle měla až poté šedesátce. Mě to navíc bavilo ty informace získávat, ráda jsem se o ně podělila a ta skupina mě tak přijala, že i když jsem říkala něco, co se jim nelíbilo, tak počkaly a pak mě opravily a mně to nevadilo, já ráda diskutuju. Myslím, že to je v povaze, člověk se toho nesmí bát. Prostě ani nevím jak a už jsem v tom byla. Nahradila jsem původní animátorku, která už chtěla skončit. Prošla jsem tím školením a už to jelo...

KOMUNITA

KOMUNIKACE

ORIENTACE V PROBLEMATICE

INFORMACE
TOUHA PO SDÍLENÍ,
SOUVĚŠTELNOST

OBNOU

„už to jelo“
„byla jsem v tom“

Když se vrátíme k tomu úvodnímu školení, myslíte, že pokud by neproběhlo, byly by začátky pro vás složitější?

rozpor s
přivodím
tvrdím
"něco mi to dalo"

Kdyby toto školení neproběhlo, bylo by to pro mě jednodušší (smích). Protože díky školení jsem měla svázané ruce tou osnovou, kterou jsme museli dodržovat. Mně to svazovalo ruce, protože na jednotlivé aktivity tam byl vyměřen nějaký čas a já se do toho vždycky nevezla. Víceméně jsem ty časy překračovala. Časem jsem si to upravila. Doma jsem si chystala přípravu písemně, dlouho mi trvalo, než jsem zapojila i ostatní. K tomu kronika. Trvalo mi to dlouho, než jsem si to přizpůsobila k obrazu svému.

OMEZENÍ
SVAZANÉ RUCE
jak?

VLASTNÍ POJETÍ
AUTENTICITA
TVORBA

Takže by se dalo říci, že začátky byly pro vás náročné?

jak moc
musím být
chytřá?

No to bych zase neřekla! Víte, já jsem měla štěstí na skupinu, byla úžasná. Připadala jsem si občas mezi nimi nepatřičně, protože toho věděli víc než já. Nevim, jestli je důležité, aby byl animátor chytřejší než ostatní? Nevznikaly tam nikdy žádné konflikty a nemusela jsem řešit žádný problém. Přijali mě hezky, a tak nějak si to sednulo. Teď už jsou jako moje druhá rodina, už si to bez nich ani neumím představit...

KOMPETENCE

SEBE POJETÍ
SEBEDOVERY

KOMUNITA

Myslíte si, že to školení bylo tedy potřeba?

Zkušenost vs.
odbornost

Myslím, že pokud by někdo začínal, tak by určitě proškolení potřeboval. Těm novým, co začínají se určitě hodí vše. Já se v poslední době setkávám s tím, a to i dokonce na U3V, že všechno je strašně obecné. Kdyby se to zaměřilo, ta výuka, na konkrétní problém, konkrétní radu, jak co řešit, tak to ano. Třeba nám paní ve skupině pomlouvala, někdo si nevypíná mobil. Člověk by to měl umět řešit nejen zkušenostmi, ale i nějakým odborným přístupem. Já to teda zatím řeším jen zkušenostmi, protože jsem byla vždycky ve vedoucí funkci a problém mi to nedělá. Ale myslím, si, že to musí být konkrétní a ne nějaké obecné fráze. Jednak jsme ve věku, kdy při takových obecných frázích usínáme (smích) a neposloucháme a jednak tam přestaneme chodit.

SMYSL ŠKOLENÍ

OSOBNÍ ZKŮŠENOST

SMYSL

Zmínila jste nějaké problémové situace, setkáváte ses nimi? A pokud ano, jak je řešíte?

Ježiši ne. My už se tam všichni známe a všechno si řekneme na rovinu. Myslím, že některé problémy bych zvládla ukočírovat, kdyby přišly. V covidu nám hodně členů ubylo a přišli noví a s nimi i určité problémy, ale zatím jsem si se vším poradila, nebo jsem je prostě vyhodila (smích). Já problémy se svojí skupinou nemám, ale když jsem tam měla problematickou paní, tak se mě ti ostatní zastávali a byli na mé straně. Já jsem ji taktně požádala, aby odešla. Na některé situace se ale člověk

PROBLÉMY

nepřipraví. Nevím, co bych dělala, kdyby se ta skupina za mě nepostavila. Když jsem zaskočená, tak neumím tak rychle reagovat. Tyhle situace by bylo dobré se učit, jak řešit taktně.

KRIZE

Takže byste uvítala nějaké proškolení tohoto typu? Třeba jak se chovat v takových situacích, co jste popisovala?

osobní zkušenost

Jo, to by asi bylo fajn. Asi bych chtěla vědět, jak poznat lidi co nejrychleji a jak na ně umět reagovat. Současná doba se mi zdá – senioři, my jsme tady pro vás, ale vy musíte poslouchat. Jakákoli přednáška na U3V je do dneška široké téma. To, co se opravdu chcete dozvědět je z toho 20% a jinak posloucháte ty fráze, omáčku, která nás v našem věku nezajímá. Příklad: kulturní dědictví na Moravě. Dozvěděli jsme se o Itálii o Anglii a o Moravě v posledních 20 minutách (ironický tón). Jako nevhodné pro seniory mi přišlo i téma Vývoj smutečních síní. Nepotkává se často název přednášky s obsahem. A vy senioři sedíte a posloucháte, samozřejmě máte možnost odejít, vybrat si, jenomže když je název přednášky a nějaký a potom je o něčem jiném, tak chceme být konkrétní. Myslím, že i lidé kolem mě mají podobný názor.

MUSÍTE POSLouchAT

SENIOR - KRITIK

SEBEREFLEXIE

GENERACNÍ HLAS

A pokud se vrátíme ke školení vás, animátorů, co by vás konkrétně zajímalo?

vlastní sebehodnota

Tak asi komunikace, vyjadřování – existuje něco, jak to člověka naučit? Já mám problém s cizími slovy, neumím to číst a v tomto věku zapomínáme (smích). Nevím, zda toto se dá nějakým způsobem napravit? Člověk ztrácí u toho sebevědomí. Nevím, teď hned si asi na nic nevzpomenu... Co se týče počítačů, u některých je to nutné, ale ti mladší senioři už jsou čím dál lépe vybavení a mají zkušenosti. Jak upravit fotky třeba. To by se mi hodilo. Když chystám prezentace třeba...

KOMPETENCE
X
SKILLS

ORIENTACE V
PROBLEMATICE

NEMOC

No a někdy třeba něco psychologickýho by se hodilo. Do lidí se cpe, že některý věci nemají ve skupině co dělat. Jsi nemocný? Tak o tom mlč, nebo zkazíš náladu všem. Měla jsem zajímavou zkušenost i ve skupině. Přišli za mnou lidé ze skupiny, že se přišli bavit a ne poslouchat něčí smutky. To je pro animátora složité vyřešit – nemoc, smrt, nějaká katastrofa účastníků... Jak z toho vybruslit? Také jsem se setkala s tím, že se na mě jedna účastnice upnula i v soukromí.

KRIZOVÉ SITUACE

nastavování hranic

Jak naučit animátory, když mluví a někdo do toho pořád skáče. Jak to skloubit, abych neztratila nit? Já se snažím jim předem říct, ať mají otázky až do konce. Ale nevím, jestli je to správně. Na většinu těchto věcí totiž neexistuje univerzální rada. A proto má smysl těžit z těch zkušeností.

POCHYBNOSTI

KAM SE OBRÁTIT?

osobní zkušenost

"čtení lidí"

To víte, v té skupince každý z jiného těsta a každý má jinou motivaci tam chodit. Spousta jich tam chodí jen, aby zabila čas, na U3V pak vidíte, jak spí...

Zájem o dobrovolnictví seniorů u nás není moc velký, můžete to potvrdit nebo vyvrátit? Jaká je vaše zkušenost?

Obavy z nenahraditelnosti, motivace k dobrovolnictví

No můžu! (smích) Nikdo mi nechce s tím pomáhat a když, tak jen na chvíli. Mám problém sehnat za sebe náhradu, když jsem nemocná nebo chci jet na dovolenou. Je to těžký. Nemyslím si, že důvodem nezájmu je třeba hlídání vnoučat. To by nechodili ani na ty schůzky. Oni se chtějí prostě bavit. Mám teď ale skupinu, kterou jsem přesvědčila k větší účasti, aby mi pomáhali. To udělají. Ale aby to vedli? To nevím. Pohodlnost? Strach? Opravdu nevím. Možná se nechtějí zavázat.

POMOC, PODPORA

JE TO TĚŽKÝ!

Nedostatek informací z

Já jsem zkoušela hledat nějakého náhradníka a za celou dobu byla ochotná jen jediná paní. Ta ale moc nechtěla mluvit. Myslím, že se určitě ale najdou, jen ta informace se k nim nedostane. Musí to být člověk, kterému je to ale dané nebo se chce předvádět (smích).

NA NÁHRADNÍK

Co vám osobně dobrovolnictví přináší? Co je pro vás hnacím motorem?

nová náplň života

No, to máte těžký. Na začátku jsem do toho tak vklouzla, nečekala jsem ani, že mě to tak pohltí, a teď už bez toho nemůžu být, bez těch lidí hlavně... Často už jsem unavená a říkám si, že se na to vykašlu a stejně mě to nakonec vytáhne z baráku. A jsem za to ráda. Doma bych sama neseděla. A ti lidi tady za to stojí. Často jsou sami a toto je pro ně jediný vzruch. Cítím se potřebná díky tomu, nemůžu je v tom nechat. Až nebudu moct, nevím, jak to bude. No, asi si poradí i beze mě (smích). Ale zatím, dokud můžu, tak mě to drží naživu no. Mám ráda lidi.

NEMŮŽU BEZ "TOHO"
BJT
V NÁVA

Sociální záce

POLIT ZADOSTI VÁMĚV!

Obavy z nenahraditelnosti

Příloha 2 Informovaný souhlas

Informovaný souhlas s účastí na výzkumu pro diplomovou práci

Bc. Jitky Holíkové pro Univerzitu Palackého v Olomouci

Jméno respondenta:

Pořadové číslo respondenta:.....

Já, níže podepsaný/á, souhlasím s účastí na kvalitativním výzkumu pro diplomovou práci s názvem **Peer to peer dobrovolnictví seniorů v kontextu celoživotního vzdělávání**. Tato práce je nedílnou součástí absolvování studia oboru Andragogika na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Cílem práce je popsat osobní zkušenosti seniorů s peer to peer dobrovolnictvím v kontextu celoživotního vzdělávání.

1. Je mi více než 18 let.
2. Beru na vědomí, že budu v rámci výzkumu veden/a zcela anonymně pouze pod pořadovým číslem. Zpětná identifikace tedy nebude možná.
3. Rozhovor bude nahráván na diktafon a poté přepsán a anonymizován, tzn., že nikde nebude uváděno Vaše jméno (ani jména osob, o kterých budete vyprávět).
Úryvky
z rozhovoru, obsahující Vaše výroky, nebude možné v žádné fázi výzkumu spojit přímo s Vaší osobou či s osobami, o kterých se v rozhovoru zmíníte. Po přepisu bude rozhovor z paměti diktafonu vymazán.
4. Rozhovor bude možné kdykoliv přerušit, či ukončit. Účast na výzkumu je zcela dobrovolná.
5. Výzkum bude probíhat podle současných etických pravidel a v souladu se Zákonem o ochraně osobních údajů č. 101/2000 Sb.

Potvrzuji, že jsem rozuměl/a a souhlasím s nahráváním a dalším zpracováním dat z rozhovoru.

Datum:

Datum:

Podpis respondenta:

Podpis výzkumníka:.....

Za Vaši spolupráci Vám předem děkuji.

Pozn.: Informovaný souhlas byl vyhotoven ve 2 kopiích, z nichž jedna zůstává pro výzkumníka a jedna pro účastníka/účastnici výzkumu.